

JIHOČESKÁ UNIVERZITA
PEDAGIGOCKÁ FAKULTA
KATEDRA PSYCHOLOGIE A PEDAGOGIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Problematika vztahů mezi žáky na 1. stupni ZŠ (z hlediska šikany)

Vedoucí práce: PhDr. Miloslava Dvořáková, CSc.

Autor práce: Petra Pluhařová

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Místo a rok vydání: České Budějovice 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci na téma „Problematika vztahů mezi žáky na 1. stupni základní školy (z hlediska šikany)“ jsem vypracovala samostatně, s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích

.....

Petra Pluhařová

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí diplomové práce PhDr. Miloslavě Dvořákové, CSc., za cenné podněty a vedení, bez nichž by tato práce nemohla vzniknout.

Dále děkuji všem, kteří mi umožnili realizovat výzkumné šetření na základních školách, a v neposlední řadě děkuji žákům, kteří se výzkumu zúčastnili.

Mé srdečné díky patří hlavně mé rodině, která mi poskytla neocenitelnou oporu při psaní této práce.

Anotace

Cílem této diplomové práce bylo vymezení problematiky vztahů mezi dětmi, zejména z hlediska šikany na 1. stupni ZŠ, její diagnostika, možnosti nápravy a prevence. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

V teoretické části se zabývám vymezením a vysvětlením základních pojmů. Nejdříve se zabývám socializací žáků, poruchami jejich chování a vlivem rodiny. Dále se věnuji definici šikany, jejím formám a charakteristice protagonistů šikany. Na závěr teoretické části se zaměřuji na diagnostiku šikany a její prevenci.

V praktické části se prostřednictvím dotazníků zaměřuji na výskyt forem šikany na základních školách. Tato část je tvořena výzkumem, který byl proveden na čtyřech základních školách, dvou městských a dvou venkovských. Výzkumu se celkem zúčastnilo 151 žáků třetích a čtvrtých tříd. Výsledky výzkumného šetření jsou graficky znázorněny a vyhodnoceny.

Klíčová slova

Socializace žáků, vliv rodiny, poruchy chování, šikana.

Abstract

The main objective of this thesis was the definition of issues in children relationships, mainly in bullying cases at primary schools, their diagnosis, possibilities of correction and prevention. The thesis is dividend in to theoretical and practical part.

In the theoretical part, I am looking into the definition and explanation of the basic terms. At the beginning I am dealing with the socialization of pupils, the influence of the family and malfunction of behavior. In the next step, I am defining bullying, its forms and characteristics of the bullying protagonists. In the end of the theoretical part I am focusing on the diagnosis and prevention of bullying.

In the practical part, I am focusing on the occurrences of bullying forms in primary schools using questionnaires. The practical part is composed by research, which was performed at four primary schools, two rural and two urban. The research was carried out with the participation of 151 pupils of third and fourth grades. The results of the research are graphically represented and evaluated.

Key words

Socialization of students, family influence, behavioral disorders, bullying

1. ÚVOD.....	7
2. SOCIÁLNĚ PSYCHOLOGICKÁ PROBLEMATIKA UTVÁŘENÍ VZTAHŮ VE SKUPINĚ.....	8
2.1. SOCIALIZACE.....	8
2.2 SOCIALIZACE DÍTĚTE MLADŠÍHO ŠKOLNÍHO VĚKU.....	8
2.3. ROLE ŠKOLÁKA NA 1. STUPNI ZŠ.....	9
2.3.1. Role žáka na 1. stupni ZŠ.....	11
2.3.2. Role spolužáka na 1. stupni ZŠ.....	13
2.4. VRSTEVNICKÁ SKUPINA.....	15
2.5. PROBLÉMY SOCIALIZACE.....	17
3. RODINA JAKO ROZHODUJÍCÍ FAKTOR SOCIALIZACE DÍTĚTE.....	18
3.1. VÝCHOVNÉ PŮSOBENÍ RODINY.....	18
3.2. VZTAHY S RODIČI A SOUROZENCI.....	20
3.2.1. Rodiče.....	20
3.2.2. Sourozenci.....	22
3.3. RODINA NEPLNÁ.....	23
3.4. OVLIVŇOVÁNÍ MLADŠÍHO ŽÁKA MÉDII.....	25
4. PORUCHY CHOVÁNÍ.....	26
4.1. NEJČASTĚJŠÍ PORUCHY CHOVÁNÍ.....	27
4.1.1. ADHD – Porucha pozornosti spojená s hyperaktivitou.....	28
4.1.2. Asociální chování a neposlušnost.....	29
4.1.3. Poruchy související s návykovými látkami.....	30
4.1.4. Poruchy související se sociálními vztahy.....	32
4.1.4.1. <i>Problémy ve společenských vztazích, v komunikaci, neobvyklé chování či záliby.....</i>	32
4.1.4.2. <i>Poruchy řeči a jazyka.....</i>	34
4.1.4.3. <i>Problémy s učením a koordinací.....</i>	37
4.1.5. Šikana.....	38
5. ŠIKANA A JEJÍ PROJEVY NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE.....	39
5.1. DEFINICE ŠIKANY.....	39
5.2. FORMY ŠIKANY.....	39
5.3. PŘÍČINY A DŮVODY ŠIKANY.....	40
5.4. PROTAGONISTÉ ŠIKANY.....	40
5.4.1. Agresori.....	40
5.4.1.1. <i>Rodinné prostředí a výchova agresorů.....</i>	42
5.4.1.2. <i>Agresorovy metody k získání moci.....</i>	42
5.4.2. Oběť.....	43
5.4.2.1. <i>Rodinné prostředí a výchova oběti.....</i>	44
5.4.3. Šikana a třídní „publikum“.....	45
5.4.4. Zastánci.....	46
5.4.5. Pedagog.....	46
5.4.6. Rodiče zúčastněných žáků.....	47
5.4.6.1. <i>Rodiče agresorů.....</i>	47
5.4.6.2. <i>Rodiče obětí.....</i>	47
5.5. TŘI PRAKTICKÁ HLEDISKA ŠIKANOVÁNÍ.....	47
5.5.1. <i>Šikanování jako nemocné chování.....</i>	47
5.5.2. Šikanování jako závislost.....	51

5.5.3. Šikanování jako porucha vztahů ve skupině.....	51
5.6. PŘEKÁŽKY PŘI VYŠETŘOVÁNÍ.....	53
5.7. PRVNÍ POMOC PEDAGOGŮ.....	54
5.7.1. Východisko vyšetřování.....	54
5.7.2. Důvody k vyšetřování.....	54
5.7.3. Odhad závažnosti onemocnění.....	55
5.7.4. Strategie vyšetřování.....	56
5.7.5. Volba taktiky.....	56
5.7.6. Náprava.....	57
5.7.6.1. <i>Metoda vnějšího nátlaku</i>	58
5.7.6.2. <i>Metoda usmíření</i>	59
5.8. PRVNÍ POMOC RODIČŮ.....	60
6. MOŽNOSTI PREVENCE ŠIKANY.....	62
6.1. PREVENCE NA ÚROVNI ŠKOLY JAKO CELKU.....	62
6.2. PREVENCE NA ÚROVNI JEDNOTLIVÝCH TŘÍD.....	63
6.3. PREVENCE NA ÚROVNI JEDNOTLIVCŮ.....	64
7. PRAKTICKÁ ČÁST.....	65
7.1. CÍL VÝZKUMU.....	65
7.2. VÝCHOZÍ PŘEDPOKLADY.....	65
7.3. METODY VÝZKUMU.....	65
7.4. POPIS VÝZKUMNÉHO VZORKU.....	66
7.5. INTERPRETACE ZÍSKANÝCH VÝSLEDKŮ.....	67
7.5.1. ZŠ a MŠ Borotín.....	67
7.5.1.1. <i>Třetí třída</i>	67
7.5.1.2. <i>Čtvrtá třída</i>	72
7.5.2. ZŠ a MŠ Dolní Bukovsko.....	75
7.5.2.1. <i>Třetí třída</i>	75
7.5.2.1. <i>Čtvrtá třída</i>	79
7.5.3. ZŠ a MŠ Nerudova, České Budějovice.....	80
7.5.3.1. <i>Třetí třída</i>	83
7.5.3.2. <i>Čtvrtá třída</i>	84
7.5.4. ZŠ a ZUŠ bezdrevská, České Budějovice.....	90
7.5.4.1. <i>Třetí třída</i>	92
7.5.4.2. <i>Čtvrtá třída</i>	93
7.6. SHRNUTÍ ZÍSKANÝCH VÝSLEDKŮ A OVĚŘENÍ PŘEDPOKLADŮ.....	96
8. ZÁVĚR.....	100
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	101
SEZNAM PŘÍLOH.....	101

1. Úvod

Tato diplomová práce se zabývá problematikou vztahů mezi dětmi na 1. stupni, především z hlediska šikany.

Co je to vlastně šikana? Šikana je zlomyslné obtěžování, fyzické i psychické týrání, sužování, pronásledování apod. slabšího jedince silným. Vyskytuje se kdekoliv, je všudypřítomná. Můžeme se s ní setkat na pracovišti, doma v rodinném kruhu, ale především ve školách a to již, od 1. stupně základní školy.

Šikanu nemůžeme ignorovat, dělat, že se nás netýká. Měli bychom se jí snažit porozumět, protože šikana je komplikovaná forma agrese, na kterou není jednoznačný a jediný lék. Každý projev šikany je individuální jako každý jedinec, který se jí dopouští. Z toho důvodu musíme na každý projev šikany nahlížet z jiného úhlu a podle toho hledat formy řešení.

Téma problematiky vztahů z hlediska šikany jsem si vybrala z toho důvodu, že jsem ji osobně zažila, nejen jako oběť šikanování, ale i jako asistentka při praxi. Setkala jsem se zde s holčičkou šikanovanou ze strany spolužáků, i rodičů. Především tato zkušenost mě vedla k tomu, dozvědět se více o této problematice.

Struktura mé práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. V teoretické části se zabývám sociálními vztahy mezi žáky, problematikou rodiny, poruchami chování a především šikanou. Kapitola šikany se zabývá definováním pojmů, typů, forem šikany, příčin a důvodů šikany, charakteristikami protagonistů šikany, způsobů vyšetřování i možného řešení šikany a prevence na základní škole.

Druhá část zahrnuje výsledky provedeného výzkumu u žáků třetích a čtvrtých tříd ve čtyřech školách s odlišným charakterem, a to na dvou městských a na dvou venkovských školách. Celkem se do výzkumu zapojilo 151 žáků, z toho 83 dívek a 68 chlapců. Součástí praktické části je i vyhodnocení zjištěných skutečností.

2. Sociálně psychologická problematika utváření vztahů ve skupině

2.1. Socializace

Je definována jako proces, při němž se jedinec učí normám své společnosti, formám chování, které jsou očekávané. Učením si vytváří psychologické předpoklady pro život ve společnosti, samostatnosti ve svém chování, za které je odpovědný. Při tomto procesu jde především o objevování lidské společnosti a zaujetí pozice ve společnosti, zároveň jde o souhrn procesů vzájemného působení mezi jedincem a společností. Socializace je často označována jako včleňování nebo zařazování do společnosti, proto vyžaduje neustálé navazování, rozšiřování a prohlubování sociálních kontaktů v rámci sociokulturního systému.

2.2 Socializace dítěte mladšího školního věku

Z hlediska socializace je vstup do školy velmi důležitý, jedná se o další fázi přípravy na život prostřednictvím postupné integrace do společnosti. Dítě nástupem do školy získává novou roli školáka. Získání této role je provázeno různými rituály. Prvním rituálem je zápis do základní školy a dalším rituálem je první školní den, který je počátečním dnem nové životní fáze dítěte, jenž potvrzuje sociální proměnu: dítě - školák. Škola má velký vliv na další rozvoj dítěte, ovlivňuje sebehodnocení a způsob prožití celého dětství. Dítě zde musí pilně pracovat a plnit své povinnosti, jak je od něj očekáváno. Prosazuje svůj výkon a kvality, nejenom ve vztahu k požadavkům dospělých, ale i k vrstevnické skupině, která má svou vlastní hierarchii a vlastní pravidla. Dítě potřebuje uspět jak ve skupině dospělých, tak i ve skupině vrstevníků, kde je pozitivně hodnoceno a ostatními akceptováno. Dítě mladšího školního věku se nástupem do školy začíná odpoutávat od vlivu rodiny, začíná se podřizovat škole, která reprezentuje hodnoty a normy stejné pro všechny žáky.

Vágnerová (Vágnerová, 2005, 267) uvádí, že ve školním věku jsou pro rozvoj dětské osobnosti důležité tři oblasti: **rodina, škola, vrstevnická skupina**

Rodina i v tomto věku představuje bazální sociální a emoční zázemí, ale zároveň ovlivňuje i extrafamiliární uplatnění dítěte, např. svými nároky na školní výkon a jeho hodnocením, resp. oceněním

Škola je významnou institucí, která umožňuje rozvoj obecně sociálně požadovaných a ceněných kompetencí i způsobu chování. Jejím prostřednictvím získává dítě předpoklady k dalšímu společenskému uplatnění.

Vrstevnícká skupina umožňuje rozvoj jiných vlastností a dovedností, které jsou užitečné pro život v lidském společenství. S vrstevníckou skupinou se dítě postupně stále více ztotožňuje, rozvíjí se zde symetrické vztahy, vrstevníci představují dostupný model chování i výkonu, dítě se s nimi může srovnávat a snažit se dosáhnout stejné úrovně.

Ve školním věku se rozvíjí vztahy mimo rodinu, jak s učiteli, tak s vrstevníky, v rámci těchto sociálních skupin se utváří role a postavení, které se mu podařilo zaujmout. Důležitou součástí socializačního vývoje je přijímání nových rolí. Nové role získává dítě především ve škole, instituci, která je velmi mocná, mnohdy mocnější než rodiče, neboť i oni musejí respektovat rozhodnutí této instituce. Jde o role **školáka, žáka, spolužáka**.

2.3. Role školáka na 1. stupni ZŠ

Role školáka je významnou rolí dětského věku, jejíž získání lze chápat jako potvrzení přijatelné vývojové úrovně, tj. normality dítěte. Jejím prostřednictvím získává dítě určité postavení a stává se členem jedné sociální instituce. Aby bylo schopné nároky této role zvládnout, musí mít přijatelné sociální schopnosti a dovednosti. (Vágnerová, 2001, 218)

Nástup do školy je důležitým sociálním mezníkem v životě dítěte. Získává zde novou roli, a to roli školáka. Získáním této role se stává členem společenské instituce, která na něj klade určité požadavky a vyžaduje jejich plnění.

Dítě si roli školáka nevybírá, ale je mu určena v jistém věku společností, ve které žije. Její přijetí závisí na dosažení určité vývojové úrovně, která určuje školní připravenost, zralost. Role školáka je pevně daná, obsah i způsob získání je přesně určen a má obecnou platnost.

Tato role má pro dítě určitý osobní vztah, ten se postupem času a získaných zkušeností během školní docházky může měnit. Postoj školáka k jeho roli závisí na porozumění významu a obsahu této role, což je dáno tím od koho získává informace a jakým způsobem je interpretuje. Je velmi důležité, jak je dítě motivováno k přijetí role školáka. Motivace souvisí s představou o škole, kterou si dítě vytváří, zda se do školy těší, nebo z ní má obavy.

Pro jedince je velmi důležité, jakou má sociální prestiž role školáka v jeho prostředí. Postoj k této roli se projevuje rozsahem ztotožnění se s rolí. Když se dítěti poskytují jen záporné zážitky a zkušenosti spojené se školní docházkou, tak se dítě s touto rolí těžko ztotožňuje.

Předpokladem pro zvládnutí role školáka je dostatečná zralost dítěte: zda je připravené na školní docházku a zda dosáhlo potřebné socializační úrovně v několika oblastech.

- Sociální poznávání a orientace. Dítě by mělo rozlišit dané role a chování s nimi spjaté, chování vhodné ve vztahu ke spolužákům, učiteli a následně se tak skutečně chovat.
- Dítě připravené na školní docházku by mělo umět rozlišovat způsob komunikace s učiteli a vrstevníky. Nedostatek porozumění vede k tomu, že dítě nechápe, co se od něho očekává. Takové potíže mívají sociálně izolovaní jedináčci, kteří nedovedou komunikovat s vrstevníky a zanedbávané děti z hlediska výchovy. Porucha nebo jakýkoliv nedostatek řeči zhoršují pozici dítěte ve vrstevnické skupině a zatěžuje vztah s učitelem a spolužáky. Úroveň verbálních kompetencí ovlivňuje jak dítě samotné, tak i jeho hodnocení. Špatně mluvící dítě se komunikaci vyhýbá z důvodu obrany proti stresové situaci a posměchu ostatních dětí. Tím se zvyšuje riziko jeho sociální izolace a neúspěšnosti ve škole. U sociálně nepřipravených dětí se může začátkem školní docházky projevit porucha řeči jako koktavost, z důvodu horší adaptace na nové prostředí a nároky s ní spojené.
- Zralé dítě by mělo respektovat základní hodnoty a normy chování, potřebuje znát pravidla a chovat se podle nich. Hodnoty a normy se dítě učí v rodině, proto se mohou lišit od očekávaného standardu. Rozdíl mezi hodnotami rodiny a společností je pro dítě velkou zátěží, protože neví, jak se má chovat. Z tohoto důvodu se dítě špatně adaptuje na školu. Navíc škola vyžaduje důsledné respektování svých specifických hodnot a norem chování. Zralé dítě by mělo do určité míry ovládat své chování a tlumit tendence reagovat na aktuální impulzy.

Splnění všech daných požadavků je závislé i na orientaci v prostředí školy. Nejedná se jenom o porozumění sociálním faktorům, ale jde i o orientaci v časovém rozvrhu a prostoru školy.

V období 6-7 let věku dítěte přichází změna uvažování, která ovlivňuje i hodnocení role školáka. Nástup do školy se dítěti nezdá už tak ohrožující, protože si uvědomuje, že přijetím role školáka neztrácí ostatní role ve svém životě. Dítě nemá obavy, že si už nebude moci hrát, že si ho rodiče nevyzvednou ze školy atd. Role školáka je pro dítě jednou z možných transformací vlastní osoby. Dítě chápe, že ve škole je školákem a musí

dodržovat předepsané normy chování dané pro tuto sociální instituci, avšak doma nebo ve vrstevnické skupině platí jiné normy.

Dítě přijímá roli školáka i její obsah takovým způsobem, jakým je mu prezentována dospělými, především rodiči. Rodiče mohou dítěti sdělit jen to, co jim připadá důležité, ale takovéto informace nemusí být vždy přesné a úplné. Názory rodičů na školu jsem ovlivněny zkušenostmi, které s touto institucí mají. Zároveň hodnocení školy ovlivňují vlastní zážitky, úspěchy i selhání. Velmi důležité je, jaký má význam škola pro rodiče, zda respektují školní řád a zda přijímají i výchovné působení, nebo zda je pro mě přijatelná pouze výuková funkce školy. Obvykle rodiče prezentují školu jako povinnost. Postoj ke škole obvykle souvisí s pozicí rodiny ve společnosti, s očekáváním rodiny ve vztahu k budoucímu sociálnímu postavení jejich dítěte.

Role školáka zahrnuje dvě dílčí role, roli **žáka a spolužáka**.

2.3.1. Role žáka na 1. stupni ZŠ

Role žáka vymezuje chování ve vztahu k učiteli jako nadřazené autoritě a ve vztahu k výkonu, který je chápán jako cíl výuky. Vztah k učiteli se v průběhu školního věku mění. Ubývá potřeba emoční podpory, roste důraz na jeho profesní kompetence a spravedlivý přístup. Role žáka určuje sociální identitu dítěte, která je dána i jeho příslušností ke třídě. Zvládnutí této role vyžaduje překonání egocentrického způsobu uvažování, osamostatnění z vázanosti na rodinu a přijetí určité zodpovědnosti. (Vágnerová, 2001, 231)

Role žáka vyžaduje dodržování požadavků učitele, vztahující se k výuce nebo chování ve škole. Dále role žáka vyžaduje osvojení si a respektování pravidel, která určují jeho chování ve škole a plnění různých požadavků. Ta ovšem mohou být nesrozumitelná a mohou působit jako zátěž. Tyto požadavky jsou určeny školním řádem, jsou pevně dány a obecně známé, dítě tedy ví, jaké chování se od něho očekává, aby nedošlo k porušení řádu. Při plnění požadavků představitele školní instituce neboli učitele je žák hodnocen jak za chování, tak i za školní práci. Hodnocení může být pozitivní či negativní.

Pozitivní klasifikací je žák odměněn v případě, jestliže se chová v souladu s řádem a plní požadavky učitele. Kladné hodnocení přináší žákovi vyšší sociální prestiž. Negativní hodnocení dostává žák, pokud porušuje řád a neplní požadavky učitele. Takové hodnocení je společností odmítáno a snižuje dítěti sociální status.

Žáci mladšího školního věku vědí, jak by se měli chovat, ale nedovedou své jednání požadovaným způsobem ovládat, protože mají sklon reagovat impulzivně. Chování žáka je značně závislé na aktuálních podnětech, proto je lehce ovlivnitelné. V tomto věku je důležité, aby učitel chování žáků kontroloval, usměrňoval a stimuloval jejich motivaci k výkonu. Významným motivem je potřeba uchovat si pozitivní vztah s učitelem. Dítě chce učiteli udělat radost a být za to patřičně odměněno. Názor učitele má větší význam než spolužáků. Dítě je ve třídě jen jedním z mnoha žáků, a proto se může cítit ohroženě. Pocit nejistoty může vyvolat projevy méně žádoucího chování, a to zejména při potřebě prosazení se a upoutání pozornosti učitele. Nejčastější projevy jsou vykřikování, hlášení se, aniž by žák znal odpověď, chlubení se a žalování. Upoutání pozornosti posiluje žákovu jistotu a ujišťuje ho o jeho roli a pozici ve třídě.

Ve středním školním věku se mění vztah dítěte ke škole, role žáka má pro dítě jiný význam, než měla v mladším školním věku. Žák už má zkušenost se školou a chápe, jakým způsobem se má chovat, aby získal hodnocení přijatelné pro něj i pro jeho rodiče. Postoj ke škole ovlivňuje i rozvoj kognitivních schopností, a to větší kritičností, přesnějším odhadem a přiměřenějším sebehodnocením. Děti tohoto věku jsou stále značně ovlivnitelné názory jiných lidí, zejména těch, kteří pro ně mají osobní význam.

Žáci středního školního věku mají již dostatek zkušeností, aby si byli schopni vytvořit konkrétnější představu o roli učitele. Učitele vnímají jako autoritu, od níž neočekávají, že mu bude poskytovat nějaká privilegia a doufají, že proti nim nebude negativně zaměřen. V tomto věku děti kladou důraz na spravedlnost, kterou chápou jako respektování pravidel, a to za všech okolností a pro všechny stejně. Pokud se požadavky učitele nějak liší do těchto pravidel, považují to žáci za nespravedlnost a odmítají se podle nich řídit. Důraz na rovnost je typickým znakem sociálního uvažování tohoto věku. V tomto věku jsou děti schopné akceptovat, že všichni nemají stejné schopnosti. Na tomto základě se zvyšuje náročnost hodnocení i porozumění důvodům, proč byl nějaký žák určitým způsobem klasifikován. Pro děti je někdy těžké pochopit, proč učitel dává lepší známku žákovi, který se snažil, i když jeho výsledek není tak dobrý. Takové hodnocení mohou ostatní žáci ve třídě považovat za nespravedlnost.

2.3.2. Role spolužáka na 1. stupni ZŠ

Role spolužáka je důležitou rolí školního věku, má objektivní i subjektivní význam. Její zvládnutí je součástí celkové školní zdatnosti. Je zdrojem nezbytné sociální zkušenosti, která bude dítěti užitečná i v budoucnosti a v jiném sociálním prostředí. Způsob, jakým se dítě s touto rolí vyrovnává, signalizuje dosaženou úroveň jeho sociálních kompetencí. (Vágnerová, 2001, 255)

Zvládnutí role spolužáka zahrnuje školní připravenost nejen v adaptaci na třídu, ale i schopnost adekvátně reagovat na různé sociální situace. Pokud toto žák zvládne, můžeme hovořit o integraci, kdy se žák stává součástí třídy a je třídou akceptován. Prostřednictvím této role si žák rozvíjí sociální inteligenci a učí se způsobům chování, které mu dovolí získat přijatelnou roli v jiné skupině. Způsob, jakým se žák s rolí spolužáka vyrovná, ovlivní jeho budoucí mezilidské vztahy a chování. Zároveň zvládnutí této role ovlivňuje prožití školního věku dítěte. Typickými znaky role školáka je souřadnost a nevýběrovost. Spolužák je považován za rovnocenného, sdílí spolu zkušenosti, zážitky, výhody i nevýhody role žáka.

Roli spolužáka získá dítě zařazením do určitého kolektivu stejně starých dětí; do třídy.

Třída je uzavřenou a stabilní skupinou, ve které vznikají určité vztahy, nedá se z ní libovolně odcházet ani do ní přicházet. Spolužáky si dítě nemůže vybírat, získává je zařazením do vrstevnické skupiny. Třída ovlivňuje vývoj sociálního chování, poznávání a rozvoj některých rysů osobnosti i identity jedince. Dítě se ve třídě naučí navazovat kontakty s vrstevníky, rozumět projevům chování vrstevníků, spolupracovat se spolužáky, zároveň i s nimi soupeřit.

Dále se dítě naučí sebeovládání, prosazování se přijatelným způsobem, způsobům komunikace, jak se spolužáky, tak s dospělými. Získává zde určité postavení, které mu do budoucna určuje, jaká bude jeho pozice v jiných skupinách. Ve skupině má dítě větší volnost ve volbě svého chování, tím se projevují jeho osobnostní vlastnosti i různá přání a preference.

Spolužáci mohou dítěti sloužit jako citová jistota a zdroj bezpečí, sdílejí s ním jeho problémy, jsou mu oporou v různých životních situacích. Dítě se mezi ostatními spolužáky cítí jistěji, ale zároveň mu jistotu mohou narušovat, jedním z příkladů může být šikana.

Spolužáci dítěti poskytují určitou zkušenost, která ovlivňuje jeho sociální dovednosti a zároveň mu naplňují potřebu stimulace a učení. Spolužáci jsou přibližně na stejné

vývojové úrovni, proto je porozumění jejich výkladu a napodobování chování snadnější.

Spolužáci pozitivně přispívají k rozvoji kognitivních procesů, díky přístupu, který je dítěti bližší, protože odpovídá stylu a možnostem jeho uvažování. Ve školní třídě mezi vrstevníky si dítě může ovšem osvojit i špatné návyky chování, naučí se např. chovat bezohledně, nadřazeně a může začít zneužívat svoje postavení.

Vágnerová (Vágnerová, 2001) rozděluje typické způsoby chování, které se projevují při kontaktu se spolužáky, do několika kategorií:

- **Sdílení** – potřeba dělat něco společně, sdílet určitou věc nebo prostor jako je třída, lavice. Je projevem pozitivního vztahu, vzájemné akceptace. Přijetí určitého dítěte se proto projevuje i ochotou k přijetí daru. Když dítě věc odmítne, symbolicky odmítá i dárce. Přijetí funguje jako potvrzení přátelství mezi spolužáky.
- **Podpora a pomoc** – vyjadřuje pozitivní vztah k určitému dítěti. Především pokud jde o ochranu spolužáka. Projevem podpory může být zastávání se spolužáka před učitelem nebo před ostatními. Příkladem pomoci může být půjčení vlastní pomůcky, poskytnutí vlastní práce k opsání, napovídání nebo jiná pomoc, která nemusí souviset se školou.
- **Napodobování** spolužáků, kteří mají ve třídě vysokou prestiž. Nápodoba je výrazem přijetí určité sociální identity. Nápodoba může být zaměřena různým směrem, na různé projevy a aktivity, v závislosti na tom, co připadá dětem určitého věku důležité.
- **Předvádění a vytahování** – lze chápat jako způsob potvrzení vlastní hodnoty ve srovnání s ostatními. Jeho cílem je získat žádoucí ocenění a pozici ve skupině. Chlubení můžeme chápat jako tendenci upoutat pozornost nebo jako vytahování, které zahrnuje srovnání s jinými a zdůraznění vlastní, lepší kvality. Někdy si dítě může vymýšlet, aby na sebe upoutalo pozornost. Dítě se do svého vymyšleného příběhu tak silně emočně vžívá, že mu nakonec samo věří.
- **Soupeření, rivalita** – potvrzení vlastních kvalit ve srovnání s někým, koho dítě chápe jako rovnocenného. Dítě se potřebuje prosadit a zároveň potřebuje být akceptováno. Školák je akceptován právě proto, že se dokázal prosadit. Rivalita se projevuje při touze ocenění učitelem.
- **Žalování** – potřeba vlastní obrany v situaci kdy se nedokáže ubránit samo. Někdy se může projevit i jako upoutání pozornosti učitele.

- **Posmívání** – zaměřené na znehodnocení pozice jiného dítěte. Může mít charakter tvrdšího žertování. Dítě musí umět rozlišit rozdílné varianty takového chování a podle toho reagovat. Vzájemnost útoku je důležitá pro přijetí třídou. Kdo si dá něco líbit a neoplatí to, je zavržen. To platí i u chlapeckého strkání a zápasení. Když se nebude bránit, ztratí prestiž.
- **Vnucování se, podlézání** – tímto způsobem se chovají neúspěšné a neatraktivní děti, které se snaží získat lepší pozici ve skupině. Jde především o upoutání pozornosti uplácením, šaškováním a posluhováním.
- **Agresivní chování, prosazování se násilím** – jde o projev neschopnosti získat žádoucí postavení ve skupině nebo o neznalost odpovídajícího způsobu chování. Rvačky jsou standardním projevem chování, dítě však nesmí překročit hranici, která je skupinou tolerovaná. Děti s těmito projevy bývají impulzivní a nezralé, proto jsou skupinou zavržované.

2.4. Vrstevnická skupina

Vrstevnická skupina se stává významným socializačním prostředím. Ve vrstevnické skupině je dítě jedním z jejích členů, musí přijmout určitá pravidla a zároveň je individuálně specifickou bytostí, která se zde prosazuje tak, jak dokáže. Skupina je místem sdílení určité životní zkušenosti a společného řešení problémů. Je místem přijetí skupinových norem a generačního stylu života, ideálů, hodnot atd. Zde se dítě učí dovednostem sociální interakce, spolupráci, solidaritě, sebeovládání, specifickým způsobům komunikace i zvládnání různých rolí. Role, které zde získává, mohou více záviset na jeho aktivitě a preferencích, než jak je tomu doma či ve škole, jejich náplň nemusí být nijak striktně určena. Mohou to být role vysoce ceněné, se značnou prestiží, nebo naopak. (Vágnerová, 2005, 292)

Kamarádské vztahy a role s nimi spjaté (vrstevník, spolužák, kamarád) jsou předpokladem pro pozdější rozvoj přátelství a intimních vztahů. Zvládnutí těchto rolí má nejenom význam ve školním věku, ale ovlivňuje i budoucí chování a neformální vztahy. Jde o schopnost získat určitou pozici ve společnosti a být přijat lidmi na stejné úrovni. Dítě se vnitřně přičleňuje ke skupině, tím se projevuje rozvoj osobnosti a odpoutávání se od závislosti na rodině. Vrstevníci jsou čím dál důležitější a postupem času nahrazují rodiče. Vrstevnická skupina vzniká v místě bydliště nebo ve školní třídě. Dítě mezi kamarády získává nové a zároveň jiné zkušenosti než od sourozenců. Kamarády si dítě vybírá, jsou obvykle stejného věku a sdílí s nimi jiné zážitky než se sourozenci.

Jedním z mezníků socializace je identifikace s vrstevnickou skupinou. Důvody pro přijetí určitého dítěte za kamaráda se mění podle věku.

V mladším školním věku (6-8 let) je pro dítě kamarád ten, kdo si s ním hraje, sdílí zkušenosti a má podobná očekávání. Pro dítě je důležitý i aspekt blízkosti, např. kamarád je ten, kdo s dítětem sedí v lavici.

Ve středním školním věku (9-10 let) si dítě nevybírám kamaráda jen na základě společných sdílených aktivit, ale i podle schopnosti pomoci a vzájemné solidarity. Dále si dítě vybírá kamaráda na základě vzájemného porozumění, komu se dá věřit, kdo nezradí a pomůže.

Děti školního věku vytvářejí malé i velké skupinky, nejedná se o uzavřené skupinky a přijat může být kdokoliv, ale musí splňovat základní podmínky. Velký význam má faktor stejnosti a shody, děti se nechtějí v ničem odlišovat. Preferované děti jsou stejného věku se stejnou vývojovou úrovní. Děti středního školního věku jsou samostatnější v hodnocení svých vrstevníků, neohlížejí se na názor rodičů nebo učitelů, hodnotí vrstevníky podle jejich viditelných projevů, zda jsou příjemné či nikoliv. Vrstevník zná mnohdy dítě lépe než dospělí a ocení vlastnosti, které jsou sociálně důležité.

Významnou vrstevnickou skupinou je školní třída, jejím typickým znakem je věková vyrovnanost, souřadnost a nevýběrovost, což se liší od vrstevnické skupiny vzniklé v místě bydliště. Takováto skupina vzniká spontánně a mohou ji tvořit děti rozdílného věku.

Ve vrstevnické skupině získává dítě určité postavení, které je součástí jeho identity a má pro jeho sebehodnocení jiný význam, než mají názory dospělých. Hodnocení skupiny má jiná pravidla, je zde větší rovnost rolí a větší možnost aktivní spoluúčasti.

Získání přijatelné role ve třídě a sebeprosazení vyžaduje jiné kompetence, než dobrý prospěch. Postavení dítěte ve škole ovlivňují různé faktory: sympatie a oblíbenost, vliv, jaký má dítě na ostatní.

- Míra sympatie a oblíbenosti závisí na sociálních kompetencích dítěte. Třída pozitivně hodnotí takové chování, které usnadní navazování kontaktu i udržení vztahu. Velmi důležitá je otevřenost, schopnost empatie, přátelskost, vyjádření solidarity, pomoci, opory a sdílení zážitků. (Vágnerová, 2005, 296)

Pokud děti tyto požadavky nesplňují, stávají se neoblíbenými. Prosazují se nepřiměřeným způsobem, bývají náladové a vznětlivé. Každé dítě se potřebuje nějak prosadit. Je pro ně velmi těžké, když je skupina neakceptuje. Děti se snaží

získat přízeň vrstevníků jakýmkoli chováním (šiškování, uplácení, vnucování), mohou být až agresivní, zlomyslné, mstít se ostatním dětem za to, že je nechtějí.

- Míra vlivu jakou dítě ve skupině získá, závisí na různých kompetencích, které zde mají pozitivní hodnotu, někdy i na ocenění autoritou, na určitých osobnostních vlastnostech a projevech chování. (Vágnerová, 2005, 297)

Dětem imponuje odvaha a sebedůvěra, což občas vede k vytažování se před ostatními dětmi. Pověst, kterou dítě získává svým výkonem, může obsahovat i školní úspěšnost. Školní prospěch má význam jen mezi školáky, děti akceptují hodnocení dospělých, které se vztahuje ke schopnostem a dovednostem, jež by bez zmíněného sociálního kontextu neměly význam. Děti pozitivně hodnotí i fyzickou sílu a obratnost, celkovou zdatnost nebo vzhledovou atraktivitu. Dítěti může pomoci k dosažení sociální prestiže i imponující vlastnictví. Děti často takto ceněné vrstevníky akceptují jako objekt identifikace.

Zavrhané děti často bývají odmítány proto, že mají nežádoucí vlastnosti jako nízká atraktivita, neprůbojnost, bojácnost, neschopnost se bránit nebo se prosadit.

2.5. Problémy socializace

Socializace neboli začleňování jedince do společnosti probíhá především v rámci rodiny, dále také mezi vrstevníky při hrách, výchovně vzdělávací činnosti, v předškolních a školních zařízeních. V předškolním vzdělání u mladších dětí a těch, kteří jsou upoutáni na matku, může dojít k adaptačním problémům při nástupu jak do mateřské školy, tak do školy samotné. Pokud tyto problémy nejsou včas podchyceny, mohou vyústit v odpor ke škole a strach z dětského kolektivu. V horších případech se objevuje koktavost, nemluvnost u dítěte, které již mluvilo, tiky (neurotické) nebo noční pomočování dítěte atd. Začátky problémů socializace mohou být v rodinném prostředí a objevovat se již v raném dětství. Mluvíme o působení rodičů na dítě takovým způsobem, který můžeme považovat za nevhodný a vážně narušující socializaci.

3. Rodina jako rozhodující faktor socializace dítěte

Rodina je základní sociální jednotkou společnosti. Je tvořena členy, kteří jsou spjati pokrevním příbuzenstvím, manželstvím nebo adoptí. Rodina je nejdůležitější součástí identity dítěte a zásadním způsobem ovlivňuje jeho psychický vývoj. Hlavním úkolem rodiny je emoční opora a zázemí, zajištění jistoty a bezpečí. Poskytuje dítěti základní zkušenosti pro chápání různých informací, druhů chování a způsobu, jakým na ně bude reagovat. Členové rodiny slouží jako modely chování, které dítě napodobuje a identifikuje se s nimi. Dítě si získané informace zobecňuje a očekává, že se tak budou chovat i ostatní lidé. Rodina se zároveň vysokou měrou podílí na rozvoji sebejistoty a sebedůvěry dítěte, na kterých závisí i jeho výkon a schopnosti. Členové rodiny ovlivňují dítě jak sociálně, tak i biologicky. Vývoj dítěte je závislý na míře vzdělanosti rodičů a jejich osobnosti, to se odráží na výchovném působení rodičů.

Rodinné prostředí určuje, jaké kompetence (schopnosti a dovednosti) jsou důležité (ty jsou pak rozvíjeny) a které jsou považovány za zbytečné a není důvod je tolik rozvíjet (některé mohou být úplně potlačeny). Význam těchto kompetencí je zdůrazňován chováním, s kterým se dítě ztotožňuje, hodnocením tresty nebo odměnami, které mu pomáhají se orientovat v těchto situacích.

3.1. Výchovné působení rodiny

Rozvoj dětské osobnosti je ovlivňován především druhem výchovného působení rodiny. Výchovné působení rodiny rozdělujeme na hyperprotektivní neboli ochranné a rozmazlující, autoritářské, libertinské a demokratické směřující k sebevýchově.

- Výchovou hyperprotektivní označujeme takové výchovné působení, které je přes míru ochraňující a snaží se dítěti vše co nejvíce usnadňovat a zlehčit. Rodiče chrání dítě před nemocemi, zraněním, stresem, běžnými starostmi a soustředí se především na péči a podporu. Často se tato výchova objevuje u rodin s postiženým dítětem, s problémem reprodukce, u rodin, kterým předchází dítě zemřelo a u rodičů, kteří trpěli nedostatkem péče.

Takto vychovávané děti bývají značně nesamostatné, více pasivní než ostatní děti, mívají sebevědomí, které nekoresponduje s jejich znalostmi a schopnostmi a mívají sklony k hypochondrii. Ve stresových podmínkách jsou bezradné, psychicky zranitelné, čekají, kdo jim pomůže, poradí. Takovéto děti (rozmazlené) vyžadují služby druhých jako samozřejmost.

- Výchovou autoritářskou označujeme takové výchovné působení, které se soustřeďuje na podřízení se dítěte dospělým, orientuje se na bezmeznou poslušnost, plnění příkazů a dodržování zákazů, často připomíná vojenský dril. Tato výchova nevyžaduje poslušnost pouze násilím, odebráním věci nebo zákazem oblíbené činnosti, ale opírá se také o pohružku ztráty přízně rodičů či hrozby zavržení. V extrémních případech se můžeme setkat i s týráním dítěte, které rodiče vydávají za výchovu. Autoritářská výchova se objevuje u rodičů s nižším vzděláním, primitivní nebo narušenou osobností.

U takto vychovávaných dětí se projevuje pasivita při výchovně vzdělávací činnosti, nesamostatnost, často i ustrašenost, protože většina těchto dětí žije v neustálém strachu z trestu. Tyto děti nemají o svém okolí a sobě dobré mínění. Myslí si, že když budou k ostatním také surové, jako byli dospělí k nim, budou vypadat silně a nikdo si na ně netroufne. Autoritářsky vychovávané děti bývají původci šikany.

- Výchovou extrémně volnou (libertinskou) označujeme výchovné působení, které ponechává na dítěti, aby samo nacházelo vlastní cesty a řešení. Snaží se rozvíjet tvořivost, respektovat bezprostřední zájmy a spontánní projevy prožívání dítěte. Rodiče dítěti nic nezakazují, nepříkazují a nic po něm nevyžadují, ale používají především pochvaly a povzbuzování. Dá se hovořit o záměrné rezignaci na roli vůdce, znalce světa a kritika, snaží se stavět do pozice sourozence, kamaráda. Rodiče vidí svou úlohu hlavně ve vytváření optimálních podmínek pro rozvoj dětské osobnosti v souladu s jeho přirozenými dispozicemi. Děti nemají stanovená žádná pevná pravidla ani zásady, neboť rodiče chtějí, aby se dítě rozvíjelo přirozeně, bez omezování.

Jedinci vychovávaní tímto socializačním působením mohou mít problémy při respektování školních pravidel a s ukázněností, bývají zaskočeni odmítáním a omezováním ze strany okolí, jejich rodiče bývají příznivci domácí výuky či alternativního vzdělávání. Bývají sobečtější, cení si svobody, prožitku a tvorby, ale mohou mít problémy s návykovými látkami.

- Výchovou demokratickou (směřující k sebevýchově) označujeme takové výchovné působení, kde jsou stanovena srozumitelná pravidla a systém odměn a trestů je vyvážený. Ve výchově je upřednostňováno vysvětlování, osobní příklad rodičů nebo učitelů, podpora dítěte a povzbuzování před přehnanými pochvalami a věcnou odměnou, neboť dítě by nemělo dostávat věci za odměnu, ale proto, že je

potřebuje ke svému vývoji. Tresty se používají zřídka a s rozvahou, slouží spíše jako možná alternativa ocenění. Děti jsou vedeny k uvědomování si důsledků svých činů pro sebe i pro ostatní a ke spolupráci v kolektivu, školní třídě a s rodiči, jejichž zásadou je respekt k dítěti, ale rovněž sebekontrola a sebekázeň.

Demokratická výchova přechází v sebevýchovu, kdy dítě přijme požadavky dospělých a dodržuje je, i když je mimo dohled. Ukázněnost není výrazem toho, že by se bálo trestů za chybné úkony nebo očekávalo dárky a odměnu za to, že bylo poslušné, ale výrazem toho, že má ze sebe dobrý pocit, když jedná jako ti, které má rádo, a jež jsou mu příkladem. (Vališová a kol. 2007, 335)

Nejvýhodnějším socializačním působením je výchova demokratická. Na jejímž základě vyrůstá jedinec, který dokáže uskutečňovat své zájmy, je schopen vlastní individualitu zaměřit ve prospěch ostatních, dovede pracovat, milovat a hrát si. Toto socializační působení je jedno z nejnáročnějších, vyžaduje zralou a zkušenou osobnost, proto je málo vidět v praxi.

3.2. Vztahy s rodiči a sourozenci

Rodina je důležitou součástí identity školáka (v mladším a středním věku). Dítě považuje svou příslušnost k rodině za samozřejmost, která zároveň funguje jako emoční zázemí i opora jeho osobní prestiže, a proto se jí definuje. Rodina zatím uspokojuje většinu jeho potřeb. (Vágnerová, 2005, 268)

Rodina je vztahovým rámcem, který zahrnuje všechny členy rodiny, především rodiče a dítě. Členové rodiny (rodiče, sourozenci, prarodiče atd.) jsou samozřejmou součástí rodiny jako nejvýznamnější složky dětského života. Sdílejí s ním jeho život, zážitky, které vytváří rodinou historii, jejíž důležitou součástí jsou i rodinné rituály, které mají svůj význam a spojují rodinu.

3.2.1. Rodiče

Vztahy dítěte k rodičům jsou velmi silné a postupně se rozvíjí. Školák postupně začíná chápat různé rodičovské postoje a umí se v nich lépe orientovat. Nejdůležitější podmínkou funkčního vztahu mezi rodiči a dítětem je sdílení jeho života a trvalá přítomnost rodičů, kteří jsou vždy na blízku, když je dítěte potřebuje a kteří o dítě mají zájem.

Rodiče jsou zdrojem uspokojování celé řady psychických potřeb školáka. Přispívají k naplnění potřeby smysluplného učení, jelikož slouží dítěti jako model určité role, vzor

určitého způsobu chování. Mohou být nejenom modelem pro nápodobu, ale mohou se stát i reálným ideálem, kterému se dítě chce přiblížit.

Ve školním věku ovlivňují rodiče přímým způsobem rozvoj dítěte tím, že rozhodují, do jaké školy bude dítě chodit a co se bude učit. Rodiče jsou v této době pro dítě jednoznačnou autoritou, kterou dítě respektuje a jejíž rozhodnutí přijímá. Jsou samozřejmým zdrojem emoční opory a zatím reálně fungujícím zázemím, které se postupně mění v symbolický zdroj jistoty.

Rodiče ovlivňují potřebu seberealizace dítěte nejen svými požadavky, výběrem aktivit, které považují za důležité, ale především svým hodnocením. Pokud rodiče určí příliš vysoký cíl nebo nejsou s něčím spokojeni, může mít dítě pocit nedostačivosti a neúspěšnosti. Děti školního věku dovedou říci rodičům, co jim na nich vadí, především ve vztahu k sobě samému.

Vztahy mezi rodiči a dětmi se mohou změnit nástupem dítěte do školy. Role školáka mění styl života celé rodiny, rodiče se začínají více zajímat o schopnosti a dovednosti dítěte. Důležité pro vztahy s rodiči může být i sdílení domácí přípravy do školy, která bývá zdrojem napětí, ale zároveň posiluje soudržnost rodiny, jelikož je společnou prací rodičů a dítěte.

Pro vývoj dítěte je velmi důležitá kvalita a intenzita emočního vztahu rodičů, protože otec s matkou vystupují nejen jako jednotlivci, ale rovněž jako pár, jehož působení dítě bedlivě sleduje a napodobuje.

- **Vztah matky a dítěte**

Matka je prvním a nejdůležitějším člověkem, s kterým se dítě setkává a dostává do vztahu. Představuje pro dítě životní pocit bezpečí, který si dítě utváří na základě láskyplné mateřské péče. Matka je součástí každodenního života dítěte, stará se a zabezpečuje potřeby psychické i fyzické.

Dítě v raném školním věku je na matku vázáno v rámci každodenní interakce. Tato závislost je velice nenápadná a mohla by se nějakým viditelnějším způsobem projevit teprve v zátěžové situaci. Matka je ochránkyní dětské jistoty a bezpečí, reguluje míru stresu, jemuž je dítě vystaveno, a zároveň je garantem plnění povinností, kontroluje, do jaké míry se děti chovají žádoucím způsobem. (Vágnerová, 2005, 273)

Poruchy vztahu matky a dítěte jsou spojené se zanedbáváním a frustracemi, mohou způsobit poruchy emotivity, zvýšené dráždivosti, nestability, sklon k depresím a porušení schopnosti navazovat intimní vztahy.

• Vztah otce a dítěte

Role otce prochází větší proměnou, než role matky. Otec doplňuje výchovné působení matky a zároveň občas vyrovnává problémy vyplývající ze vztahu matka-dítě. Otec je pro dítě zdrojem poznatků, partnerem v různých činnostech, funguje jako opora samostatnosti dítěte, nezávislosti, sebedůvěry a sebejistoty.

Otec má vždy u dítěte větší autoritu než matka, jelikož matka je s dítětem v neustálém kontaktu a její zásahy jsou pro dítě stereotypní, proto jsou i méněcenné. Dítě vnímá otce jako autoritu i z toho důvodu, že muž je větší a fyzicky zdatnější, proto je jeho autorita viditelná a nelze o ní pochybovat, představuje autoritu, jejíž přízeň si musí zasloužit.

Otec učí dítě respektovat pravidla, přijmout prohru, ovládat svoje emoce, spolupracovat a prosadit se v různých skupinách mimo rodinu, protože si s dětmi hraje podobným způsobem a přímo je instruuje, jak je vhodné se v takových situacích chovat. (Vágnerová, 2005, 274)

Role otce je velmi důležitá pro chlapce, při osvojování si mužské role. Pokud má chlapec problémy ve vztahu s otcem, může se to projevit v dospělosti, kdy může mít chlapec problémy se zákonem.

Pro dceru představuje otec model pro budoucího partnera. Podle vztahu otce s matkou si děvče vytváří předlohu pro partnerský vztah, kterého se v dospělosti bude pokoušet dosáhnout.

3.2.2. Sourozenci

Vztahy mezi sourozenci mají značný socializační význam, ve školním věku se začínají stabilizovat a jsou v podstatě neměnné až do puberty. Soužití se sourozencem umožňuje dítěti ve školním věku získat specifickou socializační zkušenost.

Sourozenec představuje trvalou součást jeho života, ať už hodnocenou pozitivně, negativně nebo ambivalentně. Sourozenci ve školním věku mezi sebou často soupeří, ale umí se dohodnout na kompromisním řešení, dovedou spolupracovat a vzájemně se podporovat. Mají různé společné zážitky, které je spojují, ať už byly příjemné či nepříjemné. Může jít o společnou legraci či vzpomínku na pocit ponížení či odmítnutí. (Vágnerová, 2005, 281)

Sourozenci se ovlivňují i nepřímo, a to na základě postojů, jaké k nim zaujímají rodiče. Dítě zaujímá ve vztahu k sourozenci určité postavení, z něhož vyplývá hodnocení

rodičů a jejich očekávání ve vztahu k rodině, ke škole. Pokud se rodiče ke svým dětem chovají stejně, mají sourozenci vřelý a vyrovnaný vztah.

Pořadí narození dítěte ovlivňuje postavení dítěte v rodině, rozvoj osobnostních rysů i způsob chování.

Nejstarší dítě získává dominantní pozici, je vzorem pro mladšího sourozence, modelem pro chování, ale může se stát i objektem identifikace, pokud se jím nemůže stát rodič. Zároveň je vzorem i ve školní úspěšnosti, avšak může být nedosažitelnou konkurencí nebo odstrašujícím příkladem. V době nástupu do školy bývá obdivovaným vzorem, který má nezpochybnitelnou sociální prestiž. Nejstarší dítě je tím zralejším, zkušenějším, rodiče mu přiznávají určitá privilegia, ale za to od něj více očekávají. Požadavky rodičů na starší dítě povzbuzují rozvoj ambicióznosti, motivaci k výkonu a k sebeprosazení. Starší sourozenec bude mít vždy větší zodpovědnost, než mladší dítě.

Nejmladší sourozenec zaujímá podřízené postavení v rodině. Rodiče jsou k němu tolerantnější, shovívavější a více věcí mu odpouštějí. Nejmladší dítě se musí naučit vycházet se starším sourozencem, který je v nadřazené roli a občas s ním manipuluje. Vztahy rodičů k nejmladšímu dítěti jsou ovlivněny zkušeností se starším sourozencem, mají menší nároky a více mu odpouštějí. Mladší dítě je srovnáváno se starším i ve výkonech ve škole a je manipulováno do určité komplementární pozice.

3.3. Rodina neplná

Přítomnost obou rodičů je pro vývoj dítěte velmi důležitá. Je zdrojem emoční opory a užitečných zkušeností jako je rozlišování vztahu ke dvěma osobám, které jsou pro něj osobně významné. Z tohoto důvodu nezůstává dítě fixováno na matku a to mu v další fázi jeho vývoje ulehčuje odpoutání od rodiny. Vzájemný vztah mezi matkou a otcem má pro dítě reprezentativní význam pro všechny vztahy tohoto druhu, pokud se rodiče doma hádají, dítě to vnímá jakou běžný komunikační vzorec a myslí si, že se hádají všichni rodiče. Tuto zkušenost mohou děti chápat jako model jakéhokoliv vztahu a přenáší si ji do budoucích mezilidských vztahů, především do partnerských.

Ve funkční rodině projevují její členové své emoce vůči ostatním, umí o nich diskutovat, vysvětlit je, ale umí je samozřejmě i ovládat. Dítě se zde učí chápat vlastní i cizí emoční prožitky, učí se kdy a jak je ovládat. Narušené vztahy mezi rodiči je o tuto zkušenost připraví. Rodiče, kteří jsou nespokojení, v tenzi, zatajují před dětmi své skutečné pocity, nejsou dobrým modelem. Jejich osobní problémy často natolik převáží,

že dětské potřeby nevnímají, resp. je pociťují jako další zátěž a reagují na ně netrpělivě a afektivně. (Vágnerová, 2005, 277)

Rozpad vztahu rodičů představuje pro dítě velkou zátěž a ztrátu jistoty existence rodinného zázemí. Mnozí rodiče se svým chováním snaží snížit hodnoty zavrženého partnera, ale děti v takové situaci nevědí, jak mají reagovat a komu mají věřit.

Rozpad rodiny vyvolává u dítěte pocit ohrožení a bere mu jistotu ve vztahu k rodinným normám a hodnotám. Začíná si uvědomovat, že nic není jisté a slovní ujišťování, že tomu tak není, pro něj nemá význam, neboť rodiče svým chováním tyto hodnoty a normy zpochybnili.

Dítě se často cítí zahanbené a méněcenné, protože je rodiče v rámci rozvodu opouštějí a oni si myslí, že je to jejich chyba. Děvčata a chlapci reagují rozdílně na rozpad rodiny. Děvčata se uzavírají do sebe, své problémy více prožívají, než projevují navenek, někdy mají tendence považovat sebe za viníka. Chlapci mají sklon k agresivnímu, nápadnému a sociálně nepřijatelnému chování. Tímto chováním provokují své okolí, a proto jsou i hůře hodnoceni.

Už před rozpadem manželství rodičů se mění jejich chování vůči dítěti. Bývají často podráždění, zlostní, depresivní a více soustředění na své potíže, což se projevuje na chování k dítěti, bývají k němu méně vřelí a důslední.

- **Rodič, který zůstává s dětmi**, většinou jde o matku, se stává autoritářský a dominantní, protože je na vše sám a nic jiného mu nezbyvá. Na druhou stranu jsou i matky, které se prezentují jako bezmocné oběti a z dětí si dělají spojence a partnery. Dítě se stává více závislé na samotné matce, protože ví, že ho matka potřebuje a ono potřebuje ji. Zároveň na ni začíná ve větší míře žárlit, má pocit, že na matku má větší nárok než ostatní, a proto se jí snaží omezovat v navazování nových vztahů s potenciálními partnery. Vztah k matce se může stát i ambivalentní, hlavně pokud se rodiče pomlouvají a dítě považuje matku za viníka rozpadu vztahu rodičů.
- **Rodič, který z rodiny odchází**, většinou jde o otce, mění své chování na tolerantnější, shovívavější a nemá na dítě takové nároky jako rodič, který s ním zůstává. Setkání s tímto rodičem nejsou příliš častá, proto se snaží dítěti zalíbit, bere ho do kina, na různé výlety atd. Tito rodiče mají obavu z narušení vztahu s dětmi, proto od nich nevyžadují plnění povinností a neukládají jim žádné tresty. Rodič, který nežije trvale s dítětem, se stává návštěvníkem a už nepatří do rodiny.

K tomuto odloučení přispívá i fakt, že když dítě potřebuje jeho pomoc, není mu nablízku. Dítěti se vzdaluje a vzájemný vztah se ochlazuje. Občas tento rodič bývá nepřesně hodnocen, děti si ho idealizují nebo naopak démonizují. Vztah s rodičem, který s dítětem trvale nežije, se může změnit až v nenávist vlivem soustavné manipulace s jeho osobou. Tento vztah nazýváme syndromem zavrženého rodiče. Dítě ho považuje za zlého, nebezpečného a přejímá od druhého rodiče odsuzující a odmítavý názor.

- **Vztah s nevlastním rodičem** bývá komplikovaný. Dítě ho chápe jako vetřelce, který je příčinou rozpadu rodiny. Přijmout tohoto člověka je pro dítě velmi těžké, jelikož se s ním musí dělit o přízeň jednoho z rodičů, z tohoto důvodu může začít i žárlit. Většinou trvá delší dobu, než si na něj dítě zvykne, ale i poté se stává jen dalším členem rodiny, který není uznáván jako rodič. Děti často vnímají dobrý vztah s nevlastním rodičem jako zradu vůči svému vlastnímu rodiči, avšak výjimkou jsou děti, které vyrůstají pouze s jedním rodičem a s druhým rodičem si nevytvořili silnou vazbu.

Rozpad rodiny se projevuje i ve vztahu mezi sourozenci. Děti k sobě více přilnou, vzájemně si pomáhají a poskytují si emoční oporu, která jim chybí. Jejich vztah však může utrpět a začnou se vzdalovat, mají mezi sebou více konfliktů a může narůstat jejich rivalita.

Rozvod rodičů je pro dítě určité trauma, které se projevuje i ve vztahu ke škole, kde se dítě většinou zhoršuje, ztrácí motivaci ke školní práci, což se projevuje změnou výkonu i chování. Dítě postupně ztrácí zájem o školu z důvodu negativní reakce učitelů i rodičů na změnu jeho výkonu i chování, což mu přináší jen nepříjemnosti.

3.4. Ovlivňování mladšího žáka médii

Děti jsou už od útlého věku ovlivňovány televizí, filmem a videem. V raném školním věku k nim přibývá nový mediální prostředek, tisk. Hlavně dětské knihy a časopisy se stávají zdrojem zábavy a informací. Média můžeme považovat za socializační prostředky, protože prezentují určité druhy chování, které děti mohou napodobovat.

Televize, film a video je především vizuální médium. Pro děti je příjemnější především proto, že nad verbálním obsahem nemusí přemýšlet, dokonce ani ho vnímat. Dítě vnímá vizuálně prezentovaný příběh spíše jako skutečnost, protože se více podobá realitě. Rozdíl mezi symbolickým ztvárněním příběhu ve filmu a jeho reálnou podobou je

tak malá, že si to dítě ani neuvědomuje. Myslí si, že jde o skutečnost a občas se podle toho i chová, ne však vždy je toto chování žádoucí. Televize a film patří mezi pasivní formy zábavy, děti je sledují určitou dobu, následně přichází další a další. Výsledkem bývá to, že děti si příběhy nepamatují a ani je od sebe nerozlišují. Televize snižuje dětskou tvořivost a aktivitu, ale navzdory tomu může být zdrojem určitých zkušeností a dítě se může něčemu přiučit.

Čtení je aktivní způsob přijímání informací. Jde o verbální aktivitu, kdy se dítě musí více namáhat, aby se něco o příběhu dozvědělo. Ve větší míře se při čtení uplatňuje fantazie a tvořivost, jelikož si dítě musí svou úvahou příběh dotvářet. Ke knížce se může vždy vrátit a samo si určuje, jak dlouho a často bude příběh číst.

Většina dětí však volí mezi těmito mediálními prostředky televizi a video, jelikož nejsou tak náročné. Nevýhoda je i v tom, že většinu knih mohou děti ve zkrácené formě vidět v televizi nebo na videu. Velký význam ve výběru mezi televizí, filmem nebo čtením knih má rodina. Pokud rodiče nebo starší sourozenci běžně doma čtou a považují četbu za součást svého života, bude se tak chovat i mladší dítě. Pokud rodiče tráví většinu volného času u televize, budou totéž dělat i děti. Výběr média bývá sociálně spoluurčena, a to zejména potřebu sdílet stejné zkušenosti s vrstevníky a zároveň se s nimi identifikovat, především konzumací určitých filmů, seriálů, knih atd. Média mohou ovlivňovat sebevědomí dětí, slouží k odreagování emočního napětí nebo mohou nahrazovat sociální kontakty např. u velmi nemocných dětí.

V médiích bývá často prezentováno násilí, které může být vzorem pro obdobné chování. Nejrizikovějšími konzumenty jsou děti ve věku do deseti let, protože ještě nedovedou rozlišit, zda je příběh reálný či nikoliv. Snadněji ovlivnitelní jsou chlapci, neboť agresori bývají většinou muži a mívají vysokou prestiž. Násilí je v médiích prezentováno jako součást lidského života a to vede k mylné představě, že je běžnou a normální záležitostí.

4. Poruchy chování

Poruchy chování můžeme charakterizovat jako odchylky v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen nebo ochoten respektovat normy chování a práva druhých na úrovni odpovídající jeho věku, event. na úrovni svých rozumových schopností. (Vágnerová, 2005, 143)

Mezi poruchové chování zahrnujeme takové chování, které má tyto znaky:

- Nerespektování sociálních norem, které se projevuje agresí k lidem, zvířatům a věcem, nepoctivostí, krádeží, útoky a záškoláctvím. Dítě však musí sociální normy chápat, proto se nejedná o poruchu (např. u mentálně retardovaných jedinců).
- Neschopnost navázat a udržet přijatelné vztahy. Tito jedinci nechápou nebo nepřijímají přizpůsobení se sociálnímu očekávání ve vztahu k lidem, vzájemné koexistence a nezbytného pořádku.
- Nepřiměřené chování po delší dobu z důvodu chybějící schopnosti přiměřené sociální orientace. Tyto jedinci nemají adekvátní sebehodnocení, nedovedou objasnit své chování ani reakce jiných lidí. Nebývají dostatečně sebekritičtí, svoje jednání a chování nepovažují za špatné a zároveň za porušení pravidel nepocítují vinu.

Poruchy chování zhoršují společenské uplatnění nejprve v pubertě, následně v adolescenci a dospělosti v oblasti profese, kde ztěžují perspektivní sociální postavení. Můžeme je diagnostikovat až ve středním školním věku, dříve nebývají tolik patrné, projevují se asociálním chováním a nápadností v chování.

Příčiny vzniku poruch chování mohou být různé, většinou se sčítá nepříznivý vliv většího počtu různých rizik. Na jejich vzniku a rozvoji mají vliv faktory nejen biologické, ale i sociální, které na sebe navzájem působí.

4.1. Nejčastější poruchy chování

Mezi nejčastější poruchy chování, se kterými se můžeme setkat na základní škole u mladšího školního žáka, patří hyperaktivita, neposlušnost, poruchy související s návykovými látkami a sociálními vztahy.

Zařazujeme sem děti zasněné a tiché, uzavřené, apatické, ale také děti nesmírně aktivní. Dále sem řadíme i děti, které jsou tak nespolečenské a neschopné podřídit se autoritě, že v nich vidíme vrozenou špatnost. Tyto děti nejsou schopné se přizpůsobit ani zhodnotit důsledky svého chování.

4.1.1. ADHD – Porucha pozornosti spojená s hyperaktivitou

U dětí s touto poruchou můžeme pozorovat příznaky nesoustředěnosti, hyperaktivity anebo impulzivity.

- **Nesoustředěnost** u dítěte se projevuje tím, že se nedokáže soustředit na to, co dělá nebo o čem mluví, občas se může zdát, že dítě neposlouchá, co mu kdo říká. Bývá velmi roztěkané, nesoustředí se na podrobnosti, dá se snadno vyrušit a nepodaří se mu dokončit úkoly nebo postupovat podle pokynů a bude dělat spoustu chyb z nepozornosti.
- **Hyperaktivní děti** jsou plné nevyčerpatelné energie a je pro ně obtížné chvílku posedět nebo si v klidu hrát. Neustále budou vypadat neklidně, nepřestanou se ošívát a budou mluvit hlasitě.
- **Impulzivní děti** mluví a jednají bez přemýšlení o důsledcích svého jednání. Vnucují se ostatním pronášením nevhodných poznámek a skákáním do řeči, jelikož mívají problémy zapojit se do konverzace ve správnou chvíli.

Existují tři podskupiny ADHD (Train, 2001, 60):

- A. Kombinovaná:** u dítěte se projevují jak příznaky nesoustředěnosti, tak příznaky hyperaktivity/impulzivity.
- B. S převahou nepozornosti:** u dítěte se projevuje více příznaků souvisejících s nepozorností než s hyperaktivitou a impulzivitou.
- C. S převahou hyperaktivity/impulzivity:** více příznaků svědčí o hyperaktivitě a impulzivitě než o nepozornosti.

Poruchu ADHD je obtížné zjistit u dětí mladších čtyř let. Začátkem školní docházky jsou problémy obvykle patrnější. Děti jsou nesoustředěné a díky své hyperaktivitě a impulzivitě se nedokážou přizpůsobit určitým pravidlům třídy. Porucha ADHD je častěji pozorována u chlapců než u dívek, většinou ji můžeme pozorovat u dětí, jejichž rodiče, především otcové, jí v dětství také trpěli. Tato porucha se u některých dětí časem zmenšuje, ale může se také zhoršit a může vést k celkovým problémům se školní docházkou nebo k asociálnímu až kriminálnímu chování.

Děti s převahou hyperaktivity a impulzivity jsou náchylnější ke vzniku poruchy chování, především asociálnímu chování. Na změny v chování dítěte (zda se lepší či horší) má velký vliv rodinné prostředí, míra hyperaktivity a agresivity.

Děti s poruchou pozornosti trpí i dalšími problémy jako je porucha opozičního vzdoru, úzkostné stavy a poruchami nálady, obtíže v komunikaci, specifické poruchy řeči

a učení nebo Tourettův syndrom.

Dopad poruchy na chování dítěte:

- Dítě může mít problémy ve studiu, jelikož úspěchu nepřikládá velkou pozornost
- Dítě se bude podceňovat a nebude mít příliš přátel, spíše nepřátele
- Častěji se stává účastníkem nehody

4.1.2. Asociální chování a neposlušnost

U dětí s poruchou chování můžeme pozorovat asociální projevy, mohou být agresivní vůči lidem a zvířatům, ničit majetek, krást, podvádět a porušovat pravidla.

- **Agrese vůči lidem a zvířatům** – dítě šikanoje a zastrašuje ostatní, pere se (někdy i s použitím zbraně, kterou může vážně zranit), na zvířata je kruté a týrá je.
- **Ničení majetku** – dítě úmyslně ničí majetek druhých (např. graffiti)
- **Podvádění a krádeže** – dítě se může zaplést do vandalismu, krádeží nebo vloupání, občas může lhát, aby dosáhlo svého.

Existují dvě podskupiny:

- A. dětského věku** - alespoň jeden z příznaků poruchy se vyskytne před desátým rokem života dítěte
- B. dospívající mládeže** - žádný z příznaků poruchy se nevyskytne před desátým rokem života dítěte.

Jde o jednu z nejběžnějších poruch chování, může se vyskytovat i u mladších dětí kolem pátého roku, častěji se však vyskytuje ve vyšším věku dětí nebo na začátku puberty. Postupujícím věkem a fyzickým vývojem dítěte se příznaky mění, u mladších dětí můžeme pozorovat méně závažné poruchy chování (dětské rvačky a drobné krádeže v obchodech), u dospívajících má porucha podobu přepadení, vloupání, krádeže či znásilnění. Tato porucha chování se objevuje častěji u chlapců než u děvčat, jelikož chlapci bývají agresivnější než děvčata, častěji se zaplétají do rvaček, krádeží a vandalismu. Děvčata spíše lžou, chodí za školu nebo utíkají z domova.

Tyto děti často trpí i hyperkinetickou poruchou pozornosti, poruchami učení, komunikačními či úzkostnými poruchami, poruchami nálad a poruchami vyvolávanými užíváním drog.

Dopad poruchy na chování dítěte:

- Dítě s touto poruchou může mít nepřátelské vidění světa.
- Vypadá, že se nezajímá o ostatní a nemá žádné výčitky svědomí.
- Může být houževnaté, avšak s nízkým sebevědomím.
- Může začít užívat drogy, kouřit a pít a může mít od útlého věku zálibu v sexuálním životě.
- Nebude oblíbené a jeho školní výsledky budou špatné, může být i vyloučené ze školy či mít problémy se zákonem. Může se pokusit i o sebevraždu.

Porucha opozičního vzdoru (neposlušnost)

Děti s touto poruchou jsou odmítavé, neposlušné, vzdorovité a nepřátelské vůči autoritám. Budou se často hádat s dospělými, odporovat jim a odmítat splnit jejich požadavky, ztrácet trpělivost a rozčilovat se, za své chování budou vinit druhé a úmyslně dělat věci, které někoho rozčilují. Bývají často zlostné, zlomyslné, mstivé a rozmrzelé.

Poruchu opozičního vzdoru můžeme u dětí pozorovat před osmým rokem života. Touto poruchou trpí jak chlapci, tak děvčata, avšak před pubertou je častější u chlapců a v průběhu dospívání se výskyt poruchy vyrovnává. Porucha opozičního vzdoru bývá předchůdcem poruchy chování.

Dopad poruchy na chování dítěte:

- Dítě s touto poruchou nám bude připadat tvrdohlavé, nebude ochotné ke kompromisu nebo jakémukoli vyjednávání.
- Bude se snažit své okolí rozčilovat a stále zkoušet, co si může dovolit a kde jsou krajní meze.
- Bude mít nízké sebevědomí a bude slovně kruté a agresivní. Zároveň bude netolerantní a negativistické.

4.1.3. Poruchy související s návykovými látkami

Děti trpící touto poruchou užívají návykové látky, i když se jim vysvětlí, že škodí jejich zdraví. U takovýchto dětí můžeme pozorovat jeden nebo více příznaků, které jsou typické pro většinu poruch souvisejících s návykovými látkami.

Závislost na návykových látkách:

U dětí, závislých na návykových látkách můžeme pozorovat následující symptomy:

- Nutkání užívat návykovou látku – dítě sice bude odhodlané skončit s užíváním

drog, ale bude dále pokračovat a všechno v jeho životě se bude okolo nich točit. Sháněním drogy, jejím užíváním a vzpamatováváním se z následků jejího užívání bude trávit všechn svůj čas.

- Růst snášenlivosti na účinné látky – dítě potřebuje čím dál tím větší dávky drogy, aby dosáhlo požadovaného efektu, protože jeho organismus si na drogu přivykl a dítě si neuvědomuje, do jaké závislosti se dostalo.
- Abstinenční příznaky – dítě začne prožívat nepříjemné pocity, jakmile přestane droga působit. Z tohoto důvodu si jí bude brát čím dál tím více, aby tyto příznaky zmizely a ono se těmito pocity vyhnulo.

Škodlivé užívání návykových látek:

Opakované a dlouhodobé užívání návykových látek vede k tomu, že se jedinec dostane do tíživých sociálních a mezilidských problémů. Dítě nebude schopné dělat svou práci a plnit sliby, naopak může sebe i ostatní vystavit nebezpečí a chodit za školu. Ačkoliv mu bude droga způsobovat problémy a ničit mu společenský život, stále ji bude užívat.

Akutní intoxikace návykovou látkou:

Centrální nervová soustava dítěte bude vážně ovlivněna užíváním drogy. Po jejím užití se dítěti začne měnit nálada a nebude schopné normálně myslet. Příznaky intoxikace mohou být viditelné delší dobu, i když bude látka vyloučena z těla, dítě může trpět abstinenčními příznaky.

Nejběžnějšími návykovými látkami jsou alkohol, tabák, marihuana. Děti však zkoušejí i sedativa, rozpouštědla a jiné omamné látky. Tato porucha se objevuje u předpubertálních dětí mezi jedenáctým a šestnáctým rokem života. Předpubertální děti kouří nebo čichají rozpouštědla, návykové látky jako alkohol, marihuana či extáze se objevují u dospívající mládeže. U dítěte trpícího závislostí na návykové látce se objevují i jiné poruchy, především porucha nálady a chování.

Dopad této poruchy na chování dítěte:

- Dítě se nebude dostatečně stravovat, protože droga pro něj bude důležitější než jídlo.
- Dítě může fyzicky onemocnět a nebude dbát na osobní hygienu.
- Bude agresivní, zamlklé, s nízkým sebevědomím.
- Může trpět jinými poruchami jako je porucha spánku, začne být úzkostné či psychotické.

- Dítě trpící touto poruchou bude mít málo přátel, ti budou mít stejné asociální sklony jako ono.

4.1.4. Poruchy související se sociálními vztahy

Řadíme sem poruchy, kterými trpí děti, k nimž je obtížné najít cestu a s kterými je problematické cokoli dělat. Do této kategorie řadíme děti, které vypadají jako by byly uzamčené ve svém vlastním světě a dávají přednost věcem před lidmi. Nemají touhu komunikovat s ostatními a navazovat s nimi určitý vztah. Děti, které stojí o přátelství, ale nejsou ho schopny kvůli své poruše. Z tohoto důvodu mají sklony k podivnému chování, kdy špatně snášejí změny a jsou závislé na určitém řádu a rutině.

Dále sem řadíme děti, které se obtížně vyjadřují, i ty, pro něž je těžké rozpoznat, co se jim říká. Ačkoliv mají normální inteligenci, nejsou schopné přijímat informace od druhých či vyjádřit své vlastní myšlenky tak, jak by měly. Děti, které jsou schopné mluvit poměrně dobře, ale selhávají v určitých sociálních situacích. (Train, 2001, 73)

4.1.4.1. Problémy ve společenských vztazích, v komunikaci, neobvyklé chování či záliby

Dětský autismus

Děti trpící touto poruchou mají potíže se sociálními vztahy, komunikací, mají vyhraněnou a omezenou zásobu činností a zájmů.

- **Společenské vztahy** – děti mají omezenou schopnost komunikace, při kontaktu s ostatními mají neobvyklý oční kontakt i výraz v obličeji, nemají přiměřenou gestikulaci ani držení těla.
Děti staršího věku se budou snažit s někým spřátelit, ale nebude se jim to dařit, protože nejsou schopné odhadnout společenská pravidla. Dává jí přednost aktivitám před spontánním hledáním kamarádů, s kterými by mohly sdílet své zájmy. Nejsou schopné pochopit a vysvětlit si chování ostatních a pro ostatní problém vycítit jejich pocity.
- **Komunikace** – děti s touto poruchou začínají mluvit později než ostatní děti, mluví monotónně, s nesprávnou intonací. Je pro ně těžké zahájit nebo udržet konverzaci a nebudou schopné se naladit na stejnou vlnu s ostatními. Při hře nebudou spontánní a nebudou mít dostatek tvořivosti. Nedovedou se na lidi spontánně smát ani reagovat na jejich úsměvy.
- **Vyhraněné, opakuječím chování a zájmy** – dítě může být zaujaté jedním zájmem, o kterém bude shánět neuvěřitelné množství informací, např. sportovní údaje,

údaje o jízdách řádech. Děti s autismem se upínají na opakování určitých činností a rituálů. Jakékoliv změny, byť sebemenší, je vyvádějí z rovnováhy a neumějí se s nimi vyrovnat. Při hrách budou opakovat jednu činnost stále dokola, opakovaně budou chodit zvláštním způsobem, mávat rukama, tleskat nebo sedět a pravidelně se kývat.

Autismus se vyskytuje jen zřídka, především u chlapců. Objevuje se před třetím rokem, ale symptomy jsou patrnější mezi čtvrtým a šestým rokem života dítěte. Stav dítěte se může zlepšit, obvykle na začátku puberty, avšak během dospívání může být jedinec agresivnější a hůře zvladatelný. Děti s touto poruchou budou pravděpodobně také mentálně zaostalé a budou mít poruchu komunikace.

Dopad poruchy na chování dítěte:

- Dítě se může zdát nepřístupné a nedokáže navázat kontakt s ostatními.
- Může být agresivní, impulzivní, hyperaktivní, nepozorné, nedokáže odhadnout hrozící nebezpečí a může se rozčílit bez zjevného důvodu.
- Může mít sklony k sebepoškozování, např.: kousání zápěstí, tlučení hlavou do zdi a jiné.
- Tyto děti jsou samotářské, nemají žádné kamarády a ve starším věku mohou propadnout depresím, jelikož si budou více uvědomovat svůj stav.

Aspergerův syndrom

U dětí s Aspergerovým syndromem můžeme pozorovat některé příznaky autismu, např. potíže se sociálními vztahy, s komunikací, vyhraněný a opakující se repertoár činností a zájmů.

Rozdíly Aspergerova syndromu od autismu (Train,2001,78):

- Dítě s Aspergerovým syndromem nebude mít potíže s vývojem řeči ani nebude mentálně postižené.
- Symptomy nejsou tak vážné: chování dítěte nebude tak podivné ani jeho zájmy nebudou tak vyhraněné jako u autistického dítěte.
- Dítě s Aspergerovým syndromem nebude odmítat sociální kontakt a bude se snažit vyhledávat společnost.
- Bude se možná zdát, že je nemotorné.

Dopad poruchy na chování dítěte:

- Bude se snažit spřátelit s ostatními dětmi, ale nebude toho schopné, protože se nedokáže vcítit do pocitů a myšlenek druhých.

- Jeho chování bude sociálně nepřiměřené, z tohoto důvodu bude připadat vrstevníkům divné a výstřední.
- Bude pro něj obtížné abstraktní myšlení, ačkoliv si bude pamatovat údaje a čísla.
- Inteligence dětí s Aspergerovým syndromem je průměrná až nadprůměrná, přesto se může zdát, že jim chybí zdravý rozum.

4.1.4.2. Poruchy řeči a jazyka

Expresivní porucha řeči

Děti trpící touto poruchou mají potíže s vyjadřováním směrem k ostatním. Syndromy se liší podle věku dítěte a podle závažnosti poruchy.

Příznaky poruchy:

- Děti mají omezené jazykové prostředky, mají problémy se zapamatováním nových slov a struktura jejich řeči je velmi jednoduchá.
- Děti používají krátké věty a vynechávají některé jejich části.
- Mluví rychle a nesouvisle nebo pomalu a monotónně.
- Rozumět jazyku je pro dítě snazší než schopnost vyjádřit se. Porucha velmi ovlivňuje školní práci i způsob komunikace dítěte s ostatními.

Rozlišujeme dvě formy této poruchy (Train,2001, 80):

- *Získaná* – porucha vzniká po období normálního vývoje a následuje po úrazu hlavy nebo jiných zdravotních problémech.

Získaná porucha se může objevit po úrazu hlavy nebo po jiných zdravotních problémech kdykoli a zcela náhle.

- *Vývojová* – dítě možná začne mluvit velice pozdě a postup následného jazykového vývoje bude pomalejší, než by měl být.

Pokud je vývojová porucha vážná, bude možné ji rozpoznat už ve třech letech, je-li lehká, může zůstat nerozpoznaná až do začátku puberty, kdy se vyvíjí složitější řeč.

Tato porucha se objevuje u 3-5% dětí, však jen menšího počtu dětí se objevuje získaná porucha. Vyskytuje se až třikrát častěji u chlapců než u děvčat. Vyšší pravděpodobnost výskytu vývojové poruchy je v rodině, kde se již dříve vyskytly poruchy komunikace.

Zlepšení stavu dítěte se získanou poruchou závisí na stupni vývoje řeči v době získání poruchy, na věku a na závažnosti poranění či nemoci, kterou se dítě prošlo. Dítě trpící vývojovou poruchou bude mít poloviční šanci, že z ní vyroste do puberty.

Dítě s expresivní poruchou řeči může zároveň trpět i specifickou poruchou učení

(dyslexií) nebo také může mít poruchu koordinace (dyspraxii). Dále může trpět i poruchou pozornosti ADHD či jinou neurotickou poruchou.

Dopad poruchy na chování dítěte:

- Dítě se nebude umět vyjadřovat, což mu bude způsobovat frustraci a v tomto důsledku může být agresivní.
- Dítě bude mít nízké sebevědomí a budou se u něj projevovat emoční problémy.
- Začnou se zhoršovat nejen jeho studijní výsledky, ale i vztahy s dospělými a vrstevníky.

Smíšená expresivně-receptivní porucha řeči

Nejenom, že dítě má problémy s vyjadřováním, ale dělá mu problémy i porozumění řeči. Rozlišujeme dva typy poruchy – získanou a vývojovou. Problémy s vyjadřováním řeči jsou podobné problémům při expresivní poruše řeči:

- Děti nebude rozumět slovům ani větám. U lehčí formy poruchy má dítě problém pochopit jen některé výrazy a slova, za to u těžších forem poruchy není dítě schopné rozumět základním slovům a jednoduchým větám.
- Není schopné rozlišovat zvuky či je přiřadit k určitým symbolům.
- Pro dítě je obtížné zapamatovat a vzpomenout si na slova či uspořádat zvuky a symboly.
- Mezi neverbální inteligencí a receptivně-expresivní jazykovou schopností bude patrný rozpor.
- Porucha značně ovlivní školní výsledky dítěte i způsob komunikace s ostatními lidmi.

Vyskytuje se přibližně u 3 % dětí. Vývojovou poruchu můžeme rozpoznat již před druhým rokem dítěte, pokud je vážná, zpravidla se však objevuje do čtvrtého roku života dítěte. Lehčí formy poruchy jsou patrné, až když dítě nedokáže pochopit učení ve škole.

Formu poruchy, která je doprovázena záchvaty, označujeme jako Landaův-Kleffnerův syndrom, který se objevuje nejčastěji mezi třetím a devátým rokem.

Jazykové dovednosti dítěte s vývojovou poruchou se časem zlepšují, ale nejsou tak dobré jako u dětí s expresivní poruchou řeči. Následky poruchy, jako je sociální odmítnutí, nízké sebevědomí a studijní neúspěch, mnohdy vedou k nedostatku kamarádkých vztahů a sociální izolaci v dospělosti.

Zlepšení stavu dítěte se získanou poruchou závisí na stupni vývoje řeči v době

získání poruchy, na jeho věku a na závažnosti poranění či na nemoci, kterou prodělalo. Těžší formy poruchy mohou vést ke specifickým poruchám učení.

Dítě s expresivně-receptivní poruchou řeči může zároveň trpět i specifickou poruchou učení (dyslexií) nebo také může mít poruchu koordinace (dyspraxii). Dále může trpět i poruchou pozornosti ADHD či jinou neurotickou poruchou.

Dopad poruchy na chování dítěte:

- Nerozumí tomu, co se mu říká, jeho odpovědi budou neurčité a nebudou souviset s tématem hovoru.
- Bude vypadat, že nedává pozor a zdá se zmatené.
- Má potíže něco si zapamatovat a řídit se danými instrukcemi.
- Je hodně upovídané nebo naopak výjimečně tiché.
- Neumí udržet rozhovor nebo vstoupit do hovoru.
- Jeho vztahy se spolužáky budou negativně ovlivněny jako práce ve škole.
- Dítě nebude schopné se vyjadřovat a porozumět ostatním, což mu bude způsobovat frustraci a v tomto důsledku může být agresivní, nebo naopak přestane být aktivní a uzavře se do sebe.
- Bude mít nízké sebevědomí a budou se u něj projevovat emoční problémy.

Elektivní mutismus

Děti trpící touto poruchou jsou schopné mluvit a mluví, ale neumí se vyjádřit v určitých sociálních situacích. Jedná se o vzácnou poruchu, proto musí trvat déle než měsíc a musí být dítě sledováno ve škole, aby se dalo říci, že dítě touto poruchou trpí. Mutismus je příznakem strachu nebo úzkosti.

Objevuje se před pátým rokem života, většinou je patrný až po nástupu do školy. Častěji se objevuje u děvčat než u chlapců. Většinou tato porucha netrvá déle než 6 měsíců, ale pokud se tak stane a trvá delší dobu, hůře se léčí. Děti s touto poruchou mohou trpět i dalšími poruchami jazyka a řeči.

Dopad poruchy na chování dítěte:

- Dítě bývá uzavřené, úzkostné a stydlivé.
- Bývá celkově negativistické, mrzuté a mívá časté záchvaty vzteku.
- Nemá problémy chápat učení, zvládá čtení i psaní, ale má problém vycházet se spolužáky.
- Dítě mluví pouze v přítomnosti známých lidí a doma, ale na veřejnosti, s cizími

lidmi či ve škole nemluví.

- Verbálně komunikuje jen v krátkých promluvách, jinak se dorozumívá gestikulací nebo strkáním do lidí.

4.1.4.3. Problémy s učením a koordinací

Dyslexie (speciální porucha učení)

Děti postižené touto poruchou zpracovávají určitý druh informací jinak než ostatní děti, výsledkem je to, že mají problémy naučit se číst. Mají špatnou krátkodobou paměť, potíže rozlišit zvuky a obrazové symboly.

Jedná se o častou poruchu, kterou trpí více chlapci než děvčata a postihuje až 10 % dětí. Porucha se dá diagnostikovat, až když má dítě první neúspěchy ve čtení, ale můžeme ji pozorovat již v raném věku, kdy může nastat opožděný vývoj řeči. Zlepšení poruchy závisí na tom, zda byla včas odhalena. Poté se dá speciálním přístupem úspěšně překonat, avšak záleží na kvalitě nápravné péče a na stupni poruchy.

Děti s dyslexií mohou mít problémy s pravopisem, se psaním (dysgrafie) a také s poruchou související s učením matematiky (dyskalkulie). Řada dětí následně trpí poruchami komunikace, chování, opozičního vzoru, ADHD, dyspraxií či depresivní poruchou.

Dopad poruchy na chování dítěte:

- Děti mající potíže naučit se číst, budou velmi zlobivé nebo se naopak uzavrou do sebe.
- Nebudou chtít chodit do školy, protože jejich školní výsledky a vztahy s kamarády budou negativně ovlivněny touto poruchou.

Dyspraxie (vývojová porucha koordinace)

Děti s touto poruchou budou mít problémy stanovit a vykonat sled pohybů vedoucích k dosažení cíle.

Potížemi s koordinací trpí až 6 % dětí. Projevuje se v dětském věku, především v době, kdy dítě začíná pobíhat a zkouší vykonávat úkoly vyžadující pohybové dovednosti. Chlapci bývají třikrát více postiženi touto poruchou než děvčata.

Koordinace se může zlepšit, ale některé obtíže mohou přetrvat po zbytek života. Dítě s poruchou koordinace může zároveň trpět poruchou komunikace nebo dyslexií.

Dopad poruchy na chování dítěte:

- Dítě bude procházet pomaleji jednotlivými vývojovými etapami, bude méně vitální a bude reagovat neobratně, jakoby bez zájmu.

- Nechá se snadno vyrušit okolními podněty.
- Může mít potíže s verbální i mimoverbální komunikací. Jeho řeč bude nesrozumitelná a může mít nevýraznou řeč těla a obličejovou mimiku.
- Kvůli patrným potížím si z něj mohou spolužáci utahovat, může se stát terčem šikany a bude mít málo kamarádů.
- Může mít problémy i v dalších oblastech:
 - *Dovednosti jemné motoriky* (např. stříhání, držení tužky a práce s ní, ...)
 - *Dovednosti hrubé motoriky* (např. běhání, skákání, jízda na kole,...)
 - *Organizační dovednosti* (např. práce podle instrukcí, ...)
 - *Čtení* (oční svaly nepracují správně – např. sledování textu očima, čtení celého textu, ...)
 - *Opisování* (např. vyhledávání předmětů na tabuli, udržení informace v paměti, ...)

4.1.5. Šikana

Chování dítěte se může zhoršovat také v důsledku šikany. Šikana bývá nenápadná a většinou se vyskytuje mimo dohled učitelů. Z tohoto důvodu mnoho dětí trpí v tichosti.

Nejčastější formou šikany je slovní napadání, často dochází k zesměšňování, ponižování nebo k vyloučení dítěte ze skupiny. Avšak řada dětí má zkušenosti i s formami tělesného násilí, s kterým se setkávají od svých vrstevníků. Při šikaně může docházet i k vážnému ublížení na zdraví, např. zlomeninám či vnitřnímu krvácení.

Pokud se šikana nic neřeší, bude dítě trpět dále a může tím být postižené v pozdějším životě, např. nebude schopno nikomu důvěřovat, může se z něj stát samotář, atd.

Šikana se nemusí objevovat jen ve škole, dochází k ní i v domácím prostředí. Násilí může mít řadu podob. I když dítě samo není vystaveno fyzickému násilí, může být například svědkem násilného chování rodičů a může být permanentně postihováno jejich extrémní hrubostí. Dítě se v důsledku jejich osobních frustrací stává obětí beránkem nebo je, kvůli snaze rodičů dosáhnout svého, vystaveno nadměrnému napětí, často se jedná o ty aspekty života rodičů, v nichž zatím selhali. (Train,2001, 45)

5. Šikana a její projevy na Základní škole

5.1. Definice šikany

Šikana pochází z francouzského slova „chicane“, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování atd. Jedná se o zvláštní způsob agrese.

Šikana je ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit. Obyčejně mluvíme o šikaně tehdy, když jde o opakované jednání, ve velmi závažných případech označujeme za šikanu i jednání jednorázové s hrozbou opakování. (Říčan, Janošová, 2010, 21)

Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označovány také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů. (Přeložila PhDr. Pavla Picková) (Říčan, 1995, 26)

5.2. Formy šikany

Můžeme rozlišit více forem šikany. Setkáváme se setkat například s formou šikany, která bývá poznamenána sexuálními zájmy, jindy zase rasismem, ale obvyčejně rozlišujeme šikanu přímou a nepřímou.

1. Přímá šikana je velmi rozmanitá a zakládá se především na:

- **Násilí všeho druhu:** - *způsobování bolesti* bitím, kopáním, pálením, bodáním atd.
 - *ponižující tělesná manipulace* obnažováním, nucením jíst nebo pít něco odporného
 - *poškození a braní osobních věcí*, oblečení, školních potřeb, jídla, peněz, atd. – zákon toto chování označuje a trestá jako loupež
- **Slovní napadání:** nadávky, posměch, urážení oběti a jeho rodiny
- **Zotročování:** agresor nutí výhrůzkami nebo bitím obět' konat něco ponižujícího nebo zakázaného, např. ukrást pro něj něco v obchodě, nebo dokonce pro jeho zábavu ublížit jinému žákovi

2. Nepřímá šikana je velmi často používána děvčaty. Základem nepřímé šikany je sociální izolace od ostatních spolužáků, kteří se s daným spolužákem nebaví a vylučují ho z činností skupiny. Nepřímá šikana bývá občas trýznivější než přímá,

protože dítě se snaží zavděčit ostatním a přizpůsobit se například tím, že začne zlobit a lajdat, ale tím se jen zesměšňuje a u třídy ztrácí prestiž.

Obě tyto formy šikany se většinou vyskytují současně. Dítě, které je fyzicky týráno, uráženo atd., bývá svými vrstevníky izolováno a naopak izolované dítě je vždy v nebezpečí, že přijdou urážky a nakonec i fyzické týrání.

5.3. Příčiny a důvody šikany

Příčin a důvodů šikany je mnoho. Jsou dané především vlastnostmi agresora a oběti. Některé příčiny šikany jsou zřejmé na první pohled, jiné jsou patrné, až když začneme problém řešit. Mezi příčiny skrytých problémů patří bezesporu tlak kolektivu, který nutí chlapce, aby se choval tak, jak se od muže očekává, aby se nebál rány a aby ji sám dovedl dát v případě potřeby.

Dalšími příčinami šikany jsou běžnější a častější motivy jako pobavení třídy a předvádění se. Objevují se však i motivy jako je uspokojení z týrání druhých, touha po moci a nadřazenosti, kterým si agresor může kompenzovat pocit méněcennosti, nebo se cítí dobře, když ovládá někoho jiného.

Šikanování zároveň slouží agresorovi k upevnění moci nad celým kolektivem. Především názorným předvedením na oběti, co by mohlo potkat každého, kdo by se vzeprel jeho vůli, žaloval by nebo by byl příliš pilný a vstřícný k učitelům.

5.4. Protagonisté šikany

Hlavními protagonisty šikany je agresor a oběť, ale můžeme sem zařadit i třídu, zastávající nebo spolutřída, který se aktivně zastává oběti, pedagoga a rodiče zúčastněných žáků.

5.4.1. Agresoři

Agresor je ten, kdo se aktivně zapojuje do šikany, především ten, kdo ji začíná a vede. Agresorem bývá většinou tělesně zdatný, silný a obratný jedinec. Avšak můžeme se setkat s agresorem, který tyto vlastnosti nesplňuje. Může to být jedinec malý a slabý, který si svou inteligencí spojenou s krutostí a bezohledností kompenzuje nedostatek fyzické síly. S tímto se setkáváme především u děvčat. Ne však vždy bývá tělesně zdatný jedinec agresorem, většina takovýchto dětí je normální a neagresivní.

Ve tváři agresora, v jeho mimice a rysech obličeje můžeme pozorovat určitou hrubost. Avšak nemusí to být vždy pravda, naopak můžeme pozorovat u dětí s tzv.

andělskou tváří a nevinným úsměvem skryté zlo. Tyto děti svého vzhledu zneužívají jako jedinečné mimikry sobecké bezohlednosti.

Agresorem bývá žák, který má horkokrevný temperament. Bývá vznětlivý, impulzivní, špatně se kontroluje a často se dostává do konfliktů. Můžeme ho charakterizovat jako rváče, ale ne každý rváč je šikanující agresor. Agresor může šikanu jen organizovat a pozoruje, co dělají ostatní. Pečlivě si kontroluje a vybírá čas a místo, aby šikanování utajil.

U agresora můžeme pozorovat i další formy agrese spojené s dalšími způsoby porušování školního řádu a pravidel chování. Projevuje se u něj celková nekázeň, drzost, lhaní, krádeže a podvádění, zákeřné ničení věcí z nedbalosti nebo pro zábavu a zhoršení osobní hygieny. Často u něj můžeme pozorovat slabší školní prospěch, jehož důvodem je neukázněnost dítěte.

Agresor bývá nesvědomitý, pokud vůbec nějaké svědomí má. Nezná pocit viny, může se bát trestu a odhalení, ale strach není svědomí. Chová se dobře pouze tehdy, kdy je to pro něj výhodné a kdy se mu chce.

Bývá u spolužáků neoblíbený a většinou z něj mají spolužáci strach. Avšak agresorem může být i žák oblíbený, který využívá svého vlivu.

Agresor si šikanou kompenzuje pocit méněcennosti, nedostatek sebevědomí. Občas agresora vede k šikaně i závist harmonického rodinného života spolužáků nebo něco jiného. Nedostatek sebevědomí bývá skrytý. Vidíme ho jako sebejistého, suverénního a neúzkostného jedince.

Rád ovládá druhé, bývá dominantní, panovačný, arogantní, urážlivý, vztahovačný a bezohledně si prosazuje své.

Agresor bývá krutý, škodolibý, zlomyslný a bezcitný. Má radost když může ubližovat druhým. Chybí mu schopnost empatie, vcítění se do druhého.

Michal Kolář vymezil tři typy šikanujících agresorů (Kolář, 1997, 55-56):

1. typ: hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování – šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy – častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ: velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuální smyslu.

Vnější forma šikanování – násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy – časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ: „srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování – šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout „humorné“ a „zábavné“ stránky.

5.4.1.1. Rodinné prostředí a výchova agresorů

Agresivita neboli sklon k agresivnímu jednání se tvoří především v předškolním věku, již od prvních let života. Velkou roli hrají zděděné a vrozené sklony, zvláště vznětlivost a impulzivita a menší citlivost k možným následkům jednání. Tyto vlastnosti však samy k agresivitě nevedou, záleží i na způsobu výchovy a zacházení s dítětem.

Jde hlavně o tyto výchovné způsoby (Říčan, Janošová, 2010 56):

- Nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství ze strany rodičů, prudké výbuchy negativních citů, nebo dokonce nenávisť.
- Fyzické a psychické násilí. Bití, kruté tělesné tresty, nadávky, ponižování.
- Panovačnost, nedostatek svobody vůči rodičům.
- Tolerance k násilí, jehož se dítě dopouští vůči vrstevníkům ve školce nebo na hřišti (také vůči sourozencům). Rodiče často chválí své děti za násilné jednání, vidí v něm normální prostředek k dosahování cílů při jednání s druhými lidmi, zvláště mimo rodinu.

Dětskou agresi také podporují konflikty mezi rodiči, oslabení nebo dokonce rozpad rodiny.

5.4.1.2. Agresorovy metody k získání moci

Agresor už od začátku šikanování používá určité násilné metody ke zmanipulování skupiny (třídy). Jedná se o kombinaci metod vymývání mozku a psychické manipulace, která může naplňovat vlastnosti hypnózy. Tato kombinace zjevných a skrytých metod k získání moci často velmi rychle vede ke zlomení samostatného myšlení a jakéhokoliv odporu ostatních žáků.

- **Vymývání mozku** – agresor za pomoci násilí vnutí obětem způsoby myšlení, postoje a jednání, které by samy dobrovolně a po vážném uvážení nepřijaly. Oběti začnou vypovídat závisle na agresorovi, výhradně proti svému zájmu a pravdě. Oběti bývají dlouhodobě vystaveny velké tělesné a psychické bolesti. Následkem bývá závislost a identifikace s agresorem, např. oběť tráví volný čas v blízkosti agresora, doprovází ho domů, znovu se pouští do další hry, i když ví, že na konci vždy bude zbita.
- **Psychologická manipulace** – agresor nenápadně a nenásilně přesvědčuje a manipulativně řídí spolužáky k nesamostatným rozhodnutím. Žáci jsou tak manipulováni, že si bez svého vědomí nechají odejmout svobodnou volbu rozhodování. Následkem manipulace je potlačení samostatného myšlení, prohlubování závislosti, upevnění souhlasu s agresorem a jeho podpora. Díky psychické manipulaci bývají agresoři považováni spolužáky i obětí za dobré kamarády a sympatické spolužáky. Oběti nevědomky spolupracují se svým manipulátorem, např. rády mu dají svoji svačinu nebo mu ji koupí ze svých peněz.

Agresoři prostřednictvím psychické manipulace a vymývání mozku řídí chování, myšlení a emoce oběti. Pokud se agresorovi podaří změnit jednu složku osobnosti oběti, postupně se připojí i dvě zbývající. Příklad: pokud se na základě fyzického násilí a psychické manipulace změní chování žáka a připojí se k bití a týrání slabších jedinců, dochází ke konfliktu mezi jeho chováním a dvěma složkami osobnosti myšlením a emocemi. Při oslabení konfliktu se mění myšlení, kdy si své chování rozumně odůvodní, a následně i emoce, kdy se může stát, že se mu týrání a bití slabších zalíbí.

5.4.2. Oběť

Obětí šikany se může stát kterékoliv dítě, avšak u některých žáků je větší riziko, že se stane obětí šikany. Riziko oběti šikanování je dlouhodobá záležitost. Pokud bude dítě šikanováno v jedné třídě, je velmi pravděpodobné, že bude šikanované i v jiné třídě, škole na táboře atd.

Šikana hrozí například dítěti, které přijde jako nové do sehraného kolektivu. Dítě se stane předmětem nepřátelství skupiny pro nějakou svou přednost. Může to být dítě přemýšlivé, příliš zralé a ušlechtilé na infantilní skopičiny svých spolužáků, pro svou povahovou jemnost neschopné „výt s vlky“, dítě s velmi dobrým vztahem k některému učiteli („šplhoun“) atd. Častěji se však děti stávají terčem tohoto druhu agrese pro nějaký handicap a je dobré umět odhadnout, které z nich jsou zvláště ohroženy. (Říčan, 1995, 35)

Rizikové chování a vlastnosti dětí, které se často stávají obětmi šikany:

- K nejčastějším rizikům patří fyzická slabost a neobratnost, respektive neschopnost ubránit se napadení, a to především u chlapců.
- Často se považuje za důvod k šikaně nápadnost zjevu dítěte, jako jsou zrzavé vlasy, dioptrické brýle, obezita, vzhledová vada a jiné. Toto může platit u nově příchozího žáka do sehraného kolektivu. Pro agresora je nápadnost oblíbenou záminkou pro šikanování oběti. Výjimkou jsou děti, které se za nějakou zvláštnost svého vzhledu stydí a trpí kvůli tomu pocitem méněcennosti. Do této skupiny patří děti se závažnými, objektivně sociálně znevýhodňujícími znaky, u kterých je běžný boj s pocitem méněcennosti, jako je nápadný tik, rozštěp rtu a invalidita. Řadíme sem také koktavost, která děti často neurotizuje a stává se kvůli ní terčem posměchu.
- Důležitým faktorem v šikaně je rasová odlišnost, především barva pleti. O rasové šikaně mluvíme tehdy, pokud se žák nebo skupinka žáků opakovaně stává bezbrannou obětí většiny. Pokud jde o jednorázový rasově motivovaný střet, tak nemůžeme mluvit o rasové šikaně.
- Neurotické dítě, které bývá plaché, tiché, izolované v kolektivu, ustrašené a citlivé, velmi přitahuje agresi v dětském kolektivu.
- Děti s poruchou pozornosti a hyperaktivitou.
- Děti s opožděným rozumovým vývojem.
- Děti oslabené nemocí.
- Děti provokující, sobecké, s pocitem méněcennosti, pesimistické a podřizující se vůli ostatních.
- Často se objevuje šikanování vůči dětem ze slabších sociálních vrstev.
- Děti, které se přehnaně snaží získat pozornost učitele, přehnanou horlivostí v plnění jejich úkolů, zdvořilostí a pozorností, bývají často obětmi šikanování.
- Nově příchozí žák v sehraném kolektivu, ale i dítě, které bylo delší dobu mimo kolektiv, se stává rizikovým.

5.4.2.1. Rodinné prostředí a výchova oběti

Vlivy rodinného prostředí zvyšují riziko, že se dítě stane obětí šikany. Především vlivy, které omezují harmonický a svobodný rozvoj osobnosti. Cokoli dítěti podráždí sebevědomí, brání mu získat v kolektivu oblibu a vliv, co ho nějak negativně poznamenává a oslabuje, to vše zvyšuje jeho zranitelnost.

Zvlášť je třeba upozornit na rodinné faktory, které úzce souvisí s viktimizací (Řezáč, Janošová, 2010,62) :

- **Hyperprotektivní matka**, která dítě rozmazluje a nedovolí mu získávat zkušenosti „na vlastní pěst“.
- **„Jedináčkovská“ výchova**, nerozvíjející vstřícnost a potenciál pro vrstevnickou vzájemnost.
- **Rodina s problematickým vztahem k násilí:** Někteří rodiče vštěpují dětem od malička zásadu, že prát se je špatné. Dítě se pak prostě neumí bránit, jednak pro psychické zábrany, jednak pro nedostatek cviku.
- **Rodina sociálně izolovaná**, např. v důsledku členství v radikální marginální náboženské pospolitosti („sektě“).
- **Rodina s mimořádně prudérní sexuální výchovou**, v jejímž důsledku se dítě děsí toho, co je pro jeho vrstevníky zcela běžné.

5.4.3. Šikana a třídní „publikum“

Šikana není záležitostí jen agresora a oběti, popřípadě několika dětí, které se na ni podílejí. Šikana není možná, pokud nemá kořeny v tom, co se děje ve skupině jako celku. Většině dětí není agrese příjemná, ale mohou ji schvalovat, pokud jde o agresi proti tomu, kdo jim je nesympatický a pohrdají jím. Z tohoto důvodu mohou ostatní děti sympatizovat s agresorem.

Agresori často šikanují nejen pro radost z trýznění oběti a pro výhody, které jim poskytuje její zotročení, ale i kvůli spolužákům, kterým chtějí imponovat a předvést svou moc. U chlapců bývá ve hře i více či méně vědomé přání demonstrovat před dívkami svou sílu a mužnost, pokořit a „vyřadit“ možného konkurenta v soutěži o jejich přízeň. (Řičan, Janošová, 2010, 63)

Trýznění oběti je pro ostatní žáky zároveň atraktivní podívanou, i když vědí, že opakované trýznění je zakázané a jednoznačně zlé podle norem, ve kterých byly vychováváni.

Pokud šikana trvá dlouhou dobu, tato zkušenost spolu se strachem mění mentalitu třídy. Prvotní odpor a zděšení z agrese jsou přemáhány mechanismy, které uvolňují agresi a vracejí klid těm, kteří zůstali pasivní, na šikaně se nepodíleli, ale ani proti ní nic nedělali. Zvyšuje se počet žáků, kteří se okrajově do šikany zapojují, z toho důvodu, že se cítí bezpečněji, když se přidají na stranu moci.

5.4.4. Zastánci

Zastánci jsou spolužáci, kteří se aktivně zastávají obětí šikanování. Jsou to prosociální děti se smyslem pro odpovědnost, který jim vstúpila především rodinná výchova. Ve třídě jsou oblíbení a vlivní. Jsou obvykle ochotní pomáhat spolužákům i v jiných situacích. Neslyšeli doma: „Hlavně se do ničeho nezapleť!“, nýbrž spíše: „Silný chrání slabého.“ Čím je takových dětí ve třídě více, tím je třída odolnější k šikaně. Je třeba si jich vážit a podporovat jejich vliv na celou třídu, kdykoli je k tomu příležitost. (Říčan, Janošová, 2010, 65)

5.4.5. Pedagog

Hlavním „nástrojem“ pedagoga při ovlivňování skupiny a jednotlivců je jeho vlastní osobnost. Ta musí být v pořádku, pedagog musí sám sobě rozumět a znát své možnosti. Jinak řečeno, potřebuje umět reflektovat sám sebe i svůj vztah k žákům. Není-li tomu tak, potom nevyhnutelně na svých svěřencích a celé skupině páchá škody. (Kolář, 1997,61)

Učitelé nejednou sdílejí averzi a despekt dětského kolektivu k obětem a nedokážou tento postoj korigovat. Tím nepřímou vyjadřují souhlas s agresí a podporují ji. Učitel může dát dokonce bezděčně sám podnět k šikaně, když nesprávně použije ironie, nebo dokonce dítě přímo před třídou zesměšňuje. (Říčan, 1995, 41)

K začátku šikany může přispět i neodborně provedené sociometrické vyšetření, použitím nevhodných otázek např. „Kdyby sis mohl vybrat, vedle koho bys určitě nechtěl sedět?“ Ačkoli výsledky sociometrického vyšetření nezveřejníme, děti si poví, koho na tuto otázky udávaly nejčastěji. Tím může být velmi ovlivněna pozice dotyčného žáka ve třídě. (Řezáč, Janošová, 2010)

Někdy se stává, že učitel ignoruje známky šikany, ať už vědomě nebo nevědomě. Jedním z důvodů ignorace je neschopnost pedagoga jednotlivé případy šikany vyšetřit a potrestat.

Pedagogové zastávají často názor: „Ať si to děti vyřídí mezi sebou!“ Tento názor je ve své podstatě pravdivý, někdy je opravdu nejlepší nechat děti, aby si své spory řešily samy a učily se při tom sebeprosazení, usmiřování, ale také umění kompromisu. Avšak v případě šikany to neplatí, protože šikana je školou bezohlednosti a bezpráví.

5.4.6. Rodiče zúčastněných žáků

5.4.6.1. Rodiče agresorů

Rodiče agresorů vůbec netuší, že jejich dítě někoho šikanuje, do té doby, než je o tom škola informuje. Většina rodičů se snaží tuto informaci zjednodušovat jako pouhou „klukovinu“. Někteří ji berou jako příležitost dítě zbít nebo ji vítají jako projev ostrých loktů. Mezi rodiči se objevují i vlivní lidé, jejichž děti se šikanou připravují na nadřazenou roli, kterou chtějí jednou samy hrát ve společnosti. Agresory mohou být i děti, které vědí, že jsou nedotknutelné, protože jejich rodiče jsou sponzory školy.

Rodiče se svým přístupem a obhajobou dítěte, při které uvádějí cokoliv, co by mohlo zapůsobit, stávají nepřímými aktivními účastníky šikany.

Mezi rodiči jsou také lidé prosociálně orientovaní s běžnými morálními zásadami, kterým se výchova dítěte vymkla z rukou. Zároveň se můžeme setkávat s bezradnými osamělými matkami, které samy trpí hrubostí a bezohledností dítěte.

5.4.6.2. Rodiče obětí

Rodiče obětí se o šikaně dozvídají většinou od dětí, které se doma svěří nebo jsou u nich patrné příznaky šikany, takže se dozví, o co jde.

Děti často rodiče prosí, aby to nechali být a škole nic neoznamovali, ti jim většinou vyhoví. Někteří rodiče obětí šikany se bojí, že svou stížností rozzlobí pedagogy. Občas se setkáváme i s názorem, že šikana k dětství patří a dítě si ji musí vytrpět. Také se může stát, že rodiče ve své bezradnosti obviní dítě, že si za to může samo a žádají od něj, aby si situaci vyřešilo. Tímto přístupem prohlubují jeho pocit úzkosti, nedostatečnosti a osamělosti.

Avšak mnozí rodiče reagují správně: podpoří své děti emočně, zajistí jejich ochranu, s plnou energií si získávají podrobné informace, spolupracují se školou a jejich pomoc může být pro pedagogy velmi cenná. (Řezáč, Janošová, 2010, 70)

5.5. Tři praktická hlediska šikanování

Šikanování popisujeme ze tří praktických pohledů. Jedním pohledem z vnějšku, který chápe šikanování jako nemocné chování a dvěma pohledy zevnitř, kterými jsou šikanování jako závislost a šikanování jako porucha vztahů ve skupině.

5.5.1. Šikanování jako nemocné chování

Při pohledu na šikanování jako nemocné chování se zaměřujeme na nejnápadnější projevy, kdy jsou porušována školní pravidla, nebo dokonce zákonem dané normy. Tento

pohled bývá v praxi jediný a nejběžnější. Pro první posouzení vzniklé situace je nezbytný a nezastupitelný.

Hlavní vnější rysy můžeme popsat následovně: Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci. (Kolář, 1997, 20)

Přehled konkrétních typů a forem agresí a manipulací (Kolář, 1997, 21-24):

Fyzická agrese a používání zbraní

- věšení na lustr, na skobu, až do ztráty vědomí
- škracení kabelem, provazem, šálou, páskem
- navlékání igelitového pytle přes hlavu se svázanými rukama a pozorování, jak se oběť zmítá
- dušení polštářem a ručníkem, agresor měří čas, jak dlouho oběť vydrží nedýchat
- pokus o vyhození oběti z okna, shození z mostu atd.
- mučení a vynervování oběti až k sebezničujícímu úniku, př. skok z prvního patra, kdy následkem je zlomená noha
- bodnutí, říznutí nožem do nohy, naříznutí ušního boltce žiletkou
- vrážení špendlíků do hýždí, bodání špendlíky, kružítkem, tužkou, dokud neteče krev, házení šípkami na živý terč
- vysvěcení do naha a bití důtkami nebo výsměchem, „znásilňování“ čili agresor oběť zalehne a křičí na ni vulgarismy se sexuálním podtextem
- střílení vzduchovou pistolí broky do různých částí těla
- obtisknutí rozžhavené šroubové matky, zápalky na hřbet ruky nebo do dlaně
- bití kabelem, speciálním obuškem, tyčí, páskem přes záda, paty atd.
- kopání „kanadami“ do hlavy a dalších částí těla, případně kopání „pouze“ obyčejnými botami nebo bosýma nohama
- anonymní hromadné bytí (tzv. deka)
- přinucení obětí, aby se praly (tzv. gladiátorské hry)
- rány pěstí do obličeje a břicha (tzv. dělo), údery pěstí do „trojúhelníku“ (občas s vnitřním zraněním)
- fackování, popřípadě tzv. flámování (pohlavky, rány dlaní do týla)
- položení desky lavice na oběť a na desku si stoupnou agresoři co v největším počtu
- chycení za nohy a roztahování, dokud oběť neudělá, co je agresory požadováno
- stříhání vlasů, případně jejich opalování

- házení kovovou mincí na holý pupek (tzv. pupendo), popřípadě bouchání do břicha otevřenou dlaní nebo hranou ruky (tzv. pigbelky)
- při vzdoru je oběť chycena zezadu za krk a přitisknuta hlavou k lavici, případně opakovaně chycena pevně kolem těla a hozena na lavici
- násilné sprchování ve studené vodě, případně „malé“ namočení...
- svázání provazem, pouty, řetízky, případně „znehynění“ (silným obejmutím kolem rukou a těla) agresory pro pobavení nad bezmocností oběti
- malování propisovací tužkou na krk, případně pomalování obličeje fixou
- nalepení bonbonu nebo žvýkačky do vlasů, vylití limonády za krk...
- výhrůžky pohybováním rukou a hýbáním prsty před obličejem a „čechráním“ vlasů

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- vyhrožování zabitím (zastřelením, oběšením, umlácením, přehozením přes zábradlí, hozením do výtahové šachty...)
- vyhrožování mučením
- vyhrožování násilím
- vyhrožování nepřímo, anonymně, po telefonu
- zastrašování zbraněmi: skutečnou pistolí, plynovou pistolí, vystřelovacím nožem, „motýlkem“, baseballovou pálkou, pendrekem s ocelovým jádrem, břitvou, boxerem, nunčaky, plynovým sprejem...
- nadávání oběti
- urážení rodičů oběti
- vysmívání se slabostem a handicapům oběti
- vysmívání se neúspěchu, chybám a trápení oběti
- vtípkování na úkor oběti, ironické poznámky, zesměšňování a posmívání

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- brání peněz
- trhání a ničení oblečení oběti (např. propálení, rozříznutí drahé bundy apod.)
- přivlastňování si nejrůznějších věcí oběti (plné penály, kalkulačky, hodinky...)
- trhání a ničení, případně krádež učebnic, sešitů (oběť musí dopsat nový sešit apod.), kreslení fašistických symbolů, lámání tužek, pera atd.
- „půjčování“ a poplívání svačiny
- nalévání vody a plivání do bot
- odcizení, případně schování průkazky na MHD nebo vlak, lístků na oběd,

peněženky s penězi, bot, aktovky...

Násilné a manipulativní příkazy

- pití moči, limonády, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy
- masturbace před ostatními
- čištění bot agresorů a přinucení líbat jim je
- klečení před agresory a prošení o milost
- klanění se při vstupu do třídy se slovy: „Dobrý den pánové“ a udělání „ksichtu“
- mytí záchodů a uklízení za agresory
- příkaz chodit vždy pozdě a zákaz mluvení s kamarády
- tancování „breaku“, případně kroucení se na zemi, zpívání
- opakování ponižujících výroků, nacistických pozdravů a hesel
- nošení ponižující cedule
- placení a odevzdávání svačiny
- placení „výkupného“ a „půjčování“ peněz, a to i značných částek
- napovídání při písemných pracích, psaní úkolů a prepisování sešitů
- pracování v dílně a na pracovišti za agresora
- hra na metro (lézt pod lavicemi a hlásit stanice metra)
- hra na válku (nohou od židle předvádí, že střílí po létajících slonech a ufonech)
- napodobování klokana Skipiho, Vinetoua
- „odtlačení“ auta, které předtím musela oběť nakreslit na tabuli
- žák pověřený učitelem, aby hlídal kázeň, na příkaz agresora zapisuje na tabuli oběti

Brutální způsoby šikanování se bolestivě dotknout každého, kdo se s nimi setká, problém je však v tom, že se odehrávají za nepřítomnosti učitele.

Občas můžeme zahlédnout mírnější a částečně tolerované způsoby násilí, avšak pedagogům dělá potíže je rozpoznat a identifikovat jako šikanování bez znalosti „kontextu“. Do této skupiny patří například třepotání prsty před obličejem, čechrání vlasů, kanadské žertíky, tlačení namalovaného auta na tabuli, vyndání náplně pera před diktátem, ponižující přezdívka, atd. Tato méně nápadná znamená bychom měli vždy prověřit.

Pro rozpoznání šikanování je potřebné umět odlišit jiné typy agresí. Je to důležité pro první orientaci a především pro nápravu. Jestliže se například poperou dva přibližně stejně silní žáci kvůli dívce jejich srdce, nejde samozřejmě o šikanování, protože tu chybí

nepoměr sil, kdy oběť se neumí nebo z různých příčin nemůže bránit. (Kolář, 1997, 24)

5.5.2. Šikanování jako závislost

Další rozměr šikanování, důležitý pro praxi, je již vnějšímu pohledu nepřístupný. Jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Terén tohoto nesvobodného, nesymetrického vztahu je určen převažující lidskou strategií: skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého. Tento princip diktuje rozdělení žáků ve většině skupin na „silné“ a „slabé“. Čili na jedny, kteří reagují silně a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v těch druhých. Jinak řečeno předvedou své přednosti, jimiž zakryjí své slabosti. A na ty slabé, kteří jsou strachem tak ochromeni, že ukážou všechny slabosti, které chtěli zakrýt. (Kolář, 1997,25)

Mezi těmito dvěma skupinkami vzniká oboustranná trvalá vazba a navzájem se potřebují. U pokročilých stádií šikanování se hraní a experimentování se strachem změní v závislost mezi agresorem a obětí.

Ovládnutí a zlomení vůle oběti přináší agresorovi pocit nadřazenosti a absolutní moci, který ho čím dál tím více ovládá a nutí ho ke zdokonalování a stupňování utrpení oběti. Stává se na oběti závislý.

Narůstající brutalita agresora u oběti prolomí obranu vůči fyzické a psychické bolesti. Následkem bývá až extrémní forma závislosti, kterou je identifikace s agresorem. Oběť bere agresora za svého kamaráda a obdivuje ho.

5.5.3. Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

Posledním pohledem, bez kterého se v praxi neobejdeme, je jeho pochopení jako onemocnění celé skupiny. V podstatě jde o to, že šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vtažů nějaké konkrétní skupiny. (Kolář, 1997, 26)

Nákaza vztahů ve skupině šikanováním má svoji vnitřní dynamiku a zákonitý vývoj, který rozlišujeme v různých vývojových stupních nemoci, protože jednotlivá stadia onemocnění vyžadují odlišné způsoby zásahů.

Pět stupňů onemocnění:

1. Ostrakismus

V každé školní třídě se objevují při „hře se strachem“ nejméně oblíbení a vlivní žáci. Často bývají označováni jako obětní beránci, černé ovce, outsideři apod. U těchto jedinců se objevuje tzv. ostrakismus.

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje. (Kolář, 1997, 32)

2. Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

První stupeň tzv. ostrakismus přerůstá do dalšího vývojového stupně, a to do fyzické agrese a přitvrzování manipulace. Důvodů proč se tak děje, bývá spousta, mezi nejčastější patří tyto příčiny:

- Jakmile ve skupině stoupne napětí, začnou sloužit ostrakizovaní žáci jako ventil pro ostatní žáky, kteří si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity. V tento okamžik se začíná stupňovat manipulace a objevuje se častější mírná fyzická agrese.
- K přitvrzování dochází v příznivých podmínkách, kde jsou žáci sami a tráví spolu více času (př. na horách). Kvůli své nejistotě a zvládnutí nudného programu vymýšlejí a přitvrzují žáci hru na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.
- Další příčinou je, že se v jedné třídě sejde více zřetelně agresivních asociativních žáků, kteří v rámci uspokojování svých potřeb používají násilí.

Zážitek z bití a týrání slabého a ustrašeného žáka, může vyvolat nutkání u disponovaných jedinců své agresivní chování opakovat.

Další vývoj skupiny závisí na míře jejího pozitivního zaměření a na postojích žáků k šikanování.

3. Klíčový moment – vytvoření jádra

Pokud pokračuje fyzická manipulace a přitvrzování manipulace, vytvoří se skupinka agresorů (tzv. úderné jádro). Agresoři začnou spolupracovat a systematicky šikanovat slabší žáky, kteří byli již objektem ostrakizování. Zde se rozhoduje, zda se počáteční stádium šikanování přehoupne do stádia pokročilého.

Pokud se v této době neutvoří silná pozitivní skupina, která bude rovnocenným partnerem skupině tyranů, vedení skupiny tyranů bude pokračovat.

4. Většina přijímá normy agresorů

V případě, že se neutvoří silná pozitivní skupina, vládá skupiny agresorů pokračuje, jejich normy jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. Neformální tlak získává dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. To má za následek změnu skupiny, kde u členů dochází k vytvoření alternativní totožnosti, která se podřizuje

normám vůdců. Mírní a ukáznění žáci se začínají chovat krutě a aktivně se podílí na týrání spolužáků.

5. Totalita neboli dokonalá šikana

Zhoubný proces bez radikální pomoci zvenčí obvykle nezadržitelně ústí do posledního stadia nemoci. V něm jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány všemi, popřípadě téměř všemi členy skupiny a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování. (Kolář, 1997, 36)

Ve skupině začíná vládnout zlo, agresori ztrácejí poslední zábrany, smysl pro realitu a projevuje se u nich závislost na násilí. Žáci, kteří byli neutrální nebo mírně nesouhlasili s vzniklou situací, se začínají aktivně zapojovat do týrání nebo už také sami šikanují. Brutální násilí je považováno za normální a jako legrace.

Oběti jsou čím dál více závislejší a ochotnější dělat cokoli. Své utrpení řeší záškoláctvím, nemocemi, odchodem ze školy, někdy i pokusem o sebevraždu.

5.6. Překážky při vyšetřování

Odhalení pokročilé šikany brání z rozličných důvodů a pohnutek všichni účastníci vyšetřování. Tento fakt nazývá Kolář jako „komplot velké šestky“ podle počtu aktérů. Jedná se o základní skupiny překážek vyšetřování. (Kolář, 1997)

1. Od oběti lze těžko získat podrobnější a často i objektivní informace.
2. Agresori často úporně a vynalézavě lžou, používají falešných svědků a nutí oběti ke lhaní či odvolání výpovědi.
3. Pro ostatní členy nemocné skupiny je příznačný strach vypovídat, chápou to jako „bonzování“.
4. Někteří rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu.
5. Někteří rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování.
6. Při některých typech pokročilých šikan pedagogové chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování.

Systém těchto šesti překážek se při pokročilých šikanách dotváří do dokonalosti a má zničující charakter, který se šíří dál i na uzdravující pomoc rodičů a pedagogů.

5.7. První pomoc pedagogů

V metodice první pomoci nalezneme, jak postupovat, když dojde k výbuchu a provalení šikanování, a co vůbec dělat, když máme podezření, že se ve skupině rozmohla šikana. Metodika první pomoci by měla naučit pedagogy poskytnout rychlou a razantní pomoc v počátečních stádiích šikanování. Měla by umožnit rozpoznat i nejpokročilejší stupně šikanování, kdy již má pedagog nepatrnou šanci situaci zvládnout a je třeba povolat specialistu. (Kolář, 1997, 75)

5.7.1. Východisko vyšetřování

Pro úspěšné rozkrytí šikany jsou nutné určité předpoklady:

- Pedagog musí být připraven na to, že se stane laickým kriminalistou a psychoterapeutem. Zároveň bude poskytovat emoční podporu a ochranu oběti šikanování. Musí postupovat podle vyšetřovací strategie a taktiky. Pokud bude pedagog postupovat podle tohoto předpokladu, tak se nenechá zmanipulovat, obelhat a nevyvede ho z rovnováhy odpor žáků ke spolupráci, při odhalování šikanování.
- Pedagog musí být připravený na to, že se bude muset časově i citově angažovat v nastalé situaci. Orientační rozhovor s obětí nebo informátorem by měl být setkáním dvou vzájemně naslouchajících lidí, kteří na sebe mají vyhrazený dostatek času. Když pedagog odhalí šikanování, musí zajistit dostatečný prostor pro vyšetřování, minimálně vyučovací hodinu, jinak jeho snažení nemá význam.

5.7.2. Důvody k vyšetřování

Rozlišujeme dva hlavní důvody k začátku vyšetřování, přímo alarmující signály a signály nepřímo varující.

Alarmující signály nemůže brát na lehkou váhu. Vždy je musíme záměrně a systematicky vyhledávat a prověřit odborným šetřením, nejlépe anonymními dotazníky.

Nepřímo varující signály jsou stejně důležité jako alarmující signály. Patří mezi ně nenápadné projevy šikanování oběti v přítomnosti učitele a skryté volání o pomoc.

K tomu, aby bylo možné zachytit a vyhodnotit nepřímo varující signály jako podezřelé, musíme rozumět vnitřnímu rozměru šikanování a znát jejich varianty.

Varovné signály (Kolář, 1997,90):

Skryté volání o pomoc

- Žák vchází s učitelem do třídy, nenápadně postává o přestávce u kabinetu, přichází pozdě do hodiny, vždy chodí všude jako poslední.

- Projevy outsidera. Dítě je osamocené, s nikým se nebaví, nemá kamaráda.
- Nepříznivý emoční stav. Dítě je stísněné, má smutnou náladu, působí nešťastně a ustrašeně.
- Žák nechodí na tělocvik, vždy zůstává ve třídě, má nadměrnou omluvenou absenci, případně i neomluvenou absenci.
- Žákovi se náhle zhorší prospěch, nesoustředí se při vyučování.

Subtilní násilí a manipulace

- Žák je okázale přehlížen, odmítán a izolován.
- Projevy nerovnoprávnosti. Dítě dostává povýšené příkazy a snaží se jim vyhovět, bývá ostatními komandováno a okřikováno.
- „Přátelské“ vtipy a kanadské žertíky. Někteří žáci vyndávají spolužákovi náplň z pera před písemkou, schovávají a ničí mu školní pomůcky, oblečení, obuv...
- Ponižování a zesměšňování. Třída se směje při neúspěchu žáka před tabulí, častuje ho zahanbující nebo negativně zabarvenou přezdívkou...
- Objevuje se nápadně jednostranné strkání, pošťuchování, lehké pohlavkování apod.
- Žák „dobrovolně“ dává svačiny kamarádovi.

5.7.3. Odhad závažnosti onemocnění

Prvním úkolem vyšetřování je odhad závažnosti onemocnění, který nám umožňuje stanovit, o jak složitý kriminalisticko-psychotherapeutický problém jde. Odhad je důležitý především proto, že pokročilé onemocnění vyžaduje náročnější přístup než počáteční onemocnění.

Při odhadu rozeznáváme dva stupně onemocnění:

- a) Počáteční onemocnění – jedná se o první, druhý a třetí stupeň vývojového rozkladu
- b) Pokročilé onemocnění – jde o čtvrtý a pátý stupeň šikanování

Závažnost vnitřního vývoje skupiny, postoje členů skupiny k šikanování můžeme poznat podle:

1. chování, spolupráce, vztahů, celkové atmosféry
2. závažnosti a četosti agresivních projevů
3. doby, po kterou šikanování trvalo
4. počtu obětí a agresorů

5.7.4. Strategie vyšetřování

V praxi můžeme uplatnit především dva typy strategií. Podle úrovně cílů a rozsahu vyšetřování jeden vnější a lokální, druhý vnitřní a globální. Jejich společným jmenovatelem je snaha zabránit prozrazení toho, kdo o šikaně informoval, tedy ochránit informátory před pomstou agresorů. Jde o to, že vyšetřování obětí a svědků, ale i agresorů je realizováno tak, aby si ostatní nemohli vyhodnotit, co kdo řekl. (Kolář, 1997, 93)

Schéma strategie vyšetřování

Strategií první pomoci je strategie lokální a vnější, protože je časově nejméně náročná a je použitelná v pedagogické praxi. Tato strategie zahrnuje pět kroků:

1. rozhovor s informátory a oběťmi
2. nalezení vhodných svědků
3. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv konfrontace obětí a agresorů)
4. zajištění ochrany obětem
5. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Pořadí těchto kroků je neměnné, kromě čtvrtého kroku zaměřeného na ochranu oběti.

Všechny tyto kroky jsou nepostradatelné a žádný nelze úplně vynechat.

Úkolem strategie první pomoci je zmapování vnějšího obrazu šikanování a nalezení odpovědí na otázky (Kolář, 1997, 94): Kdo je obětí, popřípadě kolik je obětí?; Kdo je obětí i agresorem, popřípadě kolik je těchto žáků?; Kdo je agresorem, popřípadě kolik je agresorů a kdo z nich je iniciátorem a kdo aktivním účastníkem šikanování?; Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem?; K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?; Jak dlouho šikanování trvalo?

Důležité je důkladně zapsat odpovědi na otázky a zařadit do důkazního materiálu. Vypracovat přehled hlavních agresorů a uvést u nich kdy, kde, jak a co komu udělali. Toto zpracování je důležité pro použití metody vnějšího nátlaku a pro ochranu pedagoga před stížnostmi rodičů agresorů.

5.7.5. Volba taktiky

K volbě taktiky pro nalezení vhodných svědků, nejslabších článků v odporu a taktiky vyšetřování obětí, svědků i agresorů využíváme odhad vnitřního vývoje šikanování. Taktika je alternativní, pružná oproti strategii vyšetřování.

U vyšetřování pokročilých šikan musí být taktika vysoce odborná a psychologicky tvrdá, naopak u počátečních šikan není za potřebí speciálních metod a psychologické tvrdosti.

Taktické metody musí mít vždy charakter překvapení a skrytosti, důvodem je vyšetřovaného zaskočit a nedovolit mu se připravit. Taktika vyšetřování má čtyři části:

1. Zahřívací předkolo – slouží k navození atmosféry, u vhodných svědků zajišťujeme bezpečnost, tím, že žáky přesvědčíme o neprozrazení jejich spolupráce. U falešných svědků a u agresorů je důležité zachovat moment překvapení a šokovat.
2. Monolog – používáme při důkladnějším vyšetřování a při snaze lépe poznat žáka. Jde o požadavek, aby svědek nebo agresor souvisle vypovídal o tom, co se ve třídě dělo. Touto taktikou můžeme odhalit, zda chtěl vyšetřovaný žák říct pravdu nebo ne.
3. Dialog – jde o kladení otázek vyšetřovanému žákovi a jeho odpovědi. Po celou dobu pracujeme s citovým napětím, můžeme ho i stupňovat, např. nabídnutím polehčující okolnosti agresorovi., když se přizná.
4. Konfrontace – jde o setkání dvou vyšetřovaných tváří v tvář, pedagog reguluje jejich ujasňování rozporů ve výpovědích. Vnímáme, co žák říká, jak to říká a jak se chová

5.7.6. Náprava

Jakmile je vyšetřování šikany dokončeno a víme, co jsme potřebovali vědět, přistoupíme ke druhé části úkolu – nápravě.

Konkrétní diagnostické poznatky musíme umět zúročit, aby naše snažení posloužilo k dobrému.

Pro první pomoc lze použít dvě zásadně odlišné metody:

1. metoda vnějšího nátlaku
2. metoda usmíření

Každá z těchto metod se snaží vlastním způsobem co nejrychleji razantně potlačit příznaky onemocnění skupiny. Usilujeme tedy především o zastavení šikanování, obnovení dodržování oficiálních norem a zabezpečení ochrany obětí. Metody se nepokoušejí o léčbu celé skupiny, jejich cílem je ovlivnění jednotlivců nebo určité podskupiny. (Kolář, 1997, 101)

5.7.6.1. Metoda vnějšího nátlaku

Metoda restrikce je v pedagogické praxi velmi využívaná a má své pevné místo při první pomoci. Záměrem je přinutit trestem a strachem agresora k ukončení agresivního chování a dodržování formálních norem. Metoda chrání skupinu jako celek, dále ji chrání školní řád, který je pilířem bezpečí žáků.

Do této metody zahrnujeme tři součásti:

1. Individuální nebo komisionální rozhovor

Předpokladem pro rozhovor s agresorem a jeho rodiči je úspěšné dokončení vyšetřování.

Při pokročilých stádiích se uplatňuje komisionální rozhovor, kterého by se měl zúčastnit třídní učitel, výchovný poradce a ředitel.

Opatření

Škola má k dispozici běžná i mimořádná opatření pro potrestání agresorů. Například (Kolář, 1997, 103):

- tzv. výchovná opatření – napomenutí a důtka pedagoga, důtka ředitele, podmíněčné vyloučení a vyloučení ze studia)
- snížení známky z chování
- převedení do jiné třídy
- krátkodobý dobrovolný pobyt v dětském diagnostickém ústavu
- umístění do diagnostického ústavu na předběžné opatření a následné nařízení ústavní výchovy

2. Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou

Další nezbytnou součástí nátlakové metody je informování žáků rozhodnutí výchovné komise. Učitel musí přesvědčit žáky, že vedení školy dokáže zajistit ochranu slabých před silnými a dodržování kázeňských pravidel školy.

3. Ochrana oběti

Poslední součástí metody nátlaku se stává opatření ochrany oběti. Nemůžeme nechat oběť svému osudu po vyšetření a potrestání agresorů, neboť nebyly odstraněny příčiny onemocnění skupiny. Učitel musí stanovit nějakou bezpečnostní pojistku, některým z následujících způsobů (Kolář, 1997):

- setkávání pedagoga s loajálními informátory
- stanovení ochránců oběti (ze třídy nebo z vyšších ročníků)
- intenzivní sledování situace včetně docházky oběti

- zprostředkování péče v odborném zařízení a udržování kontaktu s jeho pracovníkem
- vytvoření „horké linky“ s rodiči

5.7.6.2. Metoda usmíření

Sledujeme vnitřní proměnu vztahů mezi oběťmi a agresory, nenutíme k vnější poslušnosti jako u metody vnějšího nátlaku. Usilujeme o nápravu pomocí sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů a vcítění se agresora do pocitů a utrpení oběti. Metoda usmíření je předchůdcem minimální léčby celé skupiny, pokouší se o zlepšení vztahů především mezi obětí a agresorem.

Hlavním úkolem metody usmíření je citlivá reakce na slabé stránky represe. Vychází z toho, že většina agresorů šikanováním napodobuje zkušenost z rodinného prostředí, kde jsou tělesně trestáni. Potrestání ve škole vnímají jako další nespravedlnost vůči své osobě. Obviňování a trestání vede k hlubšímu narušení vztahu agresora k oběti, učitelům a ke škole. Pokud je tato metoda použita nepřesně a bez základních diagnostických poznatků, může dojít k potrestání oběti agresorem za „bonzování“ a šikanování bude pokračovat dále.

Metodu usmíření uplatňujeme u prvního a druhého stupně, nikdy však u pokročilého stádia šikanování. Vhodnost metody pro daný případ prověřujeme pomocí „pojistik“ umístěných v druhém a třetím kroku metodického postupu. Výhodou metody usmíření je její přizpůsobivost, pokud zjistíme, že je pro aktéry šikany nevhodnou volbou, můžeme plynule přejít na metodu nátlaku.

Metodický postup (Kolář, 1997):

1. **Nejnutnější diagnostika** – diagnostika vnějšího obrazu a odhad vnitřního vývoje šikanování. Používáme tři strategie první pomoci: rozhovor s informátory a oběťmi, nalezení vhodných svědků, individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky. Důležité je posoudit, zda jde o mírnou formu a počáteční stadium.
2. **Rozhovor s obětí** – vysvětlíme žákovi, že již vše potřebné víme a že k nápravě může dojít dvěma způsoby. Potrestáním nebo společnou domluvou a usmířením. Společně zvážíme, který způsob bude nejlepší. Učitel by měl přesvědčit žáka, že bere vše vážně, že za ním stojí a chce mu pomoci. Oběť vedeme k bezpečnému vztahu k vyjádření jejích pocitů, můžeme k tomu použít pomocné techniky - př. kresba, písemná forma, psychogymnastika...
3. **Rozhovor s agresory** – setkání s agresorem je poslední pojistka správného

rozhodnutí o volbě metody. V případě, že agresor projevuje známky, svědčí o změně, můžeme mu nabídnout domluvu a usmíření s obětí.

4. Společné setkání a hledání nápravy

- Konstelace skupiny a její cíl: závažným úkolem je vybrat co nejpříznivější konstelaci skupiny, aby se nápravy skutečně dosáhlo. Vždy by měli být ve skupině žáci, kteří sympatizují s obětí. Cílem setkání je dovést účastníky k porozumění problému, společnému hledání nápravy a usmíření.
- Program skupiny: začínáme vstupní informací, kdy se děti dozvědí, co se stalo a že je pro všechny dobré tuto situaci změnit. Pro porozumění nepřijatelnosti násilných vztahů zařazujeme cvičení pro „ponoření se“ do problému, kde agresor dostává roli oběti. Následuje omluva a usmíření, předkládání návrhu a závěr, kde se domluví kontrolní setkání.

5.8. První pomoc rodičů

Šikanované děti se nacházejí v krajní nouzi. Zoufale potřebují pomoc svých rodičů. Problémem však je, že si velmi často samy o ni nedokážou říct. Nejsou toho z různých důvodů schopné, a to i tehdy, když jsou rodinné vztahy v naprostém pořádku. (Kolář, 1997, 111)

Kvůli charakteru šikanování je velmi důležité, aby rodiče byli vnímaví a rozpoznali, že není s dítětem něco v pořádku. Při podezření, že se něco děje by se měli rodiče snažit přiblížit dítěti, získat jeho důvěru, překonat jeho strach a povzbudit ho, aby se svěřilo.

Existuje řada varovných signálů neboli podezřelých projevů, podle kterých by rodiče měli poznat, že se něco děje.

Podezřelé projevy (Kolář, 1997, 112):

- Za dítětem nedochází žádný spolužák, zdá se, že nemá žádné kamarády.
- Je zaražené, posmutnělé až depresivní, nemluví o tom, co se děje ve škole.
- Špatně usíná, má poruchy spánku, zdají se mu hrůzostrašné sny.
- Výrazné zhoršení prospěchu, je nesoustředěné, bez zájmu.
- Před odchodem do školy nebo po příchodu ze školy ho pobolívá hlava, břicho apod.
- Chodí do školy a ze školy oklikami.

- Přichází domů s potrhaným oblečením, poškozenými věcmi nebo bez nich.
- Nevychází mu kapesné, ztrácí ho, požaduje další peníze.
- Dítě přichází domů vyhladovělé, i když dostává svačiny a obědy.
- Nedokáže uspokojivě vysvětlit svoje zranění – monokl, odřeniny, modřiny, lehký otřes mozku, naraženou kost nebo zlomeninu apod.
- Vyhrožuje sebevraždou, nebo se o ni pokusí.

V některých případech, především na počátcích šikanování, dítě najde sílu a odvalu a snaží se svěřit rodičům se svým trápením. Rodiče by se měli v takové situaci řídit následujícím postupem:

- 1. Poskytnutí maximální opory dítěti** – dobré je povídat si s dítětem o vývoji situace do vyšetřování a nápravy situace, pokud hrozí dítěti nebezpečí, je nejlepší nechat ho doma.
- 2. Návštěva ředitele a třídního učitele oběma rodiči** - cílem setkání je informovat pedagogy o tom, s čím se dítě svěřilo a zjistit, zda je škola schopna zajistit odbornou pomoc a podle toho se rozhodovat dál.

Nutné je zeptat se, zda je škola schopná zajistit kvalifikovanou první pomoc, jakým způsobem bude učitel situaci vyšetřovat, jak najde svědky, jak bude chránit oběť, jakou metodu nápravy použije atd.

Odpovědi pedagogů:

- Škola má zájem, ráda by mohla, ale nemá odborné zkušenosti. Proto je důležité vyhledat odborníka, který bude spolupracovat s třídním učitelem. Dále je důležité všechny kroky konzultovat s rodiči.
- Škola spolupracuje s odborníkem.
- Škola nejeví zájem o řešení, nebo tvrdí, že problém zvládne, ovšem nepřesvědčí vás o své odbornosti.

Reagování na tuto skutečnost: kategoricky odmítat neodborný zásah, informovat inspektora a požadovat odbornou pomoc, přeradit dítě na jinou školu, zajistit právní ochranu dítěte – podat stížnost na školu nebo jejího zřizovatele pro nezabezpečení základních práv dítěte.

3. Podle situace ve škole, můžeme uvažovat o dalších opatřeních

Michal Kolář uvádí tyto možnosti (Kolář, 1997,115):

- navázání kontaktu s odborníkem, využití linky bezpečí a důvěry,

- návštěva pedagogicko-psychologické poradny
- návštěva rodičů agresora a pokusit se domluvit o nápravě situace
- zajistit ochranu dítěte na cestě do školy a domů
- při závažném šikanování lze podat trestní oznámení na agresory i na školu jako instituci, jejíž povinností je zajistit bezpečnost dítěte
- kontaktovat se s orgány školy, kde mají zastoupení ostatní rodiče, a společně hledat pomoc

6. Možnosti prevence šikany

Prevence šikany je na místě jak tam, kde k ní dosud nedochází, resp. kde nebyla upozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin a o to, aby se problémy neopakovaly. Metody prevence jsou v obou případech přibližně stejné. (Říčan, 1995, 71)

6.1. Prevence na úrovni školy jako celku

Základní podmínkou dobré práce školy je vzájemná solidarita pedagogů, především při problémech se šikanou. V takovéto situaci je velmi důležité, zda se pedagog může spolehnout na ředitele, že ho podpoří před žáky, rodiči i před nadřízenými orgány, kam mohou zasílat stížnosti rodiče agresorů.

Účinným preventivním opatřením proti šikaně je organizace a hustota dozoru. Pokud je dostatek učitelů nebo jiných dospělých na chodbách, v jídelně během přestávek, nemají agresori možnost k šikanování.

K prevenci šikany patří také pravidelná kontrola všech prostorů a zákoutí, kde by se mohlo šikanování odehrávat. Nebezpečná zákoutí školní budovy zjistíme i od samotných žáků. K zajištění bezpečnosti v těchto místech můžeme školním řádem vyhlásit trvalý nebo částečný zákaz vstupu, například zákaz vstupu na chodbu u jídelny mimo dobu oběda. Prevencí je pověření vybraných žáků vyšších ročníků „rytířským“ úkolem, chránit před šikanou menší děti.

Etická výchova aplikovaná na šikanu spočívá v tom, že dětem vštěpujeme základní hodnoty, na nichž naše společnost stojí (úcta ke každé lidské bytosti, solidarita, soucit, obětavost, čest atd.). Základem etické výchovy je ovšem osobní příklad učitelů, kteří význam uvedených hodnot žákům prakticky předvádějí tím, jak se k nim chovají. Chybí-li tento příklad, je všechno ostatní skoro zbytečné. Zároveň je nutné tyto hodnoty sdělovat

„slovem a obrazem“. Základní etické hodnoty mají tvořit stálou a naprosto samozřejmou součást prostředí, kterým děti obklopujeme. (Říčan, Janošová, 2010,112)

Významnou myšlenkou pro prevenci šikany je úcta ke každé lidské bytosti, s tím souvisí tzv. rytířství, kdy silní ochraňují slabé.

Další možností prevence je informovat žáky i rodiče o problému šikany, i když se šikana neprojevila, a to co nejdříve, nejlépe při nástupu dětí do první třídy. Preventivní informování o šikaně slouží i jako varovný signál potenciálním agresorům.

V neposlední řadě jsou důležité i vztahy mezi rodiči a pedagogy, které bývají velmi napjaté a chybí jim důvěra a spolupráce. Ideální je vytvoření občanského sdružení rodičů, které může být rovnocenným partnerem vedení školy.

Boj proti šikaně na škole

Podmínkou úspěchu je vysoká motivace vedení školy a aktivní zájem celého pedagogického sboru, hlavně třídních učitelů.

Prvotním krokem boje proti šikaně je zmapování situace pomocí anonymních dotazníků, která nám umožňuje porovnat výskyt šikany na dané škole s určitým standardem a zároveň porovnat jednotlivé třídy mezi sebou. Dotazník doplňujeme sociometrickou metodou „Hádej, kdo“, která nám pomůže identifikovat oběti, agresory i zastánce.

Výsledky zmapování se předkládají na poradě učitelského sboru, kam jsou pozvaní vybraní rodiče a žáci, školní psycholog a zástupce pedagogicko-psychologické poradny. Cílem setkání je zviditelnění problému šikany a uvědomění si jeho naléhavosti.

Další aktivity v boji proti šikaně jsou úkolem třídních učitelů, kteří používají při své práci techniky zážitkové pedagogiky zaměřené na empatii, solidaritu a prosociální hodnoty. Zároveň poučují žáky o nebezpečí šikany.

6.2. Prevence na úrovni jednotlivých tříd

Pro zjištění stavu šikany ve třídě je doporučeno jednou ročně zmapování situace anonymními dotazníky a sociogramem.

Říčan a Janošová popisují tři techniky prevence šikany u jednotlivých tříd (Říčan, Janošová, 2010, 115-116):

- **Charta třídy:** Technika spočívá v tom, že učitel – nejlépe v hodině občanské výchovy nebo v třídnické hodině – diskutuje s dětmi na téma, jak by se měl chovat učitel k žákům, žáci k učiteli a žáci k sobě navzájem. Děti přitom formulují stručné

zásady, jimiž by se toto chování mělo řídit. Pedagog diskuzi usměrňuje, aby formulované zásady byly pozitivní, aby se nezakládaly jen na zákazech. Pokud jde o šikanu, snaží se učitel, aby děti samy dospěly k formulaci: „ Silný chrání slabého“, nebo alespoň „Žáci si navzájem pomáhají“; slovo šikana se dětem nevnučuje. Nakonec děti vyberou „devatero“ nejdůležitějších zásad, složené ze tří zásad pro chování učitelů k žákům, tří pro chování žáků k učitelům a tří pro chování žáků k sobě navzájem. Každý žák si toto „devatero“ zapíše a pak společně sepíše jedno, které bude vyvěšené ve třídě.

- **Pedagogická komunita:** Budování třídní pospolitosti, ve které má každý jednotlivec své místo a která je partnerem třídního učitele. Setkávání komunity jsou pravidelná, nejlépe každý týden. Symbolickým vyjádřením je kruh, ve kterém sedí žáci i učitel a diskutují o záležitostech, na kterých jim záleží, včetně konfliktů, k nimž dochází. V kruhu probíhá nácvik komunikace, uplatňují se metody zážitkové pedagogiky a hrají se hry, které jsou zaměřené na zlepšení vztahů mezi žáky.
- **Víkendové rekreačně-zážitkové pobyty** pro třídu za účasti rodičů. Tyto pobyty dávají dětem, rodičům i učitelům příležitost k vzájemnému poznání, k navázání a upevnění vztahů důvěry a sounáležitosti. Třída se těmito pobyty stává odolnou proti šikaně. Pokud se šikana objeví, v atmosféře důvěry a spolupráce se snadněji odhaluje a řeší.

6.3. Prevence na úrovni jednotlivců

Preventivními metodami na úrovni jednotlivců jsou: individuální sledování potencionálních obětí a pravidelné individuální rozhovory se všemi žáky.

- **Sledování potencionálních obětí:** sledujeme především žáky, kteří se obětí už v minulosti stali. Základem je sledování při školní práci i při výjimečných příležitostech. Své poznatky doplňujeme do již vedených záznamů a v případě potřeby kontaktujeme rodiče.
- **Pravidelné rozhovory se všemi žáky:** rozhovory jsou užitečné pro znalost třídy a vztahů mezi dětmi. Učitel projevuje zájem o žákovy starosti, radosti, plány, problémy se spolužáky atd., vždy dítě vyslechne, nenapomíná ho. Učitel rozhovor zbytečně neprotahuje. Rozhovory nám umožňují poznat šikanované dítě a dávají nám příležitost zapojit vlivného, prosocionálního a oblíbeného žáka do ochrany slabších spolužáků.

7. Praktická část

7.1. Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu v diplomové práci bylo zjistit aktuální vztahy mezi žáky na 1. stupni základní školy z hlediska šikany. Výzkum byl prováděn nenápadnou formou za pomoci dotazníků, které se nepřímo ptaly na šikanu. Dále nám umožňují rozpoznat, jak se děti ve společnosti cítí a zda si žáci mezi sebou rozumí.

K ověření problematiky vztahů mezi žáky na 1. stupni byly stanoveny následující výchozí předpoklady.

7.2. Výchozí předpoklady

1. Se šikanou se pravděpodobně setkávají více chlapci než děvčata.
2. Výskyt šikany se na všech vybraných školách nebude příliš lišit.
3. Většina žáků nemá se šikanou osobní zkušenosti.
4. Nejčastější formou šikany bude pravděpodobně slovní a fyzické napadání.

7.3. Metody výzkumu

K získání požadovaných informací jsem použila následující metody:

1. Sociometrická metoda – slouží k diagnostikování mezilidských vztahů a klimatu třídy. Sociometrická metoda se skládá ze tří otázek, jedné kladné a dvou negativních. Při této metodě vycházíme z názoru všech členů třídy. Každý jedinec hodnotí ostatní na základě určitých charakteristik, např. podle toho, kdo je nejlepší kamarád, koho nemá rád atd..
2. Dotazník (Parry, J., Carrington, G.: Metodický materiál I.P.P.ČR - institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR)
3. Rozhovor s učitelkami

Pro získání podrobnějších informací jsem zvolila metodu dotazníku. Žáci vyplňovali dva dotazníky.

První dotazník se nazývá **Život ve škole**, obsahuje celkem 39 uzavřených otázek. Žáci volili ze tří nabízených možností na základě svých zkušeností a sebehodnocení. Celý dotazník se nachází v příloze č. 1.

Pro vyhodnocení byl dotazník rozdělen na dvě části:

- příznivé okolnosti
- nepříznivé okolnosti

Dále jsem hodnotila zvláště dívky a chlapce. Zaměřila jsem se především na nepříznivé okolnosti. Tedy na otázky, kdy se k sobě děti nechovají hezky.

Nepříznivé okolnosti byly rozčleněny na šest skupin:

1. fyzické napadení
2. slovní napadení
3. zastrašování
4. náznaky rasismu
5. odcizování peněz, věcí
6. znevážení činnosti

Pro zjištění potřebných informací jsem vyhodnocovala pouze první tři nepříznivé okolnosti (fyzické napadání, slovní napadání a zastrašování). Fyzického napadení se týkaly otázky číslo 4, 24, 33, 39, slovní napadání jsem vyhodnocovala z odpovědí na otázky číslo 1, 3, 18, 31, 35, 38 a zastrašování z odpovědí na otázky číslo 8, 10, 11, 19, 20, 22, 26, 36, 37.

Druhý dotazník, který žáci vyplňovali, se nazývá, **Jak na nás působí ostatní**. Tento dotazník má dvě části. V první části měli žáci příležitost zamyslet se nad tím, kdo je dělá šťastnými a proč a také naopak, kdo je dělá nešťastnými a proč. V druhé části dotazníku žáci vybírají, kde se cítí dobře a kde jsou naopak neradi. Dotazník je uveden v příloze č. 2.

7.4. Popis výzkumného vzorku

Do výzkumného vzorku bylo zahrnuto celkem 151 dětí ze třetích a čtvrtých tříd, z nichž bylo 83 dívek a 68 chlapců. K výzkumu se zapojily čtyři rozdílné školy: Základní škola Nerudova v Českých Budějovicích, Základní škola Bezdrevská v Českých Budějovicích, Základní škola Dolní Bukovsko a Základní škola Borotín. Jedná se o dvě školy městské a dvě obecní, z nichž je jedna malotřídního typu.

Ve všech školách i třídách měli žáci k dispozici stejné dotazníky, u kterých jsem jim za pomoci třídní učitelky vysvětlila postup při vypracování a důvody, proč je vyplňují. Po rozdání dotazníků jsme vždy děti ujistily, že dotazníky jsou anonymní a že se nikdo nedozví, co do nich napíší.

7.5. Interpretace získaných výsledků

7.5.1. ZŠ a MŠ Borotín

Základní škola Borotín je jednou z venkovských škol zapojených do výzkumu. Tato škola je malotřídního typu, setkáváme se zde s malým počtem žáků.

7.5.1.1. Třetí třída

Ve třetí třídě na této škole byly dotazníky předloženy 17 dětem, z toho 8 dívkám a 9 chlapcům.

Vyhodnocení dotazníku Život ve škole

V tomto dotazníku byly vyhodnoceny především nepříznivé okolnosti, a to fyzické napadání, slovní napadání a zastrasování.

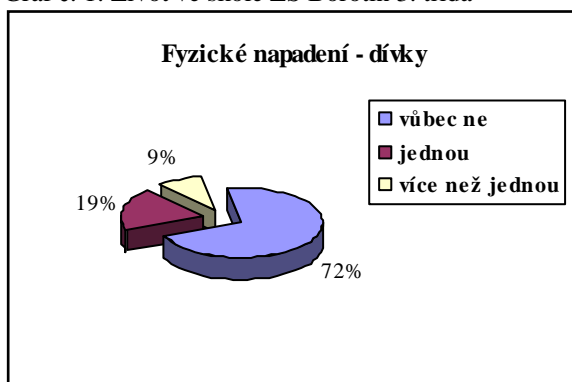
Tab. č. 1 Život ve škole: 3. třída ZŠ Borotín

Nepříznivé okolnosti	Vůbec ne				Jednou				Více než jednou			
	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%
Fyzické napadání	23	72	24	67	6	19	8	22	3	9	4	11
Slovní napadání	35	73	36	67	6	12	8	15	7	15	10	18
Zastrasování	59	82	60	74	8	11	14	17	5	7	7	9

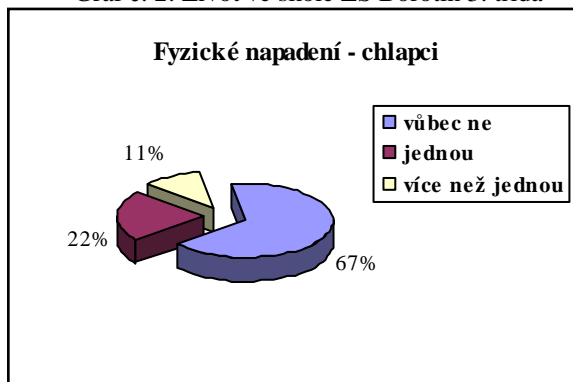
U první nepříznivé okolnosti můžeme vidět, že se s fyzickým napadáním během jednoho týdne více než jednou setkala 11% chlapců a 9% dívek. Poměrně vysoké procento dětí zaškrtnulo možnost, že za jeden týden se setkala s fyzickým napadením jen jednou. U dívek 19% a u chlapců 22%.

Když se podíváme na celou třídu z hlediska fyzického napadání, dozvíme se, že většina žáků se s ním vůbec nesešla. Pokud ano, tak jen malá míře.

Graf č. 1: Život ve škole ZŠ Borotín 3. třída

Graf č. 2: Život ve škole ZŠ Borotín 3. třída

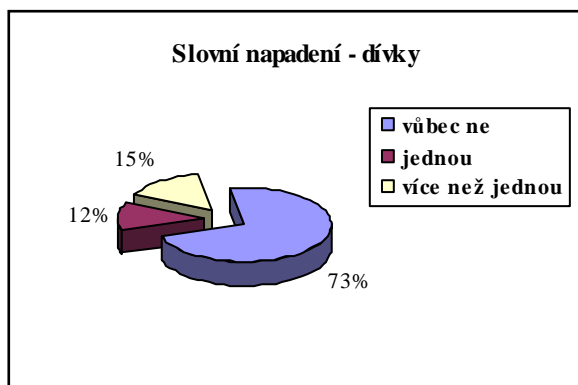

Zdroj: Vlastní výzkum

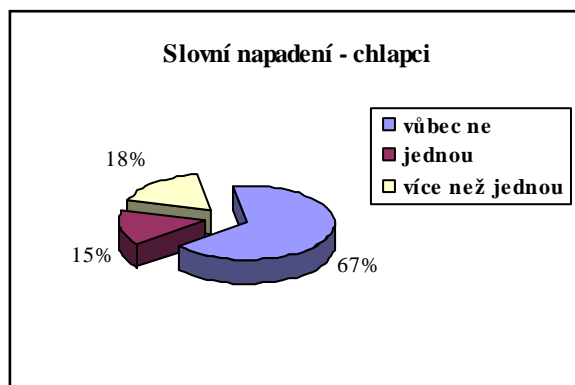
Formy fyzického napadání byly v dotazníku směřovány na otázky, zda se pokusil někdo žáka kopnout, ublížit mu, podrazit mu nohu nebo ho uhodit.

Druhou nepříznivou okolností je slovní napadání, na které byly zaměřeny otázky, zda žákovi někdo nadával, pomlouval jeho rodinu a jeho samotného, lhal mu, křičel na něj a posmíval se mu.

Graf č. 3: Život ve škole ZŠ Borotín 3. třída

Graf č. 4: Život ve škole ZŠ Borotín 3. třída

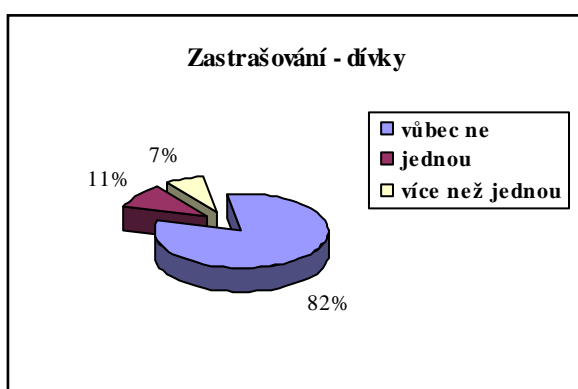

Zdroj: Vlastní výzkum

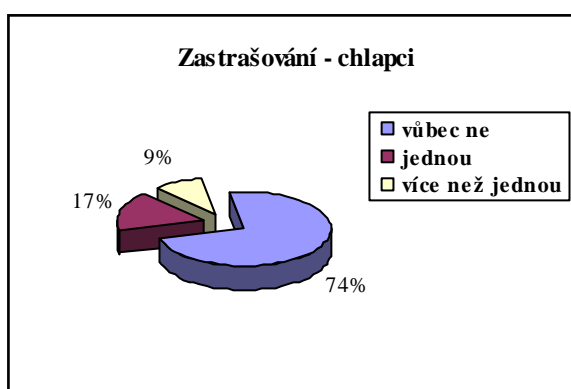
U této nepříznivé okolnosti se setkáváme s podobnými výsledky jako u fyzického napadení. Se slovním napadáním se setkala 15% dívek a 18% chlapců.

Třetí a poslední nepříznivou okolností, pro nás důležitou, je zastrašování. Zastrašování patří do nepřímých forem šikany, špatně se agresorovi prokazuje, jelikož se většinou odehrává přímo mezi žáky bez svědků. Tohoto tématu se týkaly otázky, zda někdo žákovi nevyhrožoval, nezastrašoval ho, nebral mu peníze nebo osobní věci a nenutil ho dělat, co nechtěl.

Graf č. 5: Život ve škole ZŠ Borotín 3. třída

Graf č. 6: Život ve škole ZŠ Borotín 3. třída

Zdroj: Vlastní výzkum

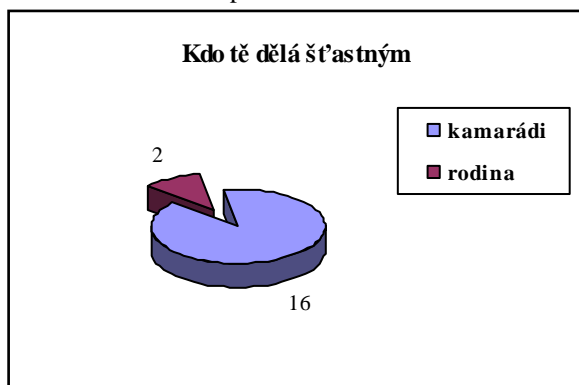
Podle vyplněných dotazníků můžeme vidět, že se zastrašování v této třídě moc nevyskytuje. Více než jednou v jednom týdnu se s ním setkala 7% dívek a 9% chlapců. Zato jen jednou v týdnu se s ním setkala 11% dívek a 17% chlapců.

Vyhodnocení dotazníku **Jak na nás působí ostatní**

První část: Kdo tě dělá, nedělá šťastným

Z průzkumu je zřejmé, že děti v této třídě dělají šťastnými nejvíce kamarádi a rodina. Graf „Kdo tě dělá nešťastným“ jsem záměrně nepřidala, protože jediným, kdo dělá žáky nešťastnými, jsou jejich spolužáci, kteří byli voleni 7 žáky.

Graf č. 7: Jak na nás působí ostatní ZŠ Borotín 3. Třída

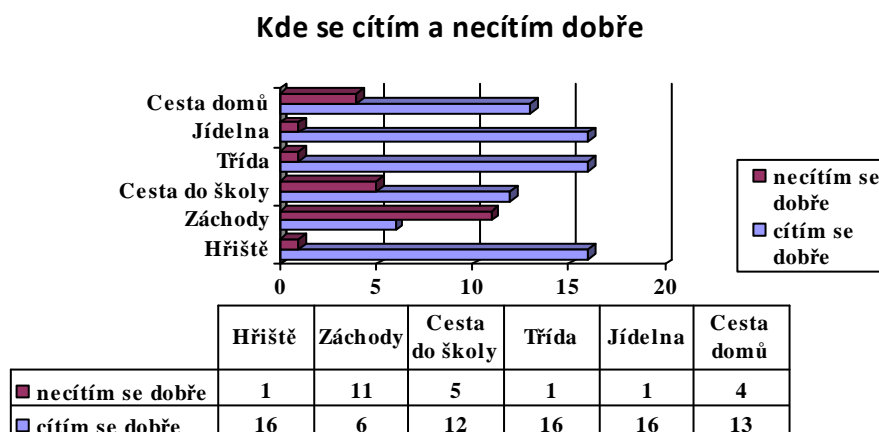
Zdroj: Vlastní výzkum

Většina dětí vybírala podle toho s kým jim je dobře, kdo je umí rozveselit, poradí jim, s kým si rádi hrají a kdo je na ně hodný. Nepříjemně se cítí vedle dětí, které jsou na ně zlé, křičí na ně a nadávají jim.

Druhá část: Kde se cítím a necítím dobře

V grafu č. 8 můžeme vidět, porovnání míst, kde se děti cítí dobře a kde se naopak necítí dobře. Z grafu vyplývá, že nejrizikovějším místem, kde se dětem nelíbí, jsou toalety, ze 17 žáků se zde necítí dobře 11 žáků. Tento fakt může nasvědčovat tomu, že většina nepříjemností, které děti zažívají, je spojena s tímto místem. Druhým nejvíce označovaným místem je cesta do školy. Tuto položku bych nehodnotila jako nebezpečnou, jelikož většina žáků dojíždí a do školy se jim ráno moc nechce.

Graf č. 8: Jak na nás působí ostatní ZŠ Borotín 3. Třída

Zdroj: Vlastní výzkum

Sociometrické šetření

Tuto metodu jsem zvolila, abych zjistila, jaké vztahy ve třídě panují. Použila jsem formu tří otázek, jedné kladné a dvou záporných.

1. S kým ve třídě si rád povídáš?

2. S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina?

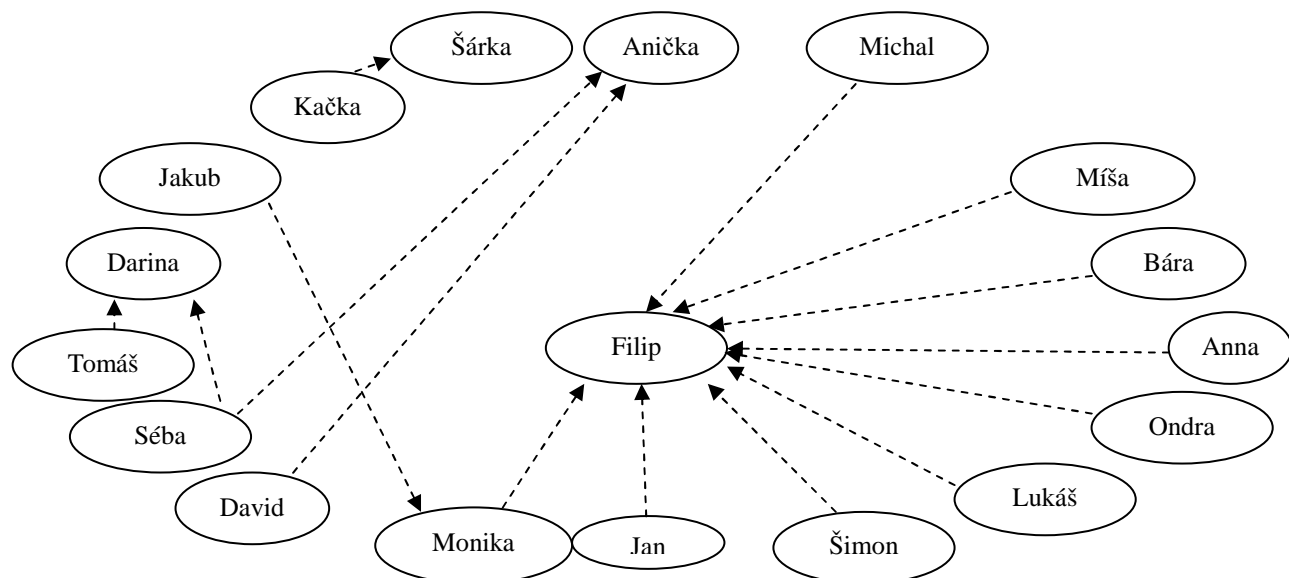
3. Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin?

Všechny tři otázky jsem napsala na tabuli a dětem jsem je přečetla a vysvětlila. Zároveň žáci dostali tyto otázky i na papíře, aby se lépe orientovali v tom, co mají dělat.

Při vyhodnocování výsledků se především zaměřuji na záporné otázky, jelikož jsou pro mou práci velkým přínosem.

S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina?

Graf č. 9: S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina? 3. třída ZŠ Borotín

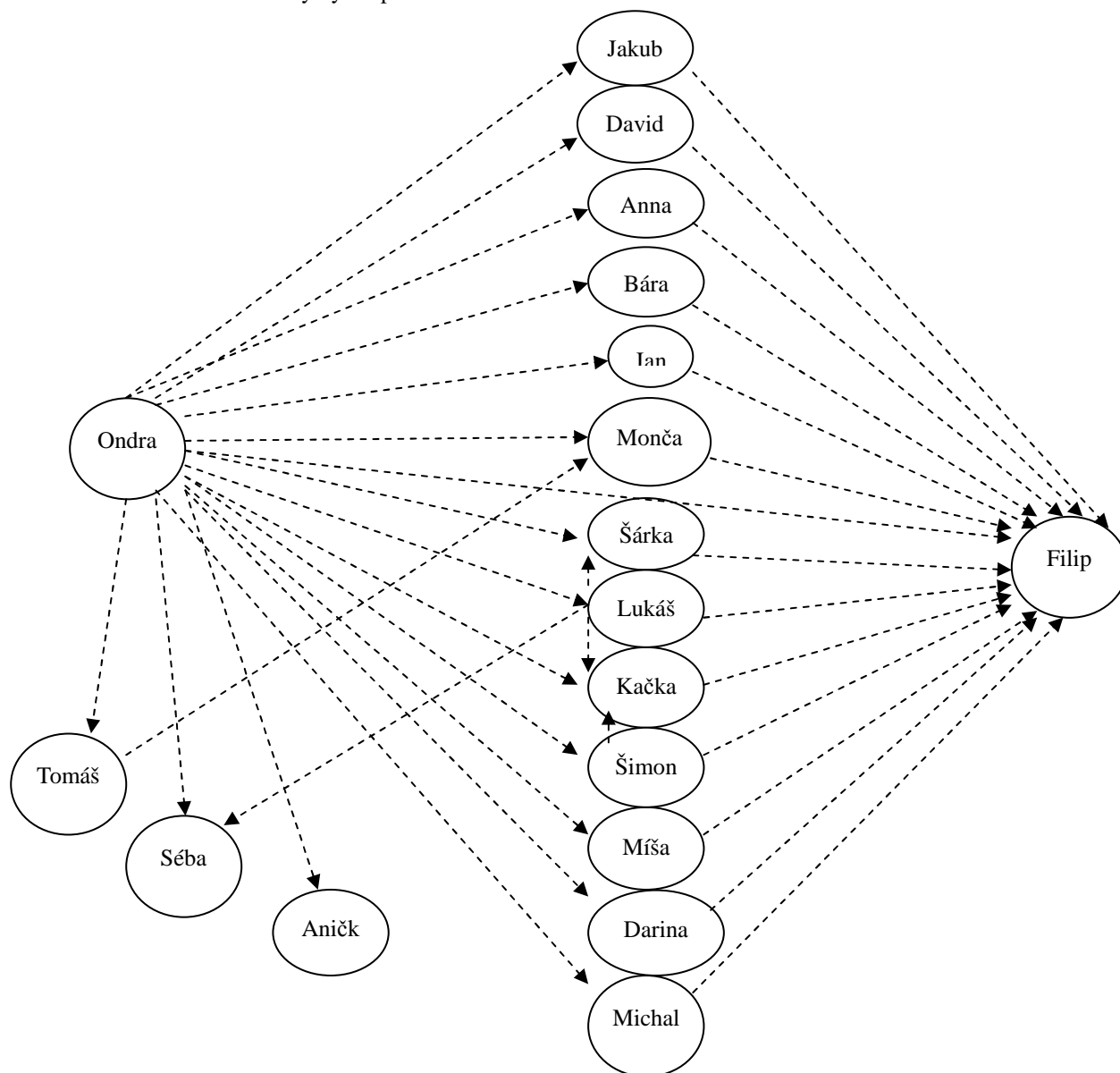

Podle tohoto sociogramu můžeme vidět, že mezi nejvíce neoblíbené žáky patří Filip. S tímto spolužákem by do kina nechtěla jít polovina třídy. Dále můžeme vidět, že mezi méně oblíbené patří Anička a Darina.

Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin?

Tento sociogram nám ukazuje dvě věci. První je skutečnost, že v podstatě celá třída nemá ráda Filipa a nezahrnuli by ho do seznamu na oslavu narozenin. A druhou je naprostý opak, který nám ukazuje Ondra tím, že by na oslavu narozenin nepozval nikoho ze třídy, i přesto, že ve třídě kamarády má.

Graf č. 10:Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin? 3. třída ZŠ Borotín

Bohužel nám zde chybí názor již zmiňovaného chlapce, Filipa. Chlapec navštěvuje tuto školu od prosince minulého roku, je romského původu a velmi často se s rodinou stěhují. Chlapec většinou školu nenavštěvuje, když do školy přijde, jsou s ním velké problémy nejen kázeňské, ale i vzdělávací, jelikož je na úrovni druhé třídy.

Do výzkumu tento chlapec nebyl zařazen, jelikož třídní učitelka má s touto rodinou velké potíže a tento výzkum by mohl vést k zhoršení jejich vztahů. Dalším důvodem byla i jeho nepřítomnost.

7.5.1.2. Čtvrtá třída

Ve čtvrté třídě byly dotazníky předloženy 10 žákům, z nichž bylo 8 dívek a 2 chlapci. Jak již bylo uvedeno na začátku, Základní škola Borotín je malotřídního typu, proto se zde setkáváme s malým počtem žáků.

Vyhodnocení dotazníku Život ve škole

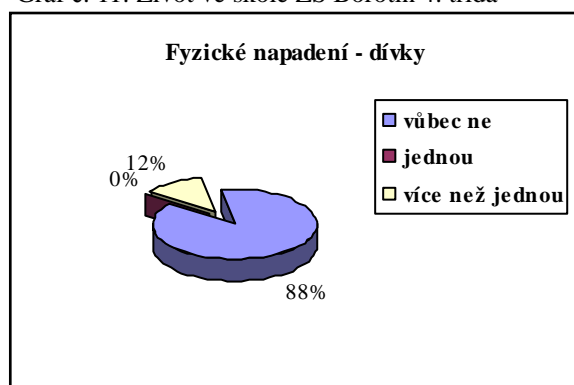
Jak můžeme vidět v tabulce, v této třídě chlapci nemají žádné zkušenosti s fyzickým napadením, slovním napadením nebo zastrašováním. Domnívám se, že jo tomu tak především proto, že ve třídě jsou pouze dva chlapci, kteří jsou dobrými kamarády a dívkami „hýčkáni“. Z toho důvodu prezentuji pouze grafické znázornění zkušeností dívek.

Tab. č. 2 Život ve škole: 4. třída ZŠ Borotín

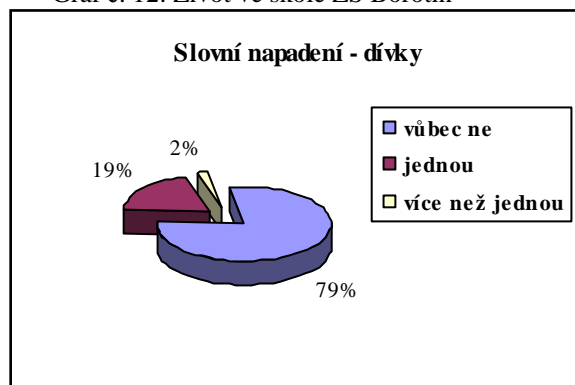
Nepříznivé okolnosti	Vůbec ne				Jednou				Více než jednou			
	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%
Fyzické napadení	28	88	8	100	0	0	0	0	4	12	0	0
Slovní napadení	38	79	12	100	9	19	0	0	1	2	0	0
Zastrašování	66	92	18	100	2	3	0	0	4	5	0	0

Z těchto grafů můžeme zjistit, že s fyzickým napadením nemá zkušenost 88% děvčat, ale zato zbylých 12% s ním má zkušenost více než jednou.

Graf č. 11: Život ve škole ZŠ Borotín 4. třída

Graf č. 12: Život ve škole ZŠ Borotín

Zdroj: Vlastní výzkum

U slovního napadání mají zkušenost více než jednou 2% a jednou 19% dívek.

Graf č. 13: Život ve škole ZŠ Borotín 4. Třída

Se zastrašováním se setkala jen minimální část dívek. Více než jednou 5% a jednou 3% dívek.

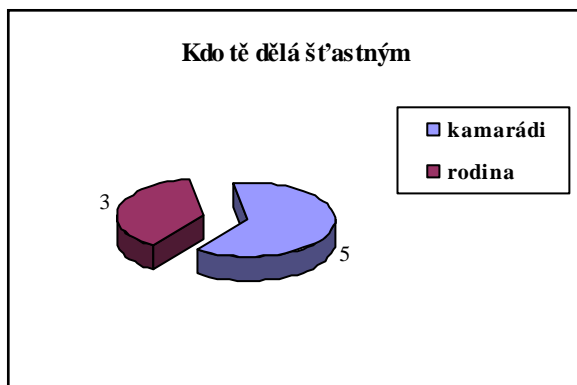
Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení dotazníku **Jak na nás působí ostatní**

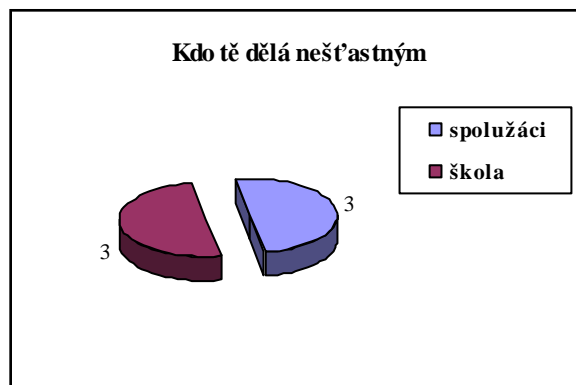
První část: Kdo tě dělá, nedělá šťastným

Děti v této třídě dělá šťastnými rodina a kamarádi, se kterými se cítí dobře a bezpečně. Do této skupiny můžeme zařadit i domácího mazlíčka, který byl zastoupen pouze jednou.

Graf č. 14: Jak na nás působí ostatní ZŠ Borotín 4.tř.

Graf č. 15: Jan na nás působí ostatní ZŠ Borotín 4.tř.

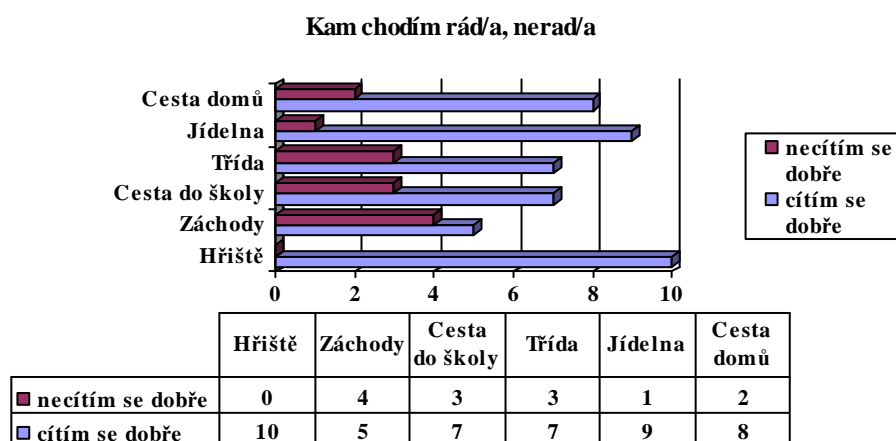
Zdroj: Vlastní výzkum

Do skupiny „kdo dělá děti nešťastné“ se dostali s jednou volbou i páni učitelé. V jednom případě se objevuje i bratr, protože se s dotyčným pere a škádlí ho. Mezi nejčastěji zmiňovanými byla škola a spolužačka Magda. Důvodem, proč se děti s touto spolužačkou necítí dobře, bylo, že se předvádí, rozkazuje a „chová se jako královna třídy“.

Druhá část: Kde se cítím, necítím dobře

Podle tohoto grafu se dozvídáme, že polovina třídy se necítí dobře na toaletách, kde se pravděpodobně odehrává většina stresových situací. Za povšimnutí stojí označení třídy třemi žáky z deseti jako místa, kde se necítí dobře.

Graf č. 16: Jak na nás působí ostatní ZŠ Borotín 4. třída

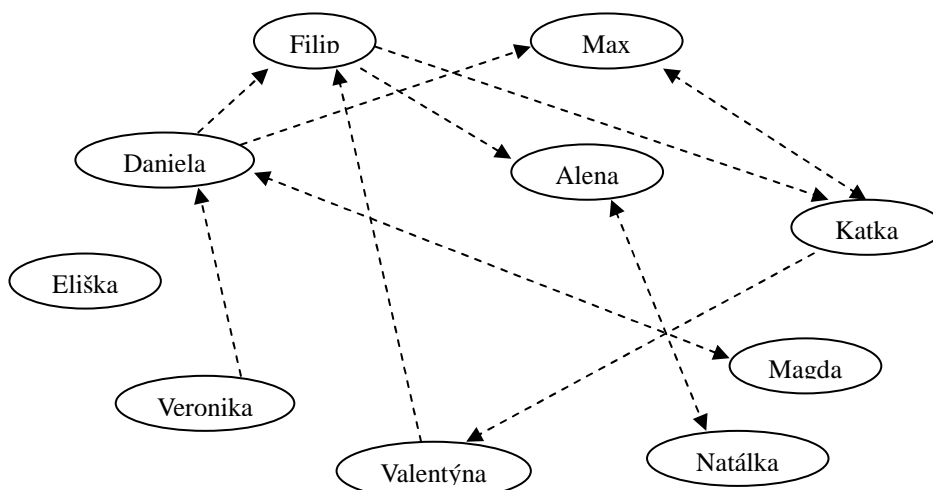
Zdroj: Vlastní výzkum

Sociometrické šetření

S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina?

Výsledky tohoto sociometrického šetření nám ukazují, že v této třídě nenajdeme vysloveného neoblíbence, ačkoliv výsledky dotazníku „Kdo tě dělá šťastným, nešťastným“ nám prozrazují, že tři žáky dělá nešťastnými Magda.

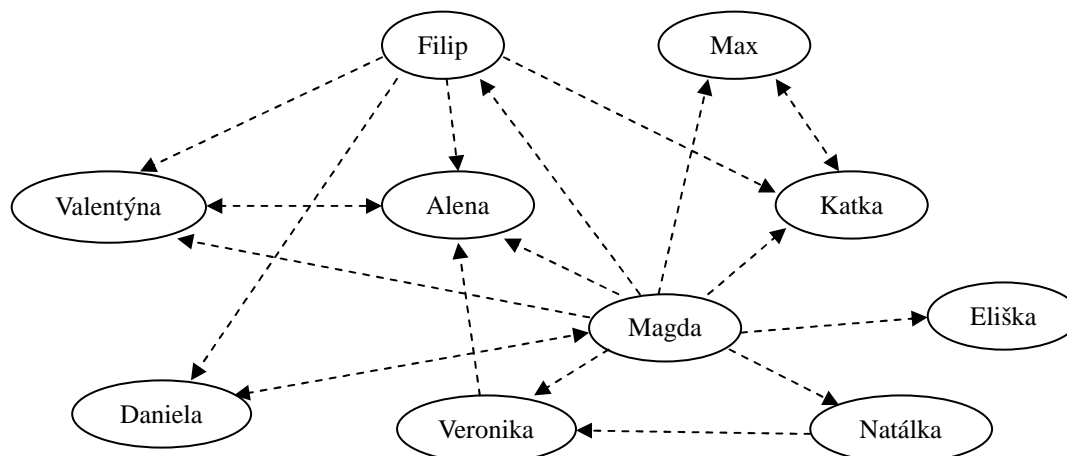
Graf č. 17: S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina? 4. třída ZŠ Borotín

Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin?

U této otázky je nejzáporněji hodnocena Alena čtyřmi žáky, Katka a Valentýna třemi žáky. Naopak Magda byla volena jen jednou, ale sama by na oslavu nepozvala nikoho.

Graf č. 18: Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin? ZŠ Borotín 4. třída

7.5.2. ZŠ a MŠ Dolní Bukovsko

Základní škola Dolní Bukovsko je druhou venkovskou školou, která byla zapojena do výzkumného vzorku. Díky tomu, že se jedná o malou školu, která má po jedné třídě od každého ročníku, setkáváme se opět s nižším počtem žáků ve třídách.

7.5.2.1. Třetí třída

Do výzkumu v této třídě bylo zapojeno 18 žáků, z toho 11 dívek a 7 chlapců.

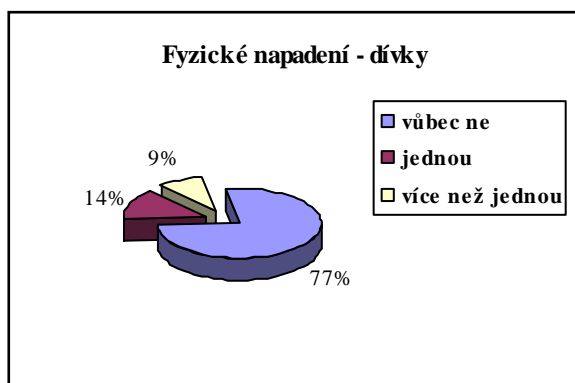
Vyhodnocení dotazníku Život ve škole

Tab. č. 3 Život ve škole: 3. Třída ZŠ Dolní Bukovsko

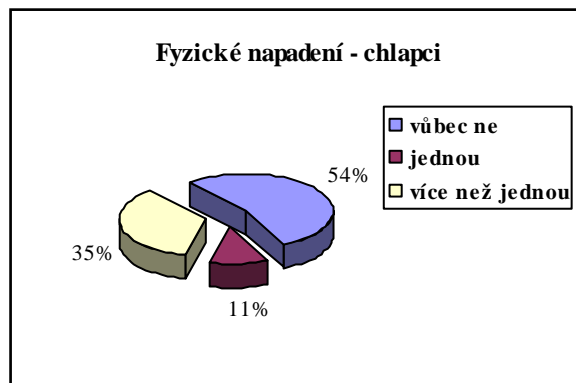
Nepříznivé okolnosti	Vůbec ne				Jednou				Více než jednou			
	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%
Fyzické napadení	34	77	15	54	6	14	3	11	4	9	10	35
Slovní napadení	48	73	29	69	12	18	4	10	6	9	9	21
Zastrašování	80	81	51	81	15	15	3	5	4	4	9	14

V první nepříznivé situaci fyzické napadení, můžeme podle tabulky i grafů vidět, že dívky se s fyzickým napadením tolikrát nesetkaly. Během jednoho týdne se s fyzickým napadením setkala 9% dívek. Avšak u chlapců je procento četnosti mnohem vyšší.

Graf č. 19: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 3.tř.

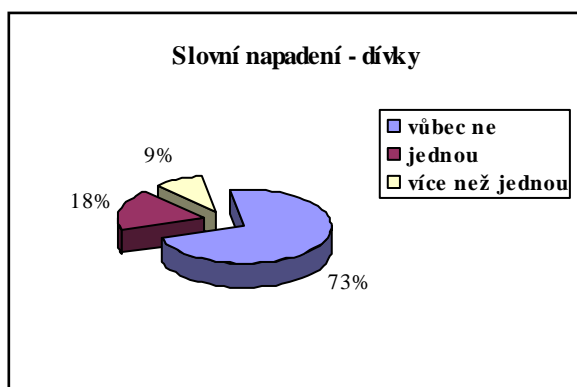
Graf č. 20: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 3.tř.

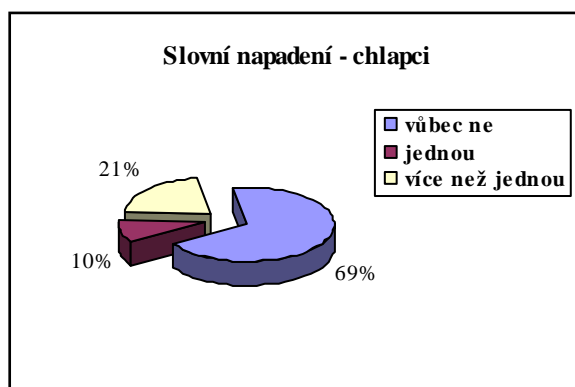
Zdroj: Vlastní výzkum

Během jednoho týdne se s fyzickým napadením opakovaně setkalo 35% chlapců. Jednou za týden se setkalo s fyzickým napadením 14% dívek a 11% chlapců. Celkově se s touto nepříznivou okolností setkalo 46% chlapců, což je velmi vysoký rozdíl oproti druhé venkovské škole.

Graf č. 21: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 3. tř.

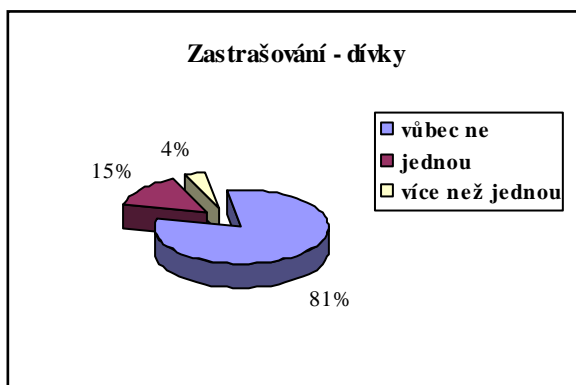
Graf č. 22: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 3.tř.

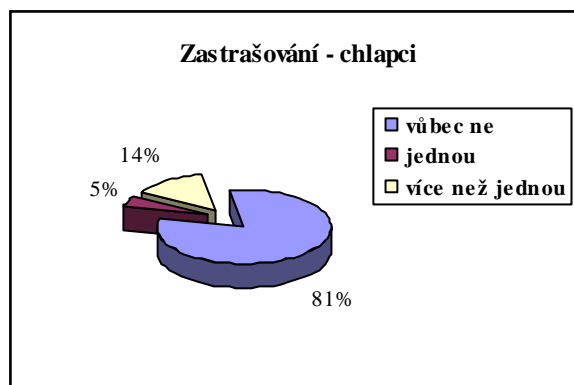
Zdroj: Vlastní výzkum

U slovního napadání bylo zjištěno, že se s ním více než jednou setkalo 9% dívek a 21% chlapců. Se slovním napadením jednou během týdne se setkalo 18% dívek a 10% chlapců. Ve srovnání s druhou venkovskou školou je menší rozdíl v hodnocení slovního napadení, než je tomu u fyzického napadení.

Graf č. 23: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 3.tř.

Graf č. 24: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 3.tř

Zdroj: Vlastní výzkum

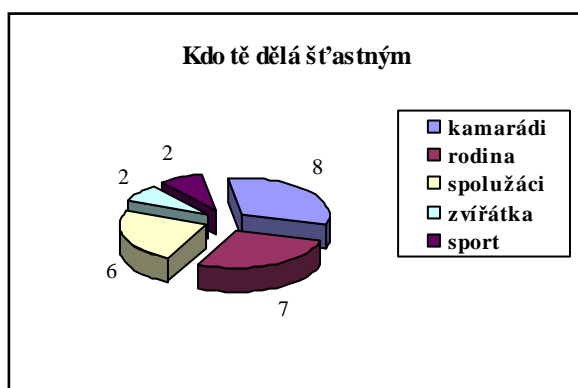
U zastrašování jsou výsledky chlapců i dívek stejné. Celkem se se zastrašováním setkala 19% dívek a 19% chlapců. Z toho více než jednou 4% dívek a 14% chlapců a jednou 15% dívek a 5% chlapců.

Vyhodnocení dotazníku **Jak na nás působí ostatní**

První část: Kdo tě dělá šťastným, nešťastným

Z průzkumu je jasné, že nejvíce dělají děti šťastnými kamarádi a rodina. Další nejčastější skupinou jsou spolužáci, objevují se však i zvířátka a sport. V jednom případě byla zastoupena i škola a paní učitelka.

Graf č. 25: Jak na nás působí ostatní ZŠ Dolní Bukovsko 3. Tř.

Zdroj: Vlastní výzkum

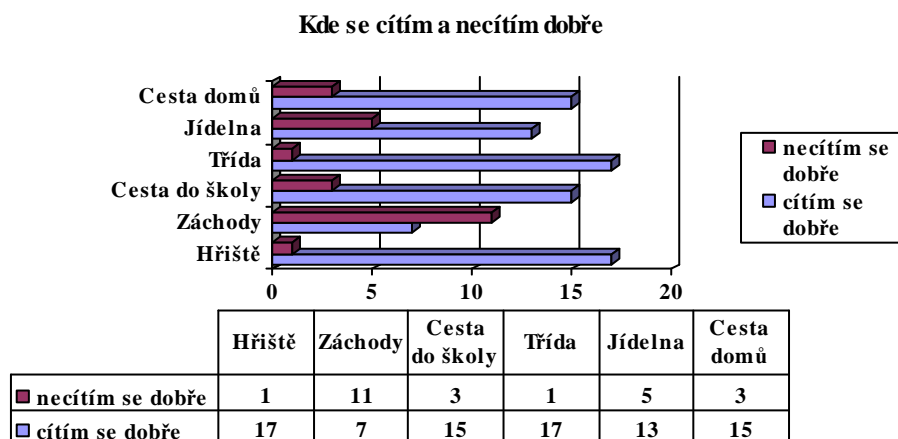
Grafické znázornění otázky „Kdo tě dělá nešťastným“ neuvádím, protože se objevují jako nejsilnější skupinka známky, které byli voleni 5 žáky. Ostatní položky byly zmíněny pouze jednou. Patří mezi ně špatná nálada, tlačící postel, opisování, domácí úkoly, zlé děti ubližující bratrovi žáka. V neposlední

řadě jednotliví spolužáci, když na děti křičí a povyšují se nad ně.

Druhá část: Kde se cítím, necítím dobře

Z grafického znázornění míst, kde se děti cítí nebo necítí dobře, vidíme, že více než polovina dětí (11 z 18) se necítí dobře na toaletách, kde patrně dochází k fyzickému i slovnímu napadání. Dalším rizikovým místem je jídelna, kde dochází k postrkování a nadávání.

Graf č. 26: Jak na nás působí ostatní ZŠ Dolní Bukovsko 3.tř.

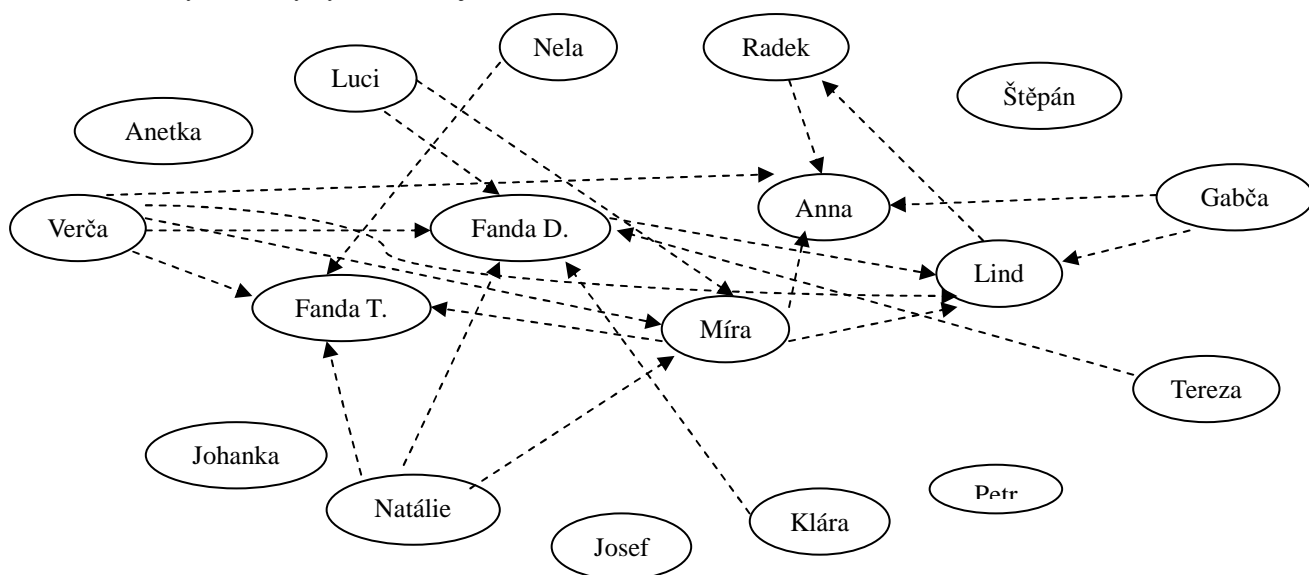
Zdroj: Vlastní výzkum

Sociometrické šetření

S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina?

Při této otázce byl nejzáporněji hodnocen Fanda D. (5). Mezi méně oblíbené byli dále zvoleni tito žáci: Fanda T. (4), Anna (4), Linda (4), Míra (3).

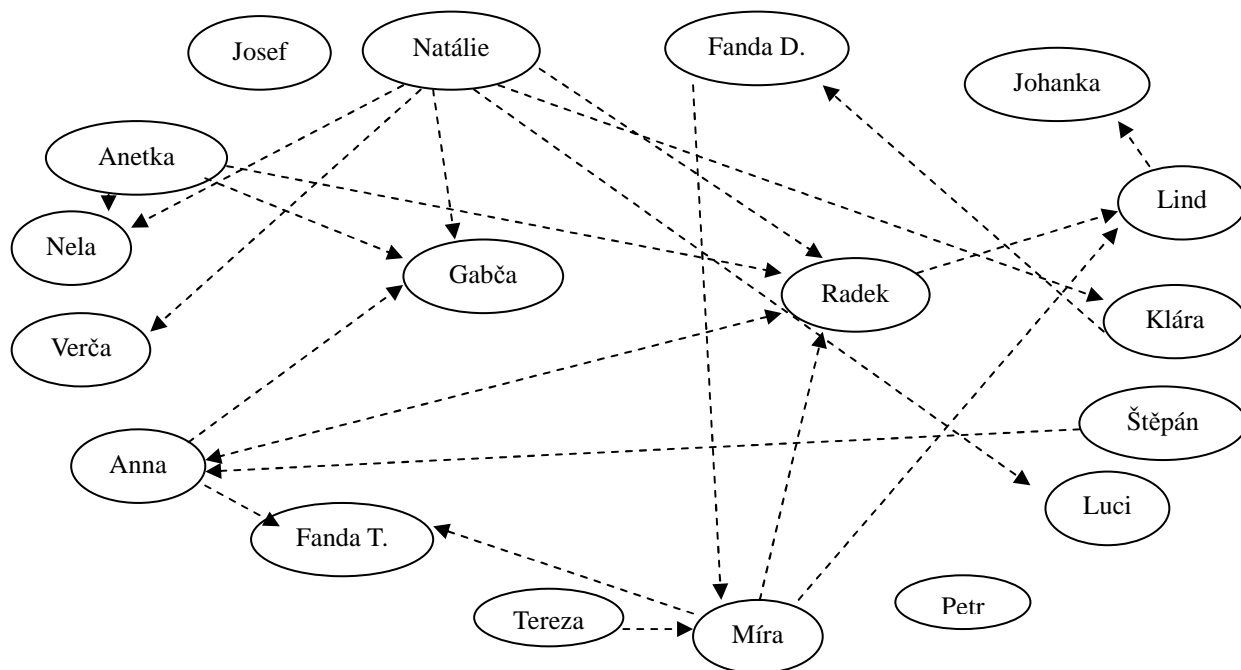
Graf č. 27: S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina? ZŠ Dolní Bukovsko 3.třída

Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin?

Nejzáporněji u této otázky byli hodnoceni Radek (4) a Gabča (3). Ve srovnáním s předchozí otázkou, můžeme zjistit, že děti by s Radkem a Gabčou šly do kina, ale nepozvaly je na oslavu narozenin. Zatímco na oslavu narozenin by děti pozvaly žáky, s kterými by nešly do kina.

Graf č. 28: Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin? ZŠ Dolní Bukovsko 3.třída

7.5.2.1. Čtvrtá třída

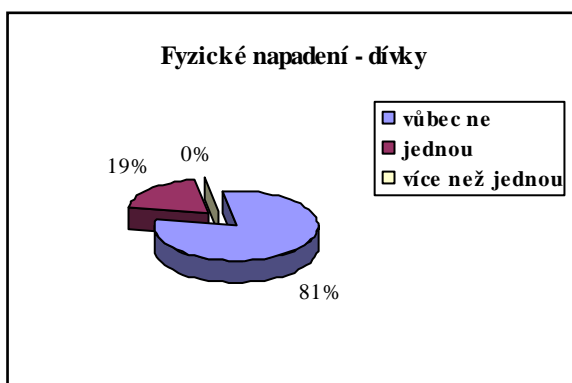
Ve čtvrté třídě byly předloženy dotazníky 17 žákům, z toho 9 dívkám a 8 chlapcům.

Vyhodnocení dotazníku Život ve škole

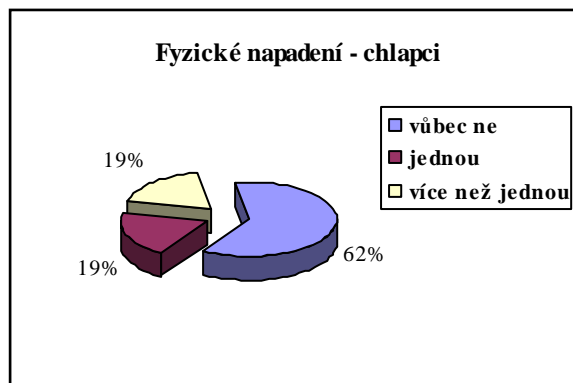
Tab. č. 4. Život ve škole: 4 třída ZŠ Dolní Bukovsko

Nepříznivé okolnosti	Vůbec ne				Jednou				Více než jednou			
	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%
Fyzické napadení	29	81	20	62	7	19	6	19	0	0	6	19
Slovní napadení	37	69	35	73	13	24	6	13	4	7	7	14
Zastrašování	76	94	63	88	3	4	6	8	2	2	3	4

Graf č. 29: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 4.tř.

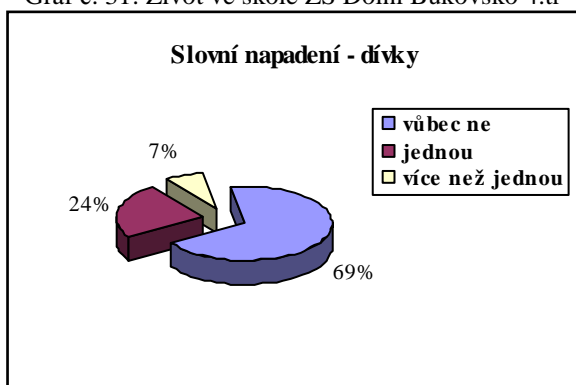
Graf č. 30: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 4.tř.

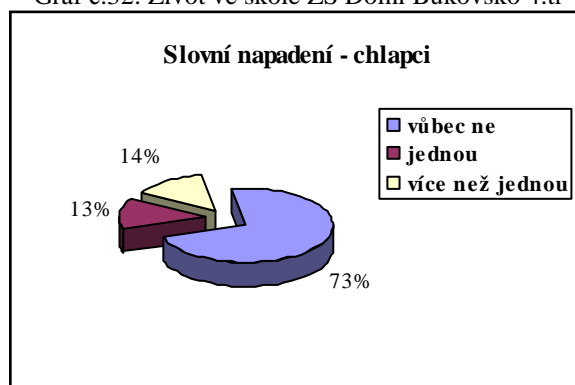
Zdroj: Vlastní výzkum

U první nepříznivé okolnosti můžeme vidět, že se s fyzickým napadením setkalo během jednoho týdne více než jednou 19% chlapců, zatímco dívky se s ním setkaly během jednoho týdne pouze jednou, a to 19% stejně jako chlapci.

Graf č. 31: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 4.tř

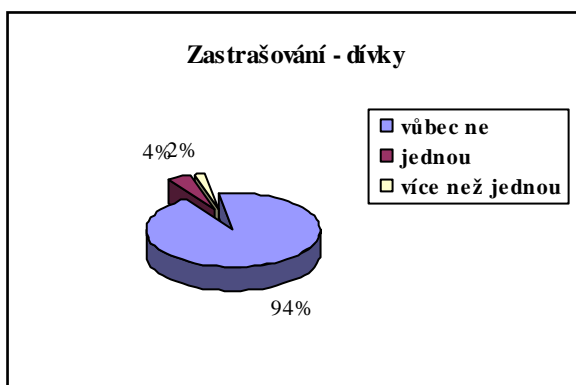
Graf č.32: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 4.tř

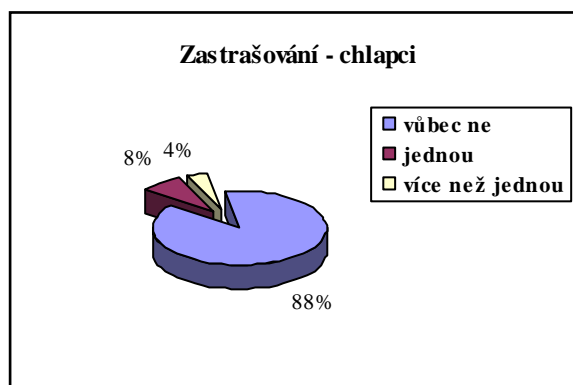
Zdroj: Vlastní výzkum

Se slovním napadáním během týdne více než jednou má zkušenosti 7% dívek a 14% chlapců, jednou během týdne se s ním setkalo 24% dívek a 13% chlapců.

Graf č. 33: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 4.tř

Graf č. 34: Život ve škole ZŠ Dolní Bukovsko 4.tř

Zdroj: Vlastní výzkum

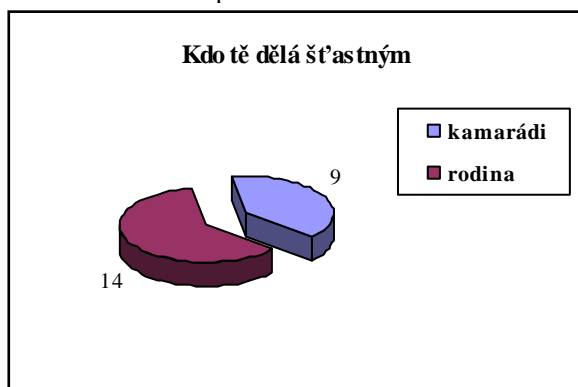
Podle vyplněných dotazníků můžeme vidět, že se zastrašování v této třídě moc nevyskytuje. Více než jednou v jednom týdnu se s ním setkalo 2% dívek a 4% chlapců. Zato jen jednou v týdnu se s ním setkalo 4% dívek a 8% chlapců.

Vyhodnocení dotazníku **Jak na nás působí ostatní**

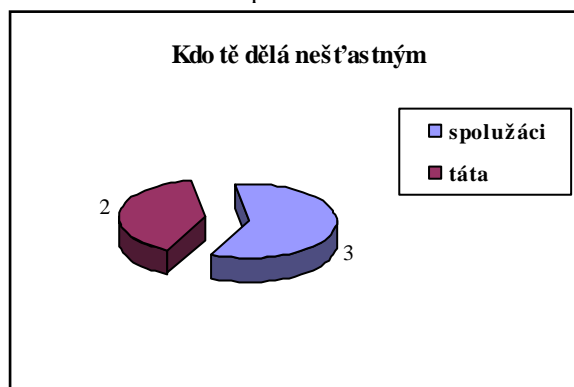
První část: Kdo tě dělá šťastným, nešťastným

Z průzkumu je zřejmé, že děti v této třídě dělají šťastnými nejvíce kamarádi a rodina. Avšak zastoupeny jsou i známky a domácí mazlíčci.

Graf č.35: Jak na nás působí ostatní ZŠ D. Bukovsko 4.tř

Graf č. 36: Jak na nás působí ostatní ZŠ D. Bukovsko 4.tř

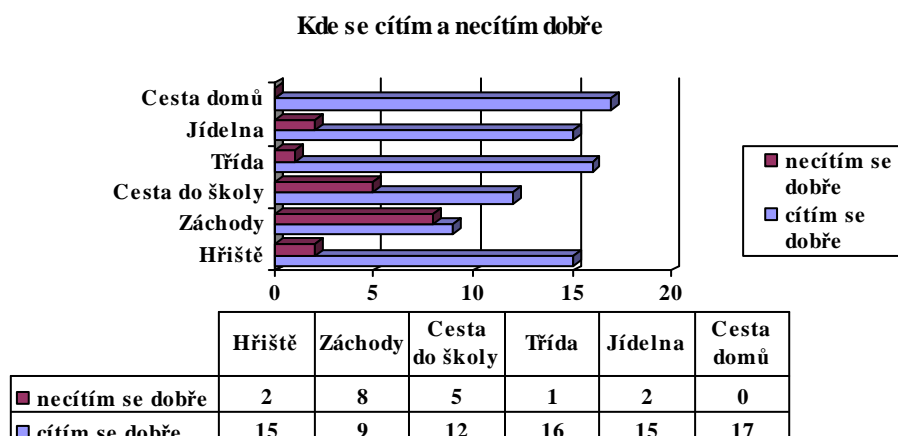
Zdroj: Vlastní výzkum

Na otázku „Kdo tě dělá nešťastným“ odpovědělo pouze 6 žáků, větší zastoupení měli spolužáci a otec. V jednom případě se objevil i bratr.

Druhá část: Kde se cítím, necítím dobře

Z grafického znázornění míst, kde se děti cítí nebo necítí dobře, vidíme, že polovina dětí se necítí dobře na toaletách. Zde patrně dochází k fyzickému i slovnímu napadání. Dalším rizikovým místem je cesta do školy.

Graf č.37: Jak na nás působí ostatní ZŠ D. Bukovsko 4.tř

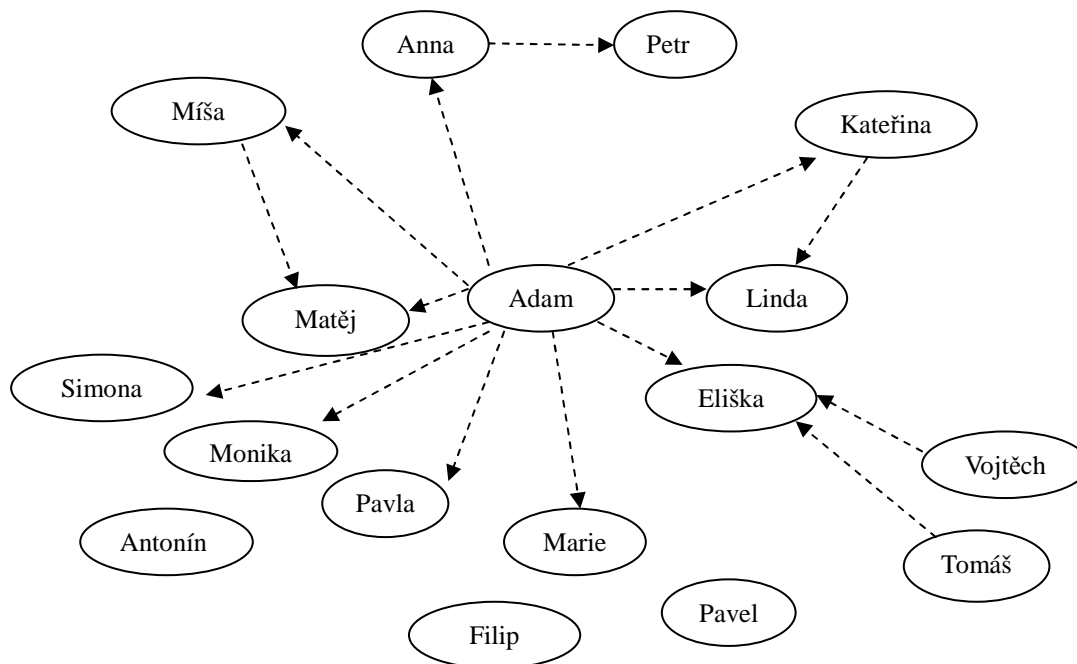
Zdroj: Vlastní výzkum

Sociometrické šetření

S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina?

Při této otázce byli nezáporněji hodnoceni Eliška (3) a Matěj (2). Na druhou stranu nejvíce žáků označil Adam, který by nechtěl jít především s děvčaty.

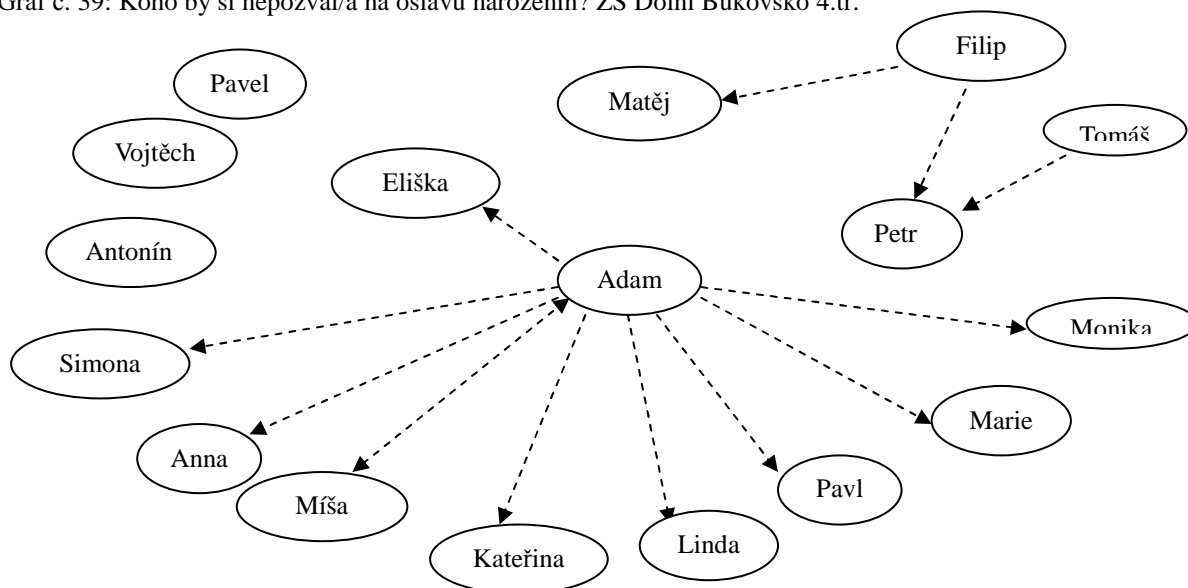
Graf č. 38: S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina? ZŠ Dolní Bukovsko 4.tř.

Koho by si nepozval/a na oslavu narozenin?

Výsledky tohoto sociometrického šetření nám ukazují, že v této třídě nenajdeme vysloveného neoblíbence. Dva žáci určili Petra a Adam určil opět všechny dívky.

Graf č. 39: Koho by si nepozval/a na oslavu narozenin? ZŠ Dolní Bukovsko 4.tř.

7.5.3. ZŠ a MŠ Nerudova, České Budějovice

Základní škola Nerudova je jednou z městských škol zařazených do výzkumu. Jde o velkou školu čítající 639 žáků v letošním školním roce. Třetí a čtvrté třídy jsou strukturovány po třech v každém ročníku. Setkáváme se zde vyšším počtem žáků ve třídě než na školách venkovských.

7.5.3.1. Třetí třída

Ve třetí třídě na této škole byly dotazníky předloženy 24 žákům, z toho 14 dívkám a 10 chlapcům.

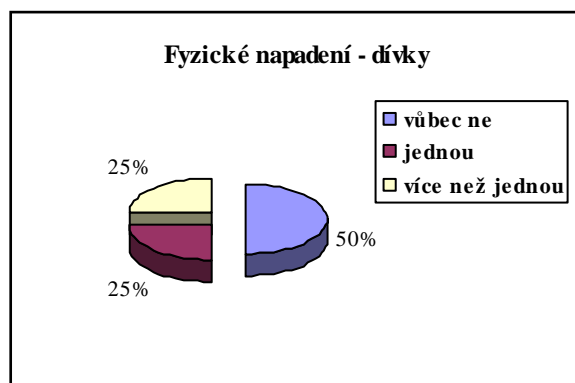
Vyhodnocení dotazníku Život ve škole

Tab. č. 5 Život ve škole: 3.třída ZŠ Nerudova

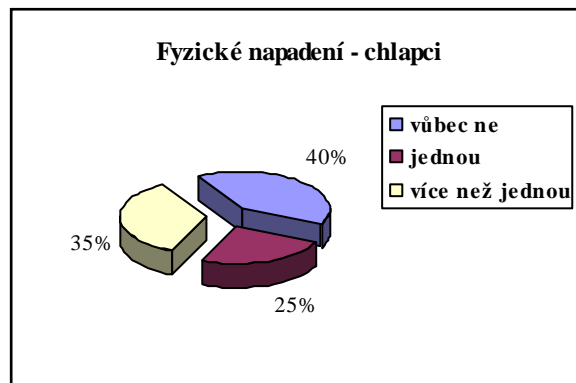
Nepříznivé okolnosti	Vůbec ne				Jednou				Více než jednou			
	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%
Fyzické napadení	35	67	12	43	8	15	3	11	9	18	13	46
Slovní napadení	47	60	20	48	9	12	6	14	22	28	16	38
Zastrašování	90	77	49	78	15	13	7	11	12	10	7	11

Z výsledků první nepříznivé okolnosti je znát, že žáci této třídy mají velké zkušenosti s různými druhy fyzického napadení. Během jednoho týdne se s fyzickým napadením opakovaně setkalo 25% dívek a 35% chlapců, jednou během týdne 25% dívek a 25% chlapců. Dohromady se s fyzickým napadením setkává 50% dívek a 60% chlapců této třídy.

Graf č. 40: Život ve škole ZŠ Nerudova 3.tř.

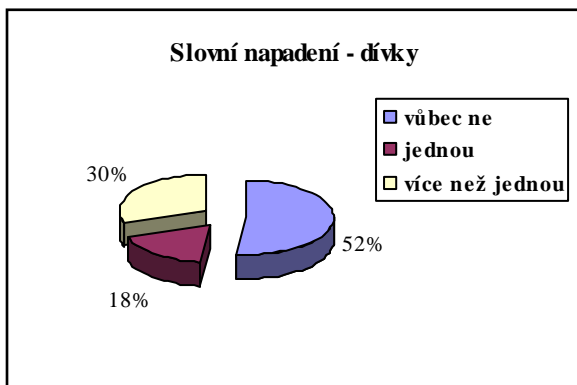

Graf č. 41: Život ve škole ZŠ Nerudova 3.tř.

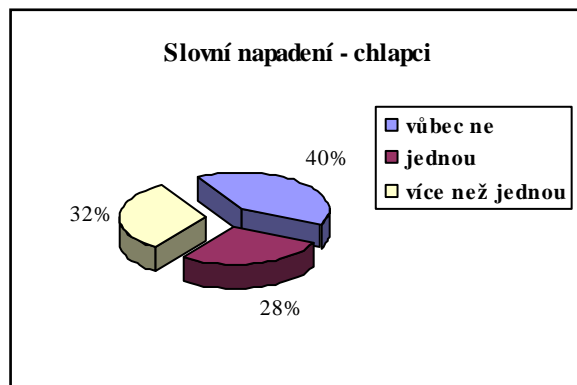

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 42: Život ve škole ZŠ Nerudova 3.tř.

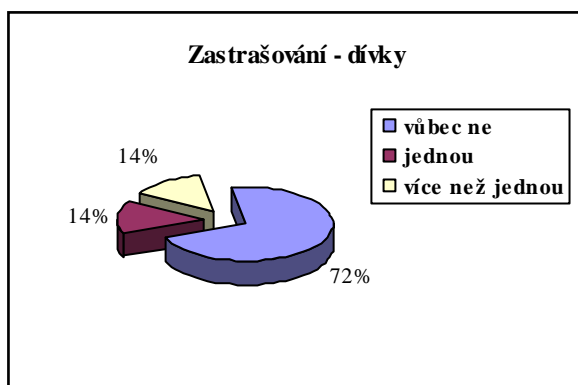
Graf č. 43: Život ve škole ZŠ Nerudova 3.tř.

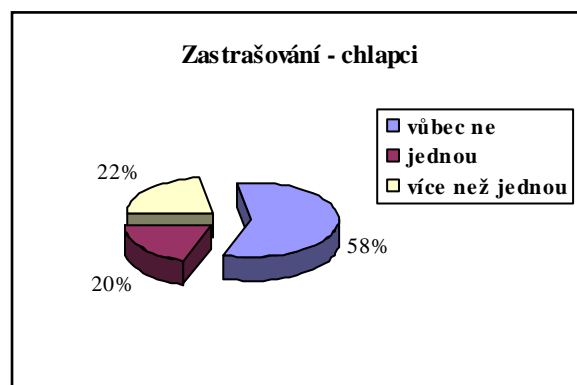
Zdroj: Vlastní výzkum

Výsledky dotazování na slovní napadení vypadají podobně jako u tělesného napadení. Žáci této třídy mají velkou zkušenost s různými formami napadání. U dívek je to 30% opakovaně během jednoho týdne a u chlapců 32%. Jednou během týdne se se slovním napadením setkalo 18% dívek a 28% chlapců. Avšak celkem se setkalo se slovním napadáním 48% dívek a 60% chlapců.

Graf č.44: Život ve škole ZŠ Nerudova 3.tř.

Graf č.45: Život ve škole ZŠ Nerudova 3.tř.

Zdroj: Vlastní výzkum

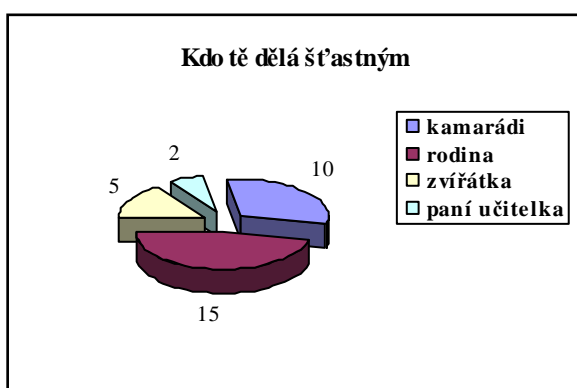
Na základě dotazníku se ukázalo, že se zastrašováním jsou na tom žáci podobně jako u předešlých nepříznivých okolností. Během jednoho týdne se opakovaně se zastrašováním setkalo 14% dívek a 22% chlapců. Jednou během týdne 14% dívek a 20% chlapců. Celkově se setkalo se zastrašováním 28% dívek a 42% chlapců této třídy.

Vyhodnocení dotazníku **Jak na nás působí ostatní**

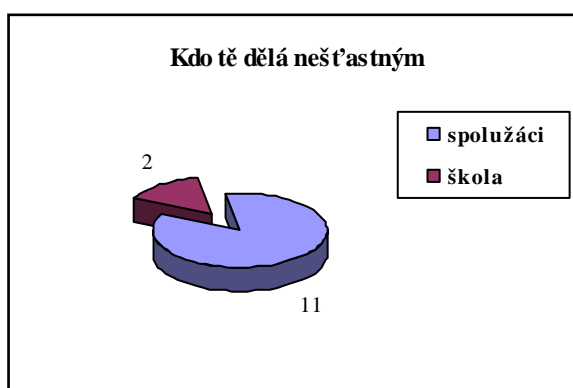
První část: Kdo tě dělá šťastným, nešťastným

Z průzkumu je zřejmé, že nejvíce dělá děti šťastné rodina a kamarádi. Další skupinkou, která dělá děti šťastné, jsou domácí mazlíčci celkem zastoupeni 5 žáky. Objevuje se nám zde i paní učitelka, a to hned dvakrát.

Graf č. 46: Jak na nás působí ostatní ZŠ Nerudova 3.tř.

Graf č. 47: Jak na nás působí ostatní ZŠ Nerudova 3.tř.

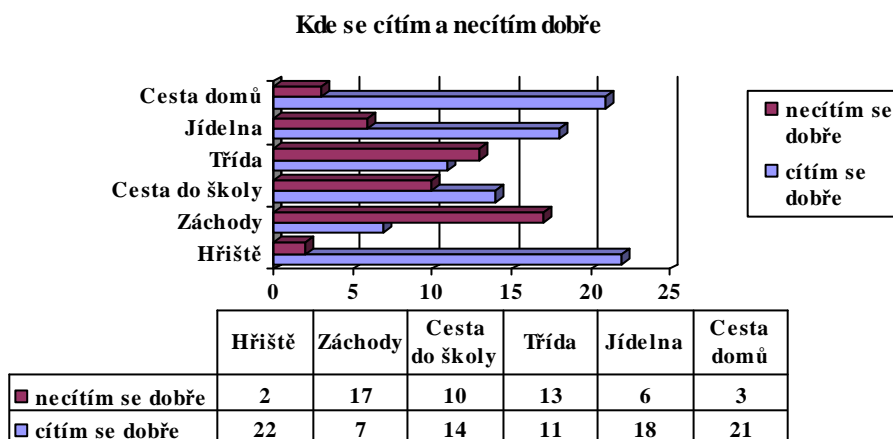
Zdroj: Vlastní výzkum

Na otázku „Kdo tě dělá nešťastným“ žáci nejčastěji odpovídali: spolužáci. Dvakrát zde byla zastoupena i škola. Ostatní položky byly zmíněny pouze jednou a patří sem: mamčin přítel; strach z toho, že se stane něco ošklivého; hluk ve třídě; lékaři a injekce; bratranec; rodiče, kteří křičí a zesnulý dědeček.

Druhá část: Kde se cítím, necítím dobře

Z grafického znázornění míst, kde se děti cítí nebo necítí dobře, vidíme, že většina z nich se necítí dobře na záchodech a ve třídě. Zde patrně dochází k fyzickému i slovnímu napadání. Dalším rizikovým místem je cesta do školy a jídelna, kde dochází ke strkanicím a nadáváním.

Graf č. 48: Jak na nás působí ostatní ZŠ Nerudova 3.tř.

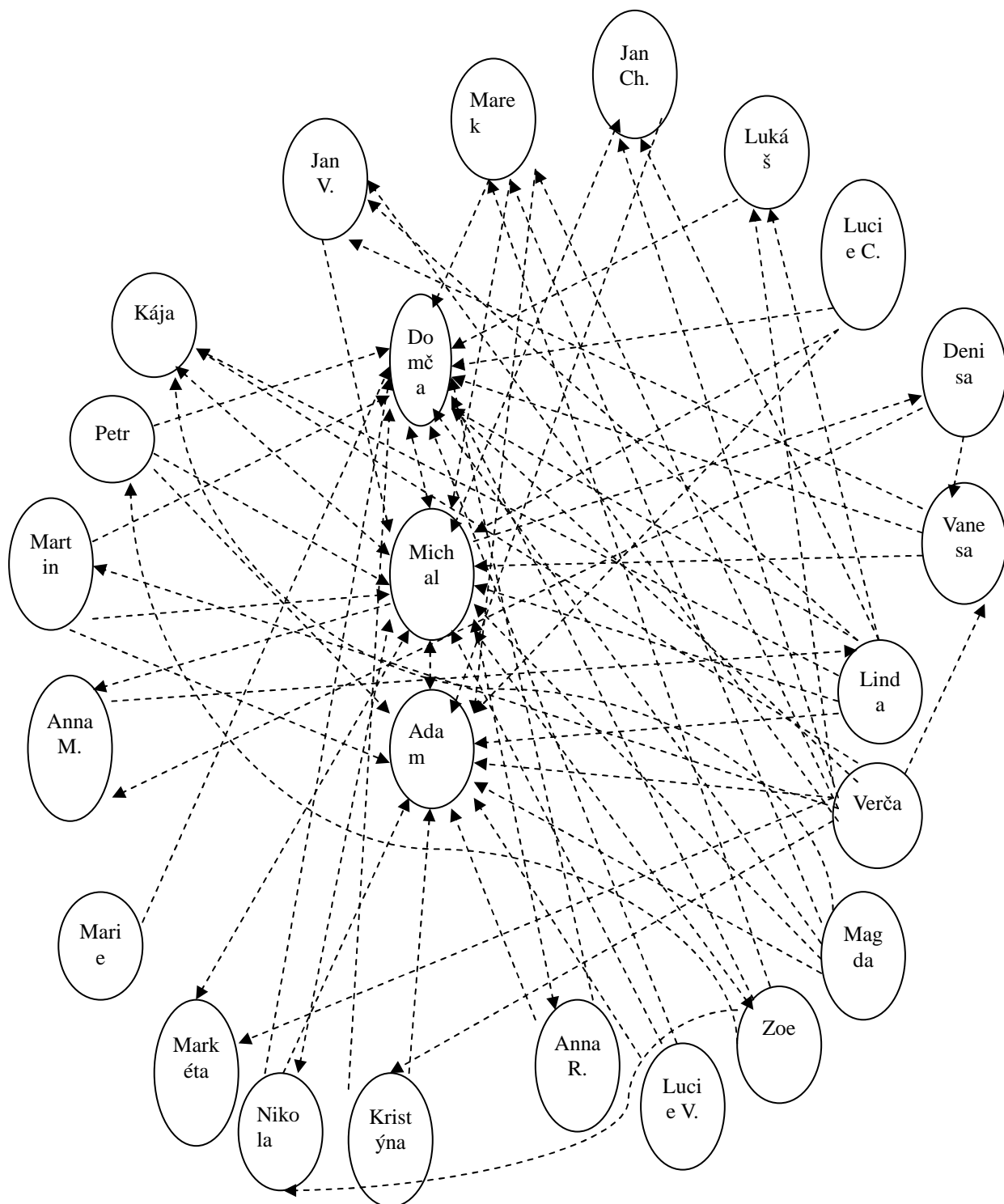
Zdroj: Vlastní výzkum

Sociometrické šetření

S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina?

Výsledky sociometrického šetření nám ukazují, že v této třídě jsou tři neoblíbení chlapci, předpokladem pro toto tvrzení je předchozí dotazník, kde tito tři byli nejčastěji zmiňováni. Těmito chlapci jsou. Michal (18), Dominik (16) a Adam (14).

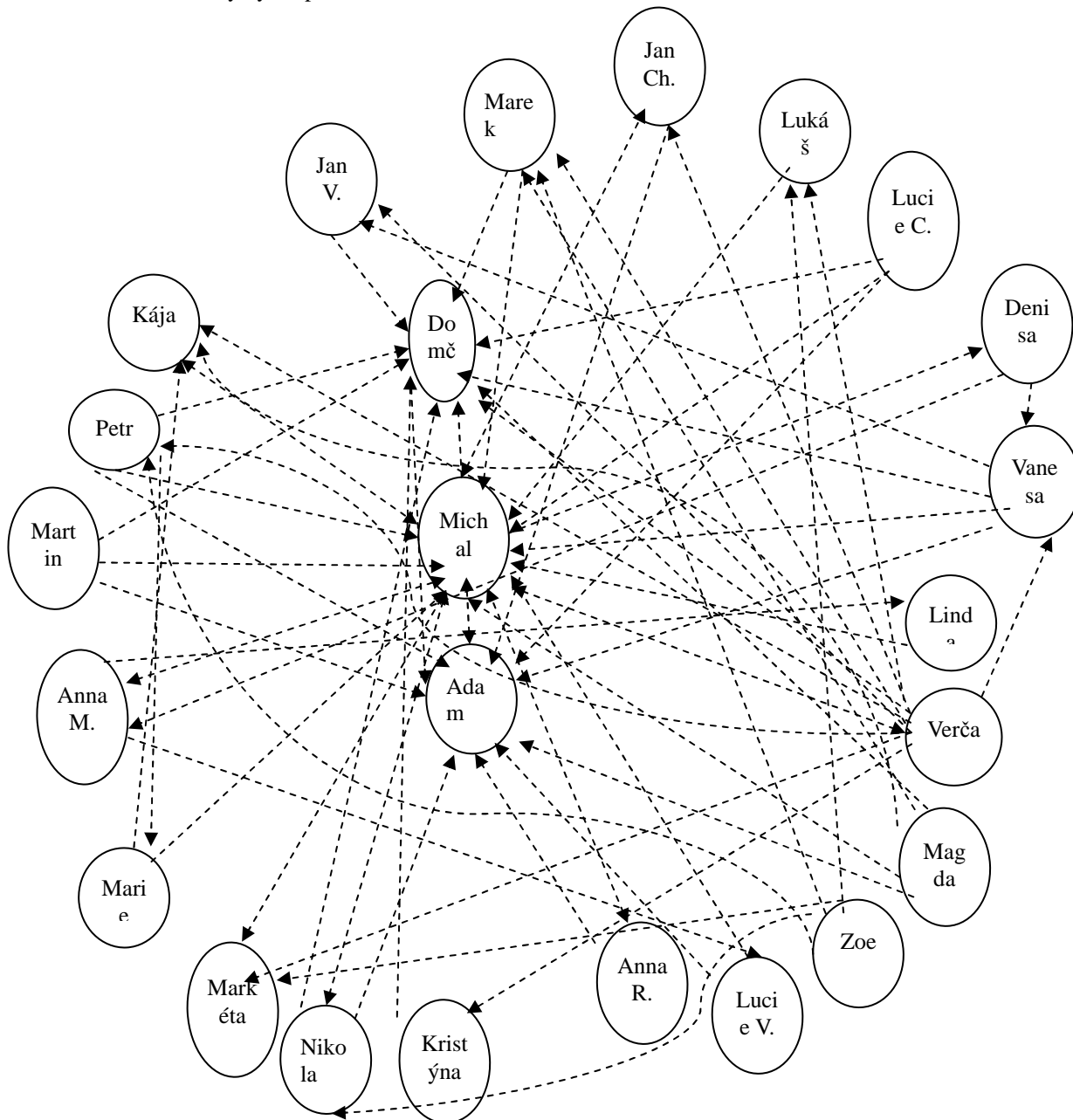
Graf č. 49: S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina? ZŠ Nerudova 3.tř.

Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin?

Výsledky sociometrického šetření nám ukazují, že děti by nepozvaly na oslavu narozenin Michala (19), Dominika (14) a Adama (13).

Graf č. 50: Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin? ZŠ Nerudova 3.tř.

Při mé návštěvě této třídy mě paní učitelka upozornila, že šikanu před pár měsíci řešili. Z tohoto důvodu, můžeme říci, že tři zmiňovaní chlapci jsou pravděpodobně iniciátory šikanování ve třídě.

7.5.3.2. Čtvrtá třída

V této třídě byly předloženy dotazníky 20 žákům, z toho 13 dívkám a 7 chlapcům.

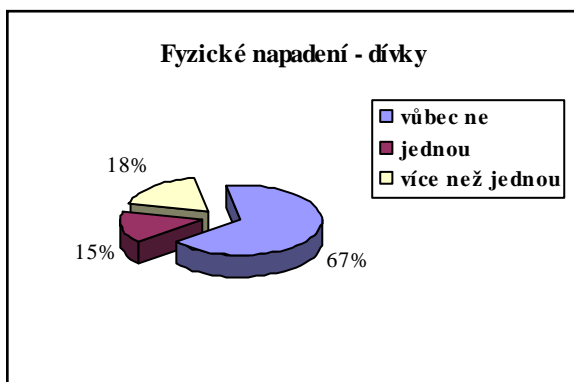
Vyhodnocení dotazníku Život ve škole

Tab. č. 6 Život ve škole: 4.třída ZŠ Nerudova

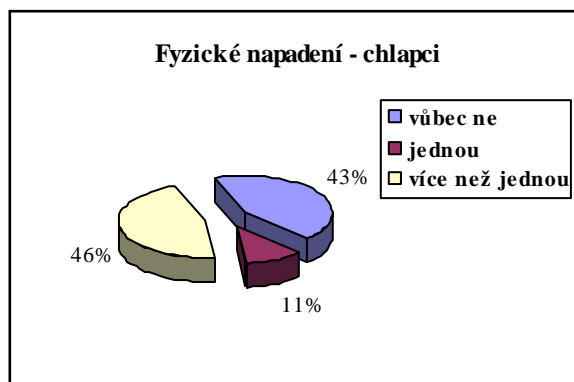
Nepříznivé okolnosti	Vůbec ne				Jednou				Více než jednou			
	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%
Fyzické napadení	28	50	16	40	14	25	10	25	14	25	14	35
Slovní napadení	44	52	24	40	15	18	17	28	25	30	19	32
Zastrašování	90	72	52	58	18	14	18	20	18	14	20	22

Z výsledků první nepříznivé okolnosti je znát, že žáci této třídy mají velké zkušenosti s různými druhy fyzického napadení. Během jednoho týdne se s fyzickým napadením opakovaně setkalo 18% dívek a 46% chlapců, jednou během týdne 15% dívek a 11% chlapců. Dohromady se s fyzickým napadením setkává 33% dívek a 57% chlapců této třídy.

Graf č. 51: Život ve škole ZŠ Nerudova 4.tř.

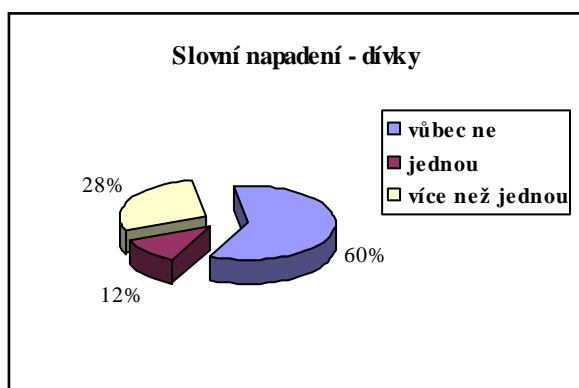

Graf č. 52: Život ve škole ZŠ Nerudova 4.tř.

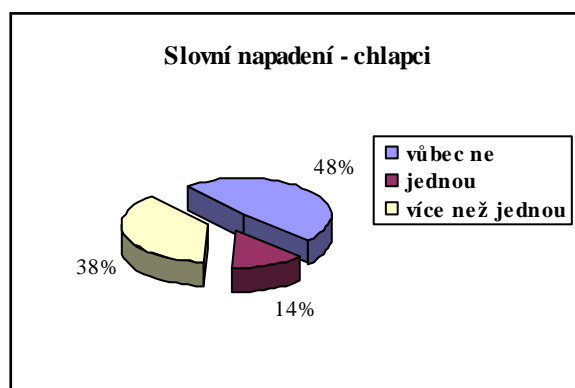

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 53: Život ve škole ZŠ Nerudova 4.tř.

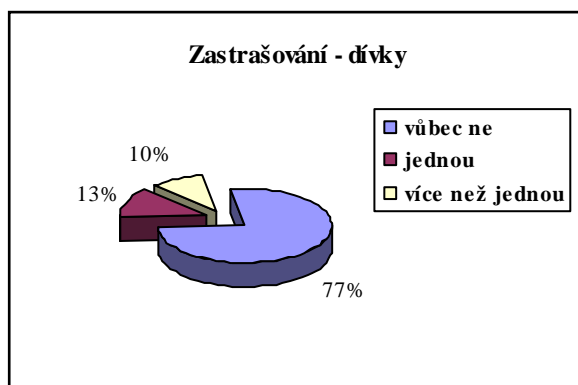
Graf č. 53: Život ve škole ZŠ Nerudova 4.tř.

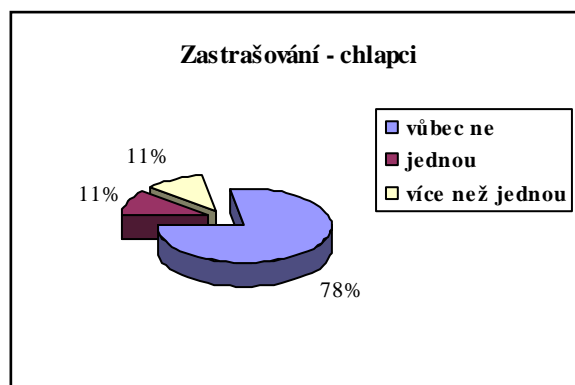
Zdroj: Vlastní výzkum

Výsledky dotazování na slovní napadení vypadají podobně jako u tělesného napadení. Žáci této třídy mají velkou zkušenost s různými formami napadání. U dívek je to 28% opakovaně během jednoho týdne a u chlapců 38%. Jednou během týdne se se slovním napadením setkalo 12% dívek a 14% chlapců. Avšak celkem se setkalo se slovním napadáním 40% dívek a 52% chlapců.

Graf č.54: Život ve škole ZŠ Nerudova 4.tř.

Graf č.55: Život ve škole ZŠ Nerudova 4.tř.

Zdroj: Vlastní výzkum

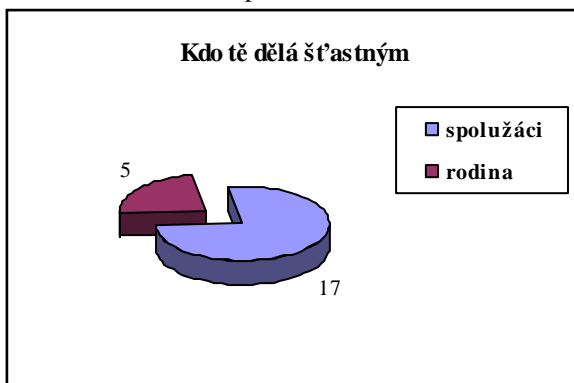
Na základě dotazníku se ukázalo, že se zastrašováním jsou na tom žáci lépe než u předešlých nepříznivých okolností. Během jednoho týdne se opakovaně se zastrašováním setkalo 10% dívek a 11% chlapců. Jednou během týdne 13% dívek a 11% chlapců. Celkově se setkalo se zastrašováním 23% dívek a 22% chlapců této třídy.

Vyhodnocování dotazníku **Jak na nás působí ostatní**

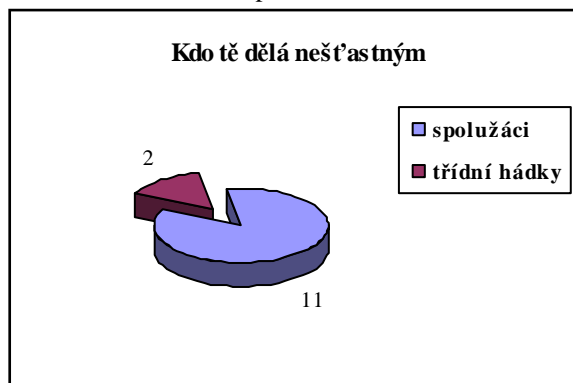
První část: Kdo tě dělá šťastným, nešťastným

Z průzkumu je zřejmé, že nejvíce dělá děti šťastné rodina a spolužáci.

Graf č. 56: Jak na nás působí ostatní ZŠ Nerudova 4.tř.

Graf č. 57: Jak na nás působí ostatní ZŠ Nerudova 4.tř.

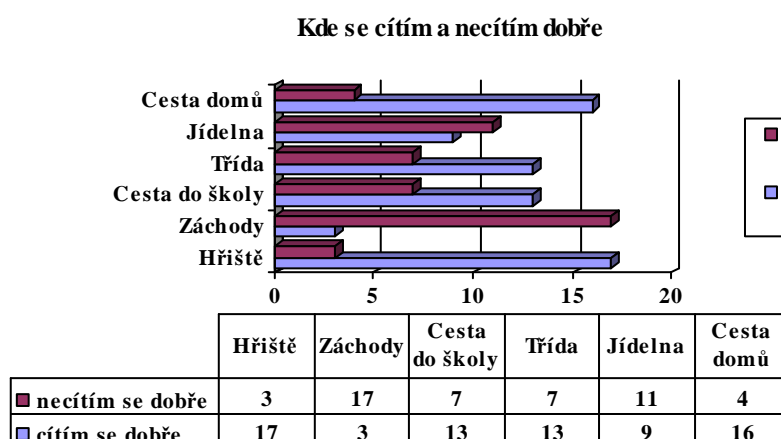
Zdroj: Vlastní výzkum

Avšak na druhou stranu, nešťastnými dělají děti právě spolužáci a třídní hádky.

Druhá část: Kde se cítím, necítím dobře

Z grafického znázornění míst, kde se děti cítí nebo necítí dobře, vidíme, že většina dětí se necítí dobře na toaletách a v jídelně. Zde patrně dochází k fyzickému i slovnímu napadání. Dalším rizikovým místem je cesta do školy a třída.

Graf č. 58: Jak na nás působí ostatní ZŠ Nerudova 4.tř.

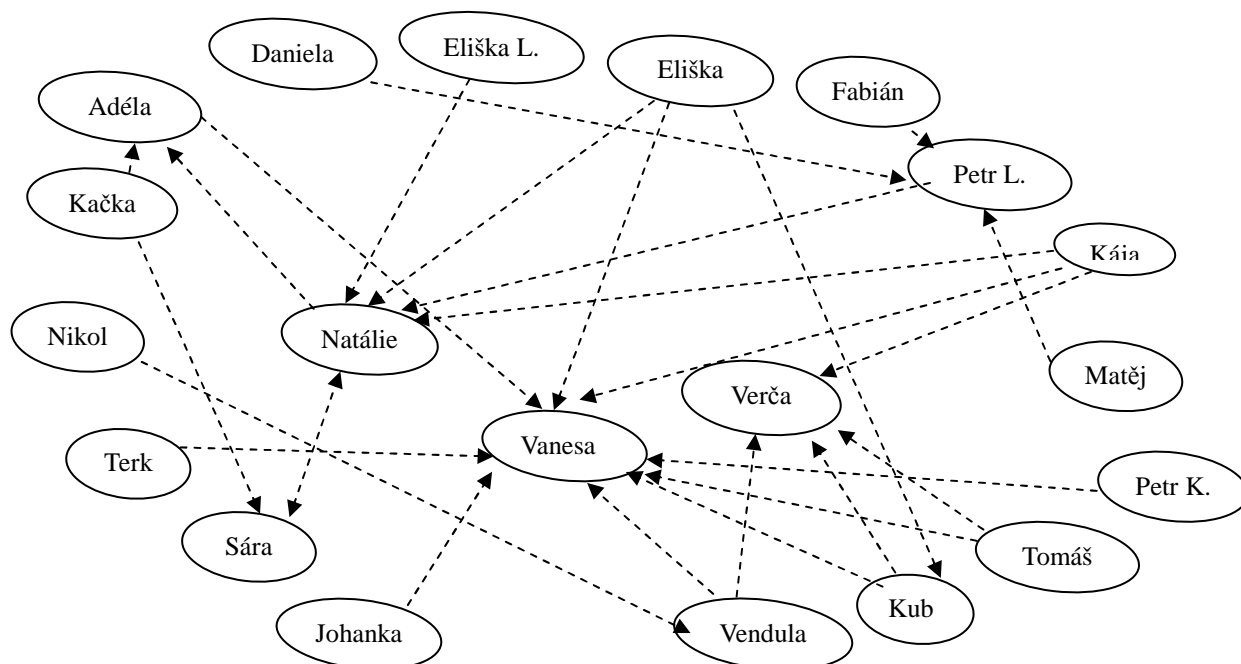
Zdroj: Vlastní výzkum

Sociometrické šetření

S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina?

Výsledky sociometrického šetření nám ukazují, že v této třídě jsou odmítanými žáky: Vanesa (9), Natálie (5) a Verča (4).

Graf č. 59: S kým ze třídy bys nechtěl/a jít do kina? ZŠ Nerudova 4.tř.

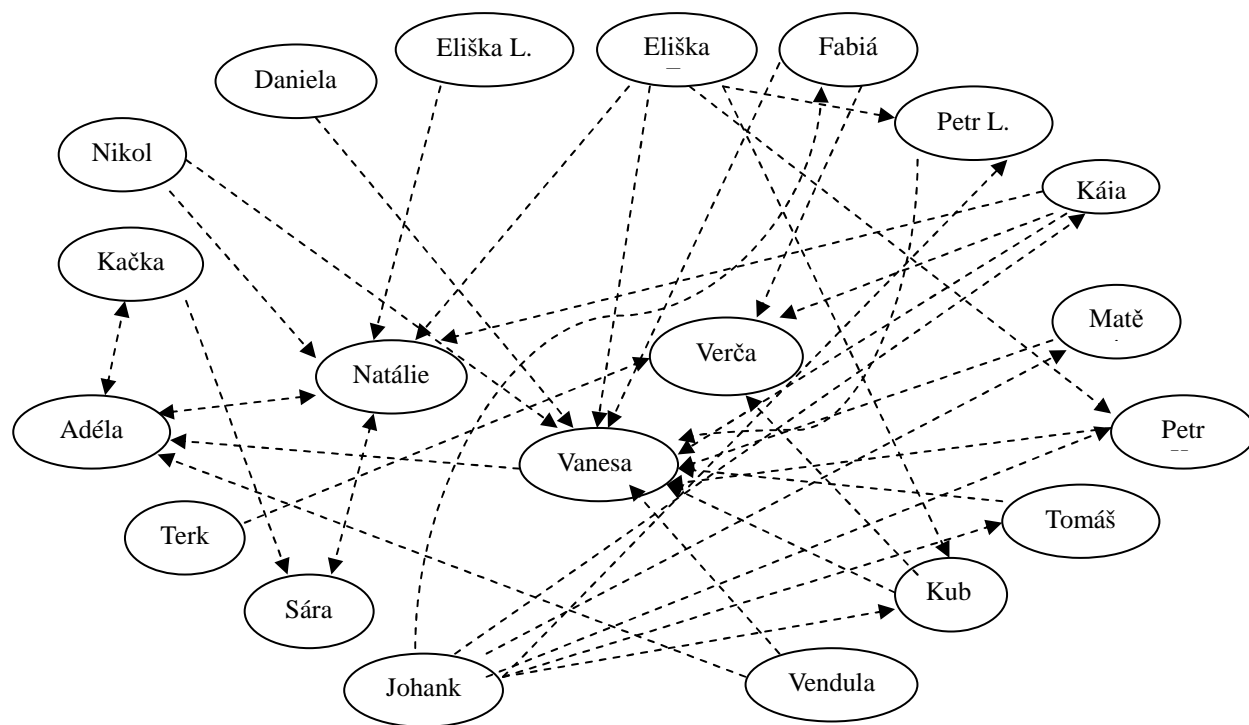

Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin?

Výsledky sociometrického šetření nám odhalují stejné skutečnosti jako v předchozí otázce. Mezi neoblíbené žáky patří Vanesa (12), Natálie (6) a Verča (5).

Jelikož i v této třídě se projevila šikana, můžeme říci, že tyto tři dívky jsou pravděpodobně jejími iniciátorkami.

Graf č. 60: Koho ze třídy bys nepozval/a na oslavu narozenin? ZŠ Nerudova 4.tř.

7.5.4. ZŠ a ZUŠ Bezdrevská, České Budějovice

Základní škola Bezdrevská je druhou z městských škol zařazených do výzkumu. Jde o velkou sídlištní školu s více třídami v ročníku. Setkáváme se zde s vyšším počtem žáků ve třídě než na školách venkovských.

7.5.4.1. Třetí třída

V této třídě byly předloženy dotazníky 24 žákům, z toho 11 dívkám a 13 chlapcům.

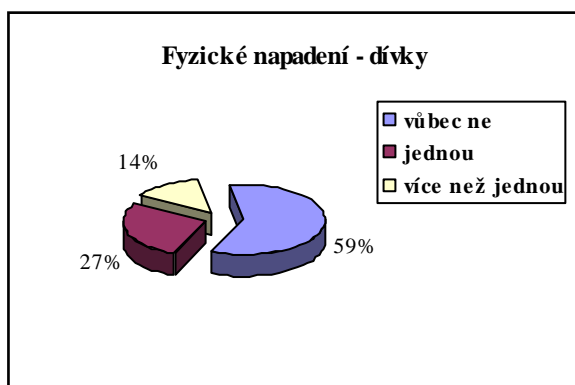
Vyhodnocení dotazníku Život ve škole

Tab.č.7 Život ve škole: 3.třída ZŠ Bezdrevská

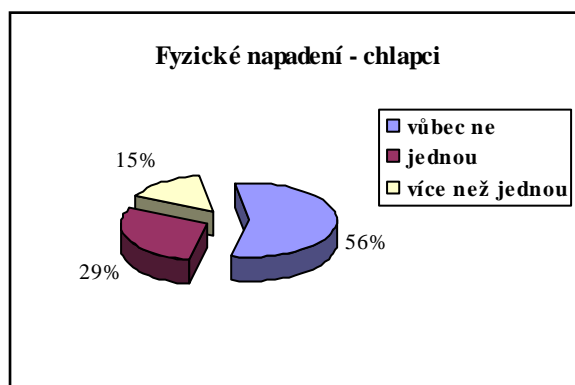
Nepříznivé okolnosti	Vůbec ne				Jednou				Více než jednou			
	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%
Fyzické napadení	26	59	29	56	12	27	15	29	6	14	8	15
Slovní napadení	30	45	50	64	21	32	16	21	15	23	12	15
Zastrašování	71	72	97	83	18	18	13	11	10	10	7	6

Z výsledků první nepříznivé okolnosti můžeme vyčíst, že v této třídě má zkušenosti s fyzickým napadením více než jednou během týdne 14% dívek a 15% chlapců. Avšak u fyzického napadení jednou během týdne má zkušenosti více žáků, a to 27% dívek a 29% chlapců.

Graf č. 61: Život ve škole ZŠ Bezdrevská 3.tř.

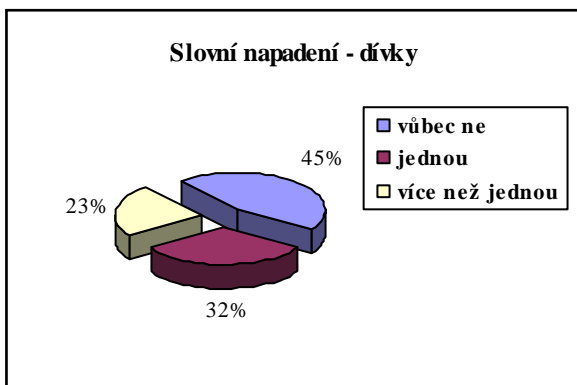

Graf č. 62: Život ve škole ZŠ Bezdrevská 3.tř.

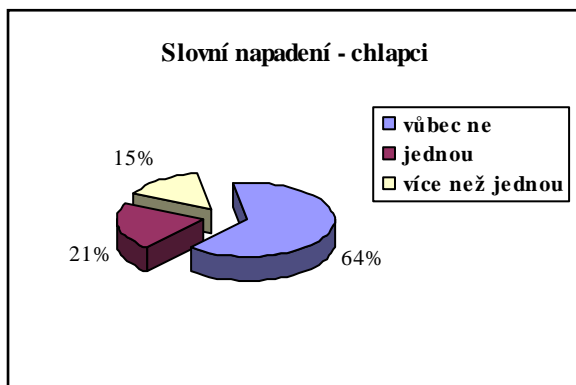

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 63: Život ve škole ZŠ Bezdrevská 3.tř.

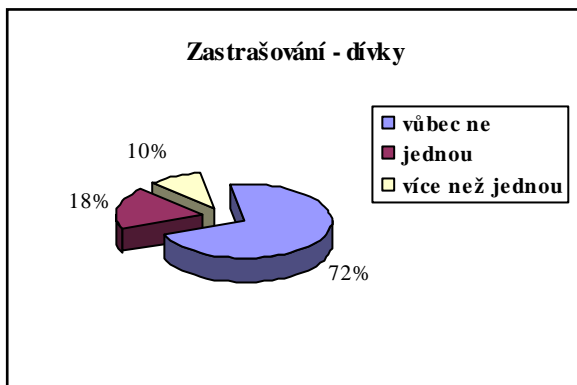
Graf č. 64: Život ve škole ZŠ Bezdrevská 3.tř.

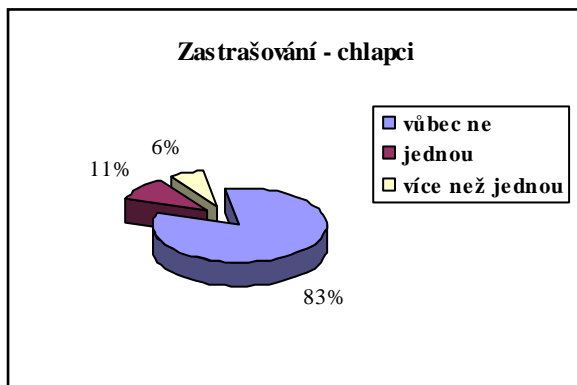
Zdroj: Vlastní výzkum

Výsledky dotazování na slovní napadení vypadají podobně jako u tělesného napadení. U dívek je to 23% opakovaně během jednoho týdne a u chlapců 15%. Jednou během týden se slovním napadením setkalo 32% dívek a 21% chlapců. Avšak celkem se setkalo se slovním napadáním 55% dívek a 36% chlapců. Zde stojí za povšimnutí, že děvčata se více slovně napadají než chlapci.

Graf č. 65: Život ve škole ZŠ Bezdrevská 3.tř.

Graf č. 66: Život ve škole ZŠ Bezdrevská 3.tř.

Zdroj: Vlastní výzkum

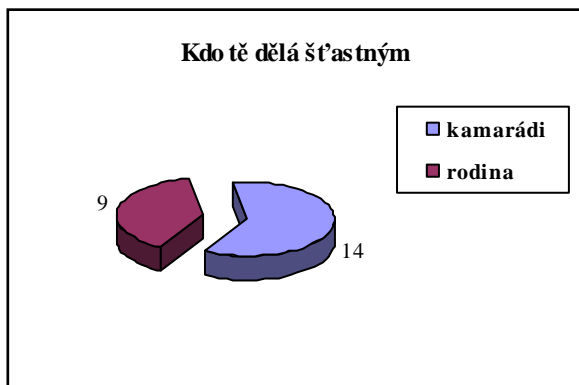
Na základě dotazníku se ukázalo, že se zastrašováním jsou na tom žáci lépe než u předešlých nepříznivých okolností. Během jednoho týdne se opakovaně se zastrašováním setkalo 10% dívek a 6% chlapců. Jednou během týdne 18% dívek a 11% chlapců. Celkově se setkalo se zastrašováním 28% dívek a 17% chlapců této třídy.

Vyhodnocení dotazníku **Jak na nás působí ostatní**

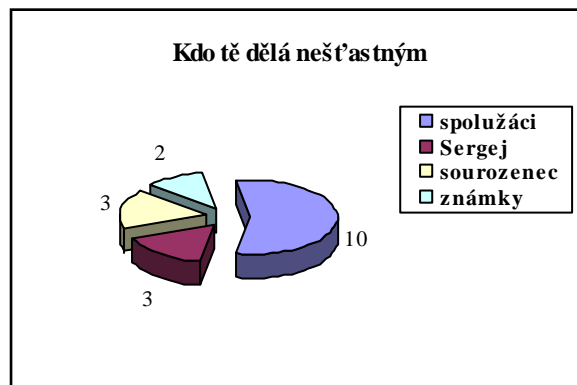
První část: Kdo tě dělá šťastným, nešťastným

Z průzkumu je zřejmé, že žáky dělají šťastnými rodina a spolužáci. Objevují se nám i v jednom případě známky a domácí mazlíček.

Graf č. 67: Jak na nás působí ostatní ZŠ Bezdrevská 3.tř

Graf č. 68: Jak na nás působí ostatní ZŠ Bezdrevská 3.tř

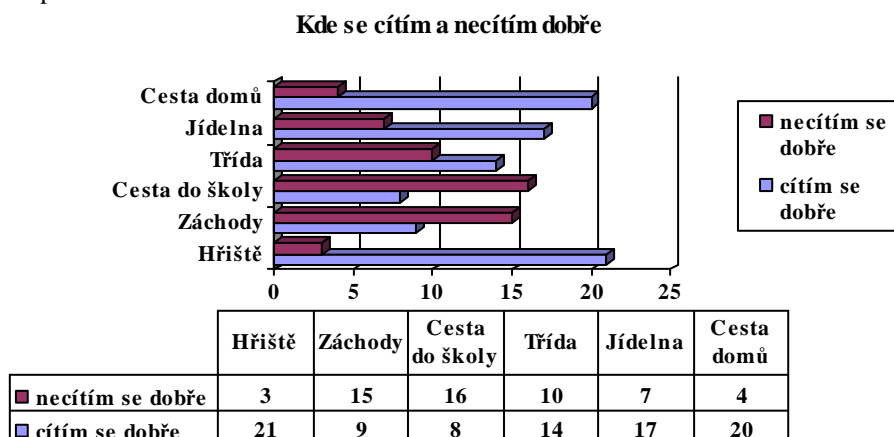
Zdroj: Vlastní výzkum

Děti dělají nešťastnými především spolužáci, a to ve třech případech spolužák Sergej, stejným dílem přispívají i sourozenci a známky.

Druhá část: Kde se cítím, necítím dobře

Z grafického znázornění míst, kde se děti cítí nebo necítí dobře, vidíme, že většina dětí se necítí dobře na toaletách a při cestě do školy. Zde patrně dochází k fyzickému i slovnímu napadání. Dalším rizikovým místem je třída a jídelna.

Graf č. 69: Jak na nás působí ostatní ZŠ Bezdrevská 3.tř

Zdroj: Vlastní výzkum

7.5.4.2. Čtvrtá třída

V této třídě byly předloženy dotazníky 21 žákům, z toho 9 dívkám a 12 chlapcům.

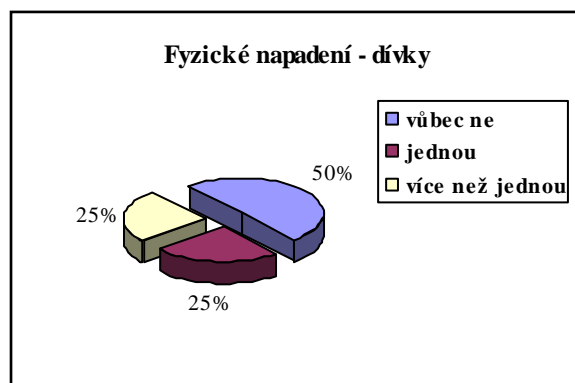
Vyhodnocení dotazníku **Život na škole**

Tab.č.8 Život ve škole: 4.třída ZŠ Bezdrevská

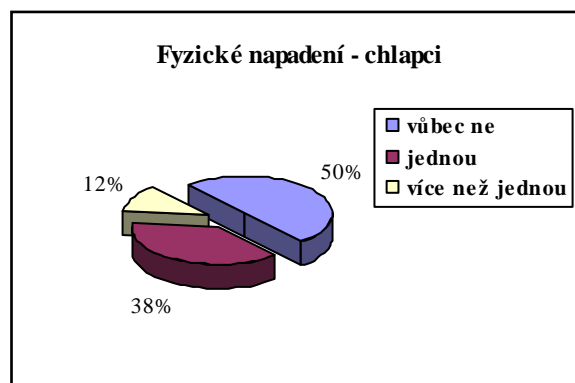
Nepříznivé okolnosti	Vůbec ne				Jednou				Více než jednou			
	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%	Dívky	%	Chlapci	%
Fyzické napadení	18	50	23	50	9	25	18	38	9	25	6	12
Slovní napadení	27	50	46	64	12	22	18	25	15	28	8	11
Zastrašování	64	79	84	78	12	15	20	19	5	6	4	3

Z výsledků první nepříznivé okolnosti můžeme vyčíst, že v této třídě má zkušenosti s fyzickým napadením více než jednou během týdne 25% dívek a 12% chlapců. Avšak u fyzického napadení jednou během týdne má zkušenosti více žáků, a to 25% dívek a 38% chlapců. Celkem mají žáci zkušenosti s fyzickým napadením následující: 50% dívek a 50% chlapců.

Graf č. 70. Život ve škole ZŠ Bezdrevská 4.tř.

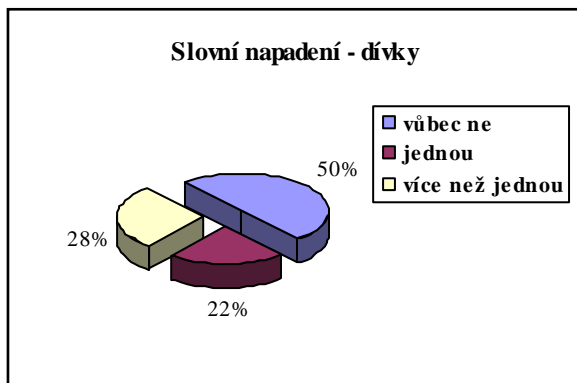
Graf č. 71. Život ve škole ZŠ Bezdrevská 4.tř.

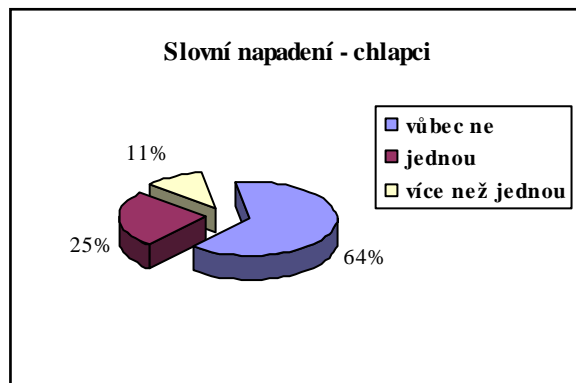
Zdroj: Vlastní výzkum

Výsledky dotazování na slovní napadení vypadají podobně jako u tělesného napadení. U dívek je to 28% opakovaně během jednoho týdne a u chlapců 11%. Jednou se během týdne se slovním napadením setkalo 22% dívek a 25% chlapců. Avšak celkem se setkalo se slovním napadáním 50% dívek a 36% chlapců. Zde stojí za povšimnutí, že děvčata se více slovně napadají než chlapci.

Graf č. 72: Život ve škole ZŠ Bezdrevská 4.tř.

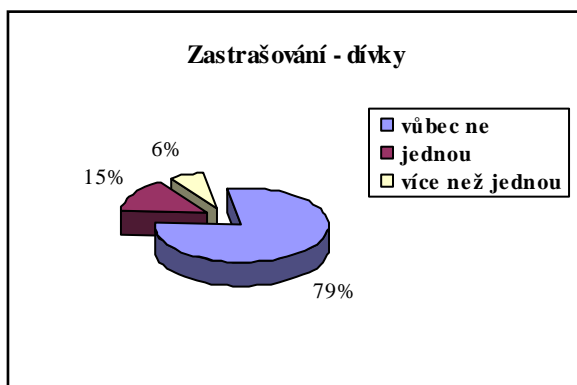
Graf č. 73: Život ve škole ZŠ Bezdrevská 4.tř.

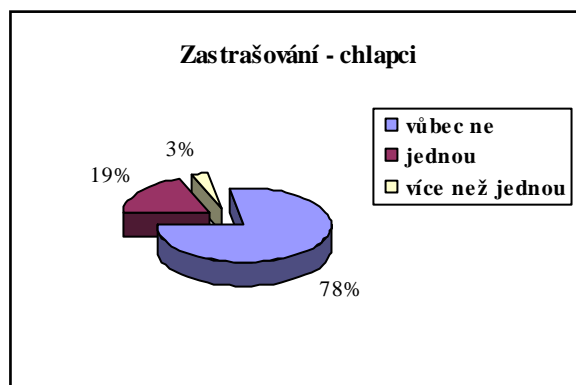
Zdroj: Vlastní výzkum

Na základě dotazníku se ukázalo, že se zastrašováním jsou na tom žáci lépe než u předešlých nepříznivých okolností. Během jednoho týdne se opakovaně se zastrašováním setkala 6% dívek a 3% chlapců. Jednou během týdne 15% dívek a 19% chlapců. Celkově se setkala se zastrašováním 21% dívek a 22% chlapců této třídy.

Graf č. 74: Život ve škole ZŠ Bezdrevská 4.tř.

Graf č. 75: Život ve škole ZŠ Bezdrevská 4.tř.

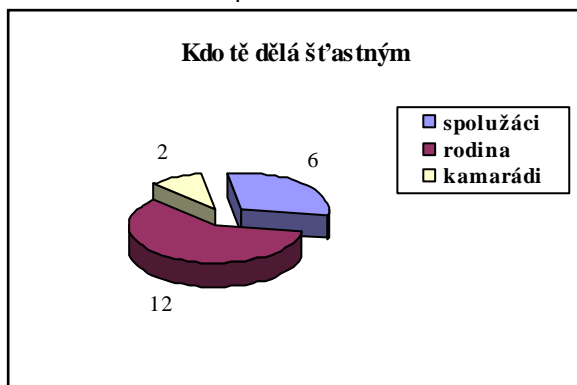
Zdroj: Vlastní výzkum

Vyhodnocení dotazníku **Jak na nás působí ostatní**

První část: Kdo tě dělá šťastným, nešťastným

Z průzkumů je patrné, že děti dělají šťastnými rodina, kamarádi a ve dvou případech i spolužáci.

Graf č.76: Jak na nás působí ostatní ZŠ Bezdrevská 4.tř.

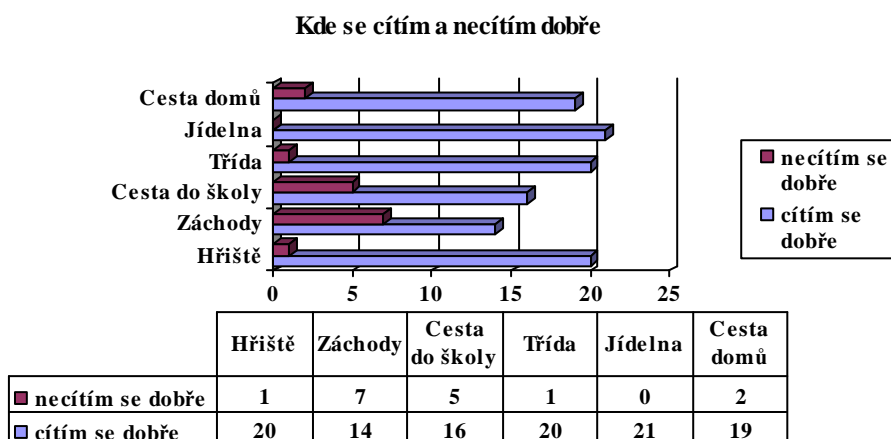
Grafické znázornění „Kdo tě dělá nešťastným“ záměrně neuvádím, jelikož se 13 žáků shodlo na jedné položce, a tou jsou spolužáci.

Zdroj: Vlastní výzkum

Druhá část: Kde se cítím, necítím dobře

Z grafického znázornění míst, kde se děti cítí nebo necítí dobře, vidíme, že se děti nejvíce necítí dobře na záchodech a při cestě do školy. Zde patrně dochází k fyzickému i slovnímu napadání.

Graf č. 77: Jak na nás působí ostatní ZŠ Bezdrevská 4.tř.

Zdroj: Vlastní výzkum

Sociometrické šetření u této školy neuvádím z důvodu neposkytnutí jmenného seznamu, pro vyhodnocení získaných údajů.

7.6. Shrnutí získaných výsledků a ověření předpokladů

Z výzkumu jasně vyplývá, že projevy šikany se objevují na všech uváděných školách, ať už v menší nebo větší míře. V menší míře se setkáváme s projevy šikany na venkovských školách oproti městským školám.

Venkovské školy:

Na ZŠ Borotín se ve třetí třídě objevuje fyzické napadání u 28% dívek a 33% chlapců, slovní napadání u 27% dívek a 33% chlapců, zastrašování u 18% dívek a 26% chlapců. Ve čtvrté třídě se objevují nepříznivé okolnosti jen u dívek, a to fyzické napadání u 12% dívek, slovní napadání u 20% dívek a zastrašování u 8% dívek.

Nejčastější formou ubližování na této škole je slovní napadání.

Na ZŠ Dolní Bukovsko se ve třetí třídě objevuje fyzické napadání u 23% dívek a 46% chlapců, slovní napadání u 27% dívek a 31% chlapců a zastrašování u 19% dívek a 19% chlapců. Ve čtvrté třídě se objevuje fyzické napadání u 19% dívek a 38% chlapců, slovní napadání u 31% dívek a 27% chlapců a zastrašování u 6% dívek a u 12% chlapců.

Nejčastější formou ubližování na této škole je slovní napadání.

Městské školy:

Na ZŠ Nerudova se ve třetí třídě objevuje fyzické napadání u 50% dívek a 60% chlapců, slovní napadání u 48% dívek a 60% chlapců a zastrašování u 28% dívek a 42% chlapců. Ve čtvrté třídě se objevuje fyzické napadání u 33% dívek a 57% chlapců, slovní napadání u 40% dívek a 52% chlapců a zastrašování u 23% dívek a 22% chlapců.

Nejčastější formou ubližování na této škole je jak slovní napadání, tak fyzické napadání.

Na ZŠ Bezdrevská se ve třetí třídě objevuje fyzické napadání u 41% dívek a 44% chlapců, slovní napadání u 55% dívek a 36% chlapců a zastrašování u 28% dívek a 17% chlapců. Ve čtvrté třídě se objevuje fyzické napadání u 50% dívek a 50% chlapců, slovní napadání u 50% dívek a 36% chlapců a zastrašování u 21% dívek a 22% chlapců.

Nejčastější formou ubližování na této škole je jak slovní napadání, tak fyzické napadání.

Ověření předpokladů:

1. Se šikanou se pravděpodobně setkávají více chlapci než děvčata.

Dříve ve většině případů mívali chlapci větší zkušenosti se šikanou než dívky a to jsme i předpokládali. Avšak na základě vyhodnocených výsledků musím konstatovat, že tomu už tak není. Dívky začínají mít s šikanou větší zkušenosti, než tomu bylo dříve a po vyhodnocení výsledků jsou přibližně na stejné úrovni jako chlapci.

2. Výskyt šikany se na všech vybraných školách nebude příliš lišit.

V porovnání dvou typů škol, venkovských a městských můžeme konstatovat, že rozdíl mezi těmito školami je patrný. Je zřejmé, že ve škole venkovské, kde je menší počet žáků se šikana příliš nevyskytuje, za to ve škole městské je výskyt šikany častější.

3. Většina žáků nemá se šikanou osobní zkušenosti.

Na základě výsledků výzkumu můžeme konstatovat, že většina žáků s šikanou nemá osobní zkušenost, v jedné třídě se objevují 2-3 děti s těmito zkušenostmi. Výjimkou je ZŠ Nerudova, kde má s šikanou zkušenost polovina třídy.

4. Nejčastější formou šikany bude pravděpodobně slovní a fyzické napadání.

Nejčastějšími formami šikany je slovní a fyzické napadání, takže tento předpoklad můžeme potvrdit.

Na venkovských školách převládá forma slovního napadání. Na městských školách se vyskytují obě formy šikany, a to v přibližně stejné míře.

8. Závěr

Výsledky průzkumu nám ukazují, že situace okolo šikany se čím dál tím více zhoršuje. Postiženými touto formou agrese nejsou už jen chlapci, jak tomu bývalo dříve. Více se projevuje šikana i u děvčat, a to převážně slovním, ale i fyzickým napadáním.

Šikana se začíná dostávat častěji i k mladším žákům. Vyskytuje se většinou mimo dosah dospělých, na dobře vytipovaných místech. Průzkumem bylo zjištěno, že nejrizikovějším místem na škole jsou toalety, kde se objevuje nejvíce projevů šikany. Dalším takovým místem je jídelna, v neposlední řadě také třída a cesta do školy.

Velmi důležitou součástí pro odstranění šikany je její prevence. Je nutné, aby učitelé trávili více času ve třídách, na dozoru u kritických míst jako jsou toalety, jídelna a hlavně, aby si všímali varovných signálů a nebyli lhostejní k šikanování. Učitel musí být dětem inspirací a ukázat jim, že se lze obejít bez násilí a vše se dá řešit domluvou.

Seznam použité literatury

1. Cangelosi, J. S.: Strategie řízení třídy, Portál 1994
2. Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách, Portál 1997
3. Kříž, J.: Duševní poruchy a poruchy chování u dětí a mladistvých, JČU ZSF 2004
4. Linhart, J. a kol.: Slovník cizích slov pro nové století, Dialog 2004
5. Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál 1995
6. Říčan, P., Janošová, P.: Jak na šikanu, Grada 2010
7. Řezáč, J.: Sociální psychologie, Brno 1995
8. Shapiro, L. E.: Emoční inteligence dítěte a její rozvoj, Portál 1998
9. Svoboda, M., Krejčířová, D., Vágnerová, M.: Psychodiagnostika dětí a dospívajících, Portál 2001
10. Train, A.: Nejčastější poruchy chování dětí: jak je rozpoznat a kdy se obrátit na odborníka, Portál 2001
11. Vágnerová, M.: Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy, Karolinum 2001
12. Vágnerová, M.: Školní poradenská psychologie pro pedagogy, Karolinum 2005
13. Vágnerová, M.: Vývojová psychologie I., Karolinum 2005
14. Vališová, A., Kasíková, H. a kol.: Pedagogika pro učitele, Grada 2007
15. www.sikana.org

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Dotazník Život ve škole

Příloha č. 2: Dotazník Jak na nás působí ostatní

KDO TĚ DĚLÁ

ŠŤASTNÝM
NAKRESLI

NĚCO O TOM NAPIŠ NEBO

KDO TĚ DĚLÁ

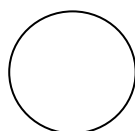
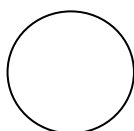

NEŠŤASTNÝM

NĚCO O TOM NAPIŠ NEBO NAKRESLI

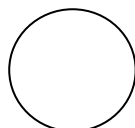
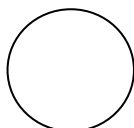
NAKRESLI ŠŤASTNÝ ÚSMĚV, NEBO SMUTNÝ OBLIČEJ

HŘIŠTĚ

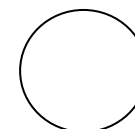
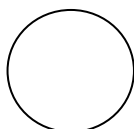
TŘÍDA

ZÁCHODY

JÍDELNA

CESTA DO ŠKOLY

CESTA DOMŮ
